

**Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar**

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

BEZZEG MÁRIA
A MUZEOLÓGIA ELMÉLETI KÉRDÉSEIRŐL

Filozófiatudományi Doktori Iskola Esztétika Program

Témavezető: Dr. Radnóti Sándor egyetemi tanár

Budapest, 2001.

*Úgy tűnik, a továbbfejlődés szükséges előfeltétele a múzeumok
és amúzeumi munka identitásának meghatározása.*

*To define the identity of museums and of museum work seems
to be a necessary prerequisite for further development.*

Peter van Mensch

Tartalomjegyzék

Előszó	2
I. Az elméleti kutatások szükségességéről	3
II. A módszerről	7
III. A múzeumi létmód középponti kategóriájának megjelenése a szakirodalomban	23
IV. A muzeális dokumentum	45
V. A tárgyfetisizmus	89
VI. A gyűjtés létmódja néhány elméleti kérdéséről	111
Utószó	135
Jegyzetek	136
Bibliográfia	169

Előszó

Ez a disszertáció – túlzás nélkül állíthatom - nem készülhetett volna el Hetés Tibor, Radnóti Sándor és Bacsó Béla támogatása nélkül. Hetés Tibor 1975 és 1989 között volt igazgatóm a Hadtörténeti Múzeumban. Hálás vagyok, hogy lehetővé tette számomra muzeológiai elméleti kutatások folytatását, és mindig kész volt az engem foglalkoztató problémák megvitatására. Hálás vagyok Radnóti Sándornak, az Esztétika doktori program vezetőjének, valamint Bacsó Béla tanszékvezetőnek, akik elfogadták témámat, ezáltal lehetőségem volt a régóta kutatott terület egy részének kidolgozására.

Köszönettel tartozom témavezetőmnek, valamint tanárainknak – Poszler Györgynek, Bacsó Bélának és Nagy László Gábornak -, akik munkámhoz fűzött megjegyzéseikkel segítségemre voltak. Külön köszönet illeti Kovács Tibort, aki elsőként olvasta egy korai munkámat 1990-ben, és ajánlotta egy pályázatra. Magyarországon szinte egyedülként említhetem Nagy László Gábert, aki már igen régóta kitüntető figyelemmel kíséri kutatásaimat.

Csak az első nemzetközi konferenciákon való részvétel után jutottam anyagi támogatáshoz, ezért köszönettel tartozom Martin R. Scharernek, aki Vevey-be /Svájc/ és Avshalom Zemernek, aki Jeruzsálembe hívott meg egy-egy konferenciára 1991-ben. A későbbiekben az OTKA, az ICOM Magyar Nemzeti Bizottsága, a Művelődési Minisztérium és a Honvédelmi Minisztérium támogatta nemzetközi konferenciákon való részvételemet, mely részvétel jelentősen hozzájárult szakmai fejlődésemhez. Külföldről a legtöbb segítséget a holland Peter van Mensch-től – az ICOFOM /Nemzetközi Muzeológiai Bizottság/ egykori elnökétől, a Reinwardt Academy oktatójától – kaptam, aki fontosnak tartja az általam végzett kutatásokat. Végezetül köszönetet szeretnék mondani segítségükért, támogatásukért az alábbiaknak: Jakab Máriának, Korsós Lászlónak, Kócziánné Szentpéteri Erzsébetnek, Liptai Ervinnek, Mezei Györgynek, Mihály Máriának, Szeleanu Magdalenának és Joost Willinknek.

I. Az elméleti kutatások szükségességéről

A valóság egyes részterületeinek specifikus módon /gyűjtés, megőrzés, feldolgozás, bemutatás/ való megközelítése után /a régészet, a néprajz, a numizmatika stb. kialakulása/ a történeti muzeológia mint legfiatalabb muzeológiai szakág kifejlődése jelzi a muzeológiában is ható integráció érvényesülését.¹ A történeti /társadalomtörténeti/² muzeológia a társadalmi lét egészének dokumentumokkal /tárgyi, írott, fotó-, filmdokumentumok/ történő bemutatására vállalkozik. Alapkutatót végez elsősorban azon tárgyi emlékek körében, amelyre eddig nem irányult a muzeológia valamely szakágának figyelme, valamint a fotó-dokumentumok körében, alkalmazott kutatást folytat a kiállítások készítésekor – integrálja a többi szakmuzeológia eredményeit, de a legkülönbözőbb társadalomtudomány eredményeit is.

A történeti /társadalomtörténeti/ muzeológia kifejlődésével válik egésszé a muzeológia, amely így már a valóság egyes részterületei után a természeti és a társadalmi lét egészére irányuló specifikus tudományos tevékenységgé vált. *A történeti /társadalomtörténeti/ muzeológiában mint szakágban vetődik fel számos olyan kérdés, amely a muzeológia egészére is vonatkozik.* Ilyen kérdésnek tekinthető az integráció kérdése. A nagy történeti kiállítások jelentősen hozzájárultak a legkülönbözőbb muzeológiai szakágak integrálódásához, mivel elkészítésükben nemcsak a történészek, hanem a régészek, néprajzosok, egyéb területek képviselői is részt vettek. Kialakult az a tudat, hogy a múzeumokban dolgozó történészek, régészek, művészettörténészek nemcsak az egyes szaktudományok képviselői, hanem muzeológusok is egyben. Mindezt nyomon lehet követni a szakágak, a szakmák képviselői elnevezésének alakulásában. A

történeti muzeológia megerősödése után jelenik meg a régészeti muzeológia, a néprajzi muzeológia, a művészettörténeti muzeológia, valamint a régész-muzeológus, a néprajzos-muzeológus és a művészettörténész-muzeológus kifejezések használata. Másik fontos -a történeti muzeológiában felvetődő- kérdés, mely a muzeológia egészére vonatkozik: mi a muzeológia specifikuma, csak a tárgyi emlékekre vagy egyéb emlékekre is irányul a múzeumok tevékenysége. Valószínű, hogy annak a kérdésnek előtérbe kerülése is a történeti muzeológia kifejlődésének köszönhető, hogy mára a múzeumokkal kapcsolatban sok meghatározás az emberek, az emberiség történelmének bizonyítékairól, örökségéről szól. A történeti muzeológia elismerten legrepresentatívabb eredményei a történeti kiállításokban manifesztálódtak.³ E kiállítások hatással voltak egyéb –régészeti, néprajzi, képzőművészeti- kiállításokra is.

Nézetem szerint, a múzeumi kiállítás műfajának kifejlődése – melyben nem elhanyagolható szerepet játszottak a történeti kiállítások-, s ennek hatása a muzeológia minden területére /gyűjtés, megőrzés, feldolgozás/ ösztönzi elsősorban az elméleti kutatásokat.⁴ A múzeumi szakemberek közül többen szóvá teszik a kiállításkritika műfajának szinte teljes hiányát.⁵ A múzeumi kiállítások valódi kritikája kialakulásának előfeltétele, hogy megszülessen e kiállítások elmélete, tehát mindazon produktum gondolati feldolgozása, amely a múzeumok kiállításrendezői tevékenysége során létrejött. Fontos lenne, hogy megfogalmazódjanak e műfaj lehetőségei és korlátai.⁶

Ugyanakkor, nem csak a múzeumi kiállítás műfajára vonatkozó elemzésekre van szükség. A kiállítások feladatokat határoznak meg a gyűjtés, a megőrzés, a feldolgozás, a közönségkapcsolatok területén is. Hetés Tibor az akkor még új- és

legújabb kori történeti muzeológiának nevezett szakág kutató és gyűjtőmunkája módszertani problémájaként sürgeti az egységes szemlélet megteremtését, mely a lelőhely-, cél- és tematikai gyűjtések csak helyi és alkalmyszerű tervezését hivatott felváltani.⁷ Kovács Tibor a szelektív gyűjtés szempontjainak tisztázására, a múzeumokban tevékenykedők felkészültségére kérdez az 1983-as vita során.⁸ Több fontos feladat megjelölése mellett talán legalapvetőbbnek tartja, hogy „korszakokra bontva kellene kidolgozni (illetve a részben meglevőt módosítani, bővíteni) az országos gyűjteményfejlesztési koncepció fő irányait, különös hangsúlyt adva az 1945 utáni időszak eddig szinte teljesen háttérbe szorult feladatainak.”⁹ Elengedhetetlenül szükségesnek gondolja egy országos központi nyilvántartó bázis koncepciójának kidolgozását.¹⁰

A muzeológia lényegére vonatkozó elméleti kérdések húzódnak meg az olyan gyakorlati problémák háttérében is, hogyan restauráljanak egy-egy emléket. Úgy, hogy észre se lehessen venni a kiegészítést, vagy úgy, hogy az alkalmazott kiegészítés mind anyagában, mind kivitelében jól megkülönböztethető legyen. Ismeretes, hogy ez utóbbi az alapkövetelmény napjaink restaurálásában.¹¹

Hogyan közelítsünk a múzeumi kiállításokhoz? Az e kérdésre adandó válasz sem független a muzeológia lényegétől. Az angol történészprofesszor John Hale a múzeumokról és a történelemtanításról szóló cikkében erőteljesen tiltakozik az olyan elképzelés ellen, mely szerint a múzeumok elsődlegesen valamiféle oktatási eszközök lennének.¹² Joggal fogalmaz indulatosan Korek József, bírálva az e területen széles körben elterjedt gyakorlatot: „le kell számolni azzal a még mindig élő téves felfogással, hogy a múzeumi kiállítás elsőrendűen szemléltető anyag, amely

lehetőséget ad arra, hogy az iskolákból hiányzó szemléltető anyagot helyettesítse. A kiállítás nem csupán egyes tárgyak bemutatása, fontos dokumentumok nyilvános közreadása, amelyek a szemléltetéshez nélkülözhetetlenek. Ha csak ennyi ismeretet ad a kiállítás, akkor kár megrendezni.”¹³ Radnóti Sándor - a múzeumok kiállításrendező gyakorlata szempontjából- a szépművészeti múzeumok vonatkozásában foglal állást az iskolai demonstrációhoz hasonlító múzeumokkal szemben.¹⁴

Szemléleti bizonytalanság tapasztalható a szakemberek körében, mely talán abban nyilvánul meg a legjobban, hogy néhány múzeumban olyan kiállításokat készítenek, amelyeknek semmi közük a múzeumi kiállításokhoz, ugyanis egyetlen muzeális emlék, muzeális dokumentum nem található bennük.¹⁵

Komoly problémát jelez, ha egy szakember a következőket írja: „Természetesen, szükség lehet néhány tárgy megőrzésére, de nem mint a múzeum céljai elérésének eszköze, nem mint egy specifikus – önmagában fontos -funkció teljesítése. ... a múltból származó kulturális és természeti örökséget nyers vagy félig-csiszolt anyagnak kell tekinteni, mely kortársaink és örököseik *szabad rendelkezésére* [Kiemelés: B. M.] maradt a célból, hogy segítse őket saját tervük megvalósításában.”¹⁶

A muzeológiai gyakorlat különböző területein megmutatkozó problémák jelzik, hogy az a helyzet következett be, melyet Lukács György így jellemez: „*Mihelyt az adott esetben többé nem elegendő a gyakorlat számára elengedhetlen léthelyzetek közvetlen megragadása a gyakorlatilag kitűzött célok és eszközök megvalósítására, az embernek ... túl kell lépnie a mindennapi gondolkodás határain.*”¹⁷

Napjainkban, miután a fejlődés napirendre tűzte az egységben való fellépést mint a múzeumok helye az adott

társadalmakban, a jelenlegi emberiség életében – rendkívüli módon szükség van a múzeumi létmód¹⁸ mibenlétét feltáró elemzésekre, hogy az önállóult részkomplexumok /gyűjtés, megőrzés, feldolgozás, bemutatás/ az egészben /múzeum/ megkapják a nekik megfelelő helyet. Ezáltal lehetővé válik, hogy a múzeumok a nekik specifikusan megfelelő helyet foglalják el a társadalmak életében.¹⁹ *Mára a múzeumi létmód legkülönbözőbb területeinek fejlettsége eljutott addig a szintig, hogy elgondolhatóvá vált a részkomplexumoknak az egészszel való viszonya.*²⁰

A muzeológia egyesek által megkérdőjelezett tudományág. Igen jellemző az analógiás gondolkodással való, illetve az ismeretelméleti megközelítés. Komoly, *még előttünk álló feladat a muzeológia saját, önálló kategóriáinak kidolgozása,*²¹ hiszen, ha csak oly módon tudjuk leírni e létmódot, hogy e leírás egyéb területekre is igaznak bizonyul, nem tudtuk megragadni a valóságnak ezt a -minden egyéb komplexumtól különböző- területét. Számomra Lukács Györgynek A különőség mint esztétikai kategória, Az esztétikum sajátossága, A társadalmi lét ontológiájáról című műve, valamint a magyar muzeológia eredményei tették lehetővé, hogy specifikusan közelítsek a múzeumi létmód problémáihoz.

II. A módszerről

A szakirodalomra igen jellemző az anakronizmus, a múzeumi létmód mai kategóriáinak /létformák, létezésmeghatározások – Lukács/ a történeti fejlődéstől független tételezése, a korábbi korokba való visszavetítése. German Bazin muzeológiai gyűjteményekről ír az időszámításunk előtti V. század

templomi gyűjteményeivel kapcsolatban. „Görögországban az első muzeológiai gyűjtemények a templomi kincstárak voltak, melyek a helyi istenségnek elismeréssel adózó hívek fogadalmi ajándékainak lassú felhalmozódásával alakultak ki.”²² Laura Laurencich-Minelli egyrészt bebizonyítja, hogy Itáliában nem volt Wunderkammer, ezért javasolja, hogy ezt a terminust el kell távolítani az olasz muzeográfiából, helyette a 'studio', 'studiolo', 'guardaroba', 'museo' kifejezések használatát ajánlja, mivel ezek voltak használatosak a XVI. és a XVII. században,²³ ugyanakkor ezt írja: „Bologna a XVI. században a legfontosabb muzeológiai központ volt.”²⁴ Ez nyilvánvalóan anakronizmus. Hiszen maga a 'muzeológia' fogalom csak a gyűjtés történetének legutolsó szakaszában, az utóbbi száz évben jelent meg egyáltalán, tükrözve az időközben bekövetkezett változásokat a gyűjtéssel összefüggő tevékenységeket illetően.

A mai múzeum kategóriának a kezdetektől fogva állandó, a történeti fejlődéstől független tételezése, amikor Edward P. Alexander egy VIII. századi kolostori gyűjteményről mint a világ legrégebbi múzeumáról ír: „...a Shoso-in ...a Kyoto melletti Narában lévő Todaije Kolostorban valószínűleg a legrégebbi múzeum a világon.”²⁵ German Bazintól is tudhatjuk a rómaiakra vonatkoztatva, hogy a múzeum „szót sohasem alkalmazták műalkotások gyűjteményére – az olasz reneszánsz adta neki ezt a jelentést.”²⁶ Tegyük hozzá, az egyéb tárgyak gyűjteményét sem hívták múzeumnak a reneszánsz előtt.

Eileen Hooper-Greenhill szintén bírálja a szakirodalom eme gyakorlatát. E. M. Hajos: Egy metszetgyűjtemény fogalma 1565-ben: Quiccheberg: Inscriptiones vel tituli theatri amplissimi²⁷ című munkájával kapcsolatban megállapítja, hogy a 'numizmatika,'

valamint az 'alkalmazott művészetek' és a 'természettörténeti múzeum' kifejezések használata anakronizmus.²⁸ Ugyanakkor ő is beleesik az anakronizmus hibájába, amikor ezt írja: „A Medici-palota megjelenésének egyik oka, hogy a Medici család – a kereskedő családok legsikeresebbje – olyan tértechnológiát akart létrehozni, mely hangsúlyozná a Firenzében újonnan megszerzett domináns státuszát.”²⁹ Feltételezni, hogy a Medici család a XV. században tértechnológiát kívánt létrehozni – anakronizmus. Gyáni Gábor is problematikusnak tartja a hasonló megoldásokat. „Vajon mennyiben támasztható alá az a történész interpretáció, mely az utcai tüntetéseket a társadalmi tér szimbolikus kisajátítására irányuló kollektív tettként értelmezi, ha az ábrázolt események résztvevői (kitervelői és a bennük aktívan részt vevők) maguk erről nem nyilvánítottak véleményt; legalábbis arról nincs semmilyen írott forrásunk, hogy ők milyen jelentést tulajdonítottak cselekedetüknek.”³⁰

Az anakronizmus – a múzeumi létmód mai kategóriáinak a történeti fejlődéstől független tételezése- mellett másik jellemző vonása a szakirodalomnak, hogy analógiás gondolkodással közelít a felmerült problémákhoz. Míg az anakronizmus nagyon is érthetően a történeti megközelítésekre jellemző, e másik vonás azon szerzőknél jelenik meg, akik mellőzik a történeti megközelítést. Zbynek Z. Stránsky A múzeumi kiállítások muzeológiai irányelvei című tanulmányában Comeniust idézi, aki – szerinte- „közvetetten a kiállítások feladatát is meghatározta.”³¹ Idézzük Comeniust: „Bármit is mutatunk be az ifjúságnak, hogy ismereteit gyarapítsa, annak megfogható dolognak kell lennie és nem csupán a dolgok árnyékának; dolgoknak –mondom- valóságos, igazi és használható dolgoknak, amelyek alaposan hatnak az érzékekre és a képzeletre. Hatni fognak, ha olyan közel hozzuk

őket, hogy érzéinkbe ütközzenek.”³² Comenius itt az eredményes oktatásról, a szemléltetés fontosságáról beszél. A múzeumi kiállítások nem az oktatás területébe tartoznak, ha van is –nem jelentéktelen- kapcsolat a múzeumok és az iskolák között. Stránsky-t A múzeumi bemutatás sajátossága című fejezetben az viszi tévútra, hogy ’dolgozok’ alatt csak az anyagi dolgokat érti. /Talán Duncan F. Cameron hatása ez, aki ’valódi dolgozoknak’ nevezi a kiállítási tárgyakat.³³ / Stránsky az ún. ’papírkiallítások’ ellen lép fel, hangsúlyozva a múzeumi tárgyak fontosságát. Egyébként teljes joggal. S mivel felfigyel Comeniusnál a ’valóságos, igazi és használható dolgozok’-ra, összehozza a két, valójában teljesen különböző dolgot. Arról nem is beszélve, hogy Comenius több, mint 300 évvel ezelőtt mondta az idézett szavakat.

Kenneth Hudson írja: ”A múzeum létezésének valódi oka, hogy érdekesebbé és kielégítőbbé tegye az életet látogatói számára. Az ember pontosan ugyanezt mondhatja az iskoláról, a templomról, melyeknek egyike sem saját magáért létezik.”³⁴ Mi specifikusat mondott ezzel a szerző a múzeumokra vonatkozóan? – kérdezhetjük.

A múzeumi területen felvetődő problémákat Tomislav Sola is analógia segítségével próbálja megoldani: „...mit várhatunk, amikor oly gyakran találkozunk azzal, hogy múzeumi kurátorokat „muzeológusoknak” neveznek múzeumi folyóiratokban is. A színházban, melynek hosszabb története van, senki sem hívja a színészt vagy a rendezőt „színházológusnak”. ...a hagyományos muzeológus nem több mint muzeológus /sic!/.“³⁵ Mit adhat az a tény, hogy a színházakban dolgozó színészeket, rendezőket nem hívják színházológusoknak, ahhoz a kérdéshez, vajon miért van az, hogy bár az 1986-ban kiadott *Dictionarium Museologicum*³⁶ szerint -a szótárba felvett húsz nyelv közül- a múzeumban dolgozó

szakembereket csak a magyar és a Brazíliában használt portugál hívja muzeológusoknak –mivel általában a muzeológia elméleti kérdéseivel foglalkozókat nevezik így-, újabban egyre többen kezdik használni a múzeumokban dolgozó szakemberek megnevezésére? Sola nem azt veszi észre, hogy ha egyre többen kezdik az eddig kurátoroknak, konzervátoroknak hívott múzeumi szakembereket muzeológusoknak nevezni,³⁷ akkor az valamit –a valóságban bekövetkezett változást- jelez. Van egy elképzelése arról, mit jelent a muzeológus szó /elméleti kérdésekkel foglalkozó szakember/, s ebből ítéli meg, ítéli el az újonnan bekövetkezett változást.

Lukács a mindennapi élet sajátosságáról, valamint az azt tudatosító nyelvről ír.³⁸ A nyelv –mondja- „...éppolyan átfogó, szilárdan megalapozott és mindig mozgó komplexust alkot, mint maga a társadalmi valóság, amelyet visszatükröz és közölhetővé tesz. ...éppolyan totális és dinamikus komplexus, mint amilyen maga a valóság, amelyet tükröz.”³⁹ A múzeumi létmód egyes területein használatos kifejezések igen sokat elárulnak e létmód valóságáról. Hans-Georg Gadamer szintén fontosnak tartja a szavak jelentését: „Sose szabad lebecsülni azt, amit egy szó mondani képes nekünk. Hiszen a szó a gondolkodás olyan teljesítménye, melyet az már előttünk elvégzett.”⁴⁰

Meg kell jegyezni, hogy az analógia a mindennapi gondolkodás jellemzője.⁴¹ Amint arról az előző fejezetben szó volt, az elméleti muzeológia ma még igen fejletlen stádiumban van. Nem uralja a területet a tudományos gondolkodás, melyre a dezantropomorfizáció jellemző. A „... dezantropomorfizáció – mondja Lukács – mindig az egyik legfontosabb, legnélkülözhetlenebb eszköze volt és marad a lét megismerésének, ahogy ez valóban, magábanvalóan van. Mindaz,

ami a megismerés mindenkori tárgyát látszólag elválaszthatatlanul összeköti az érzékelő valóságos emberrel ... a dezantropomorfizációnak ebben a folyamatában mint jelenség (vagy akár mint pusztai látszat) szükségképpen háttérbe szorul, hogy átadhassa helyét a valóban magábanvalón létező mozzanatoknak, ezáltal képessé téve az embert a világnak ... mint tőle függetlenül létezőnek a befogadására.”⁴²

Az anakronizmuson, az analógiás megközelítésen kívül megtaláljuk a szakirodalomban az ismeretelméleti megközelítéseket is. Sok szerzőre jellemző, hogy nem az adott komplexumból indul ki, hanem az egyes fogalmakból. E fogalmakat végiggondolják, mit jelentenek ezek más területeken, más komplexumokban, majd levonják a következtetést: ez vagy az a sajátosság nem egyedi a múzeumokban. A kanadai Paul Trépanier és Luc Noppen írja: „A múzeumot lényegében a tárgyak megőrzése és hangsúlyozása jellemzi. Tágabb értelmezésben a kutatás, az oktatás és az életrekeltés /animáció/ mind előfordul a múzeumban, de más helyeken is.”⁴³ Mi sajátosat mondanak a szerzők a múzeumokra vonatkozóan? – kérdezhetjük.

A legmeglepőbb elemzéssel az amerikai antropológus, James L. Swauger áll elő: „Ha a múzeumok célja a gyűjtés, a megőrzés, a tanulmányozás és raktári készletük /a rájuk bízott tárgyak, a fizikai adatok/ vagy a természeti és emberi létezés elveinek e tárgyakkal való bemutatása, akkor nyilvánvaló, hogy a négy cél közül csak egy unikális, ami kifejezetten a múzeumokra jellemző: a gyűjtés. A tárgyak megővése például nem a múzeumok és a múzeumi alkalmazottak kizárólagos illetékessége. Pennsylvania Államban, Allegheny megyében az állam 1254 hídért felelős. Ezek közül mostanában sokat le kellett zárni, át kellett helyezni vagy el kellett

távolítani koruk és az ebből eredő elhasználódás miatt, de sokat megvédenek /múzeumi nyelven konzerválnak/ szigorú rehabilitáció során. E konzerválást végző mérnökök aligha múzeumi alkalmazottak, de megőrzik a tárgyakat.”⁴⁴

A fenti példákra jellemző, hogy szerzőjük nem a múzeumi létmódból mint egészről indul ki, hanem egy-egy elemet önállósít, és az adott komplexumtól függetlenül végiggondol. Lukács mondja: „Feltétlenül ragaszkodnunk kell ahhoz, hogy az egésznek elsőbbsége van a részekkel, az összkomplexusnak az azt alkotó részkomplexusokkal szemben, mert egyébként akarva-akaratlanul extrapoláló módon önállósítjuk azokat az erőket, amelyek a valóságban csupán valamely részkomplexus különösségét határozzák meg a totalitáson belül; így ezek gáttalan önálló erőkké lesznek, és érthetatlenné válnak a fejlődésnek azok az ellentmondásai és egyenlőtlenségei, amelyek az egyes komplexusok dinamikus kölcsönhatásaiból és főként a részkomplexusoknak a totalitáson belül elfoglalt helyéből fakadnak. Éppen az ilyen kérdésekben mutatkozik meg, mennyire veszélyeztetheti a valóság megfelelő megértését valamely részkomplexus következetes ismeretelméleti vagy logikai-gondolati felépítésének módszertani elsőbbsége. Természetesen mindegyiknek ... megvan a maga sajátossága, amely nélkül lehetetlen volna megérteni lényegét. De ezt a sajátosságot ontológiailag nemcsak a részkomplexus öntörvényűsége határozza meg, hanem mindenekelőtt az a hely és funkció, amelyet a társadalmi totalitásban betölt.

Ez a meghatározás nem pusztán formális, nem olyan, amelyet önállóan –gondolatilag- végig lehet vinni, és csak ezután lehet más erővel kölcsönhatásban megvizsgálni, hanem mélyen és döntően befolyásolja minden egyes részkomplexus kategóriális

felépítését, dinamikus kibontakozását, és sok esetben éppen legközéppontibb kategóriáit módosítja.”⁴⁵

Részletesebben kell szólni Eilean Hooper-Greenhill: A múzeumok és a tudás formálása⁴⁶ című könyvéről. Mivel e mű több kiadásban is megjelent, valószínűleg, nem jelentéktelen hatást gyakorolt a múzeumi szakemberek gondolkodására. Hooper-Greenhill szóvá teszi, hogy a múzeumokról szóló írások adottnak veszik a jelenlegi múzeumokat, kapcsolataikat, és ezen adott dolgokat időben visszavetítik a célból, hogy a múzeumok identitásait más történelmi időben, más földrajzi helyen kifejtsek. Mostanáig az volt jellemző -a szerző szerint-, hogy a ma létező viszonyoknak az időben való visszavetítésével egy egyenes vonalú fejlődést mutattak be a múzeumokról szóló írások.⁴⁷

Hooper-Greenhill felsorolja az általa 'vak'-nak nevezett történetírás és az elemzés, a megértés és a jelen gyakorlata értékelése kudarcának következményeit. Egyebek mellett, a múlt elszegényített értelmezése a történeti specifikusság hiányához vezet. „Az 'eredet' és a 'hagyomány' kutatása azt jelenti, hogy inkább a hasonlóságokat, mint a különbségeket keresik. A politikai, a kulturális, a gazdasági és az ideológiai viszonyok, melyek a különböző történelmi megjelenési formákra jellemzőek, láthatatlanokká válnak, s így gyakorlatilag elvesznek.”⁴⁸ Szóvá teszi, hogy nehéz artikulálni a változás fogalmait. A jelen viszonyait változatlanok tekintik, melyet a differenciálatlan történetírás igazol.⁴⁹

Hooper-Greenhill kétféle múzeumtörténetet különböztet meg. Az egyik, a mindent magába foglaló, az enciklopédikus, mely kronológikus és gyarapodási leírása a múzeumok fejlődésének. Ilyennek tartja például Edward P. Alexander⁵⁰ és German Bazin művét⁵¹. A másik, az egy gyűjtőről vagy egy intézményről szóló

munkák. Ezek mind -mint Foucault-ra hivatkozva megállapítja – a „hagyományos” történetírás keretein belül íródtak.⁵² Pozitívan értékeli az Oliver Impey és Arthur MacGregor által szerkesztett A múzeumok eredete című kötetet,⁵³ különösen azt a tényt, hogy egyes tanulmányok a korabeli források felhasználásával íródtak. Ugyanakkor bírálja a szerkesztőket, mivel azok az előszóban tett megállapításaikkal „egy esszenciális ’múzeum’ *lineáris progresszív történetét* [Kiemelés: B. M.] akarják létrehozni”⁵⁴ A szokásos történetírás „mialatt a lényegi /esszenciális/ identitás vonatkozásában keresi az egységet, elrejtje a dolgok gazdag különbözőségét, és elleplezi a jelen számára lehetséges kedvező esélyeket.”⁵⁵ Teljesen jogos Hooper-Greenhill bírálata az általa ’szokásos történetírás’-nak nevezett irányzattal szemben. Tulajdonképpen a múzeumi létmód mai kategóriáinak a történeti fejlődéstől független tételezését bírálja az ún. mindent felölelő múzeumtörténetek esetében. Foucault-nak a történelemhez való közelítését az egyik leghasznosabb eszköznek nevezi, mint írja: „Foucault elveti a folytonos/szakadatlan, a sima, a progresszív, az összegző fejlődéstörténetet. Helyette ’valódi történetírás’-sal dolgozik, a múlt egy olyan szemléletével, mely a diszkontinuitást, a törést, az elmozdulást és a szétszóródást hangsúlyozza. ... Foucault munkájának célja nem az ’intézmények’, az ’elméletek’ vagy az ’ideológiák’, hanem a ’gyakorlatok,’ azzal a szándékkal, hogy megragadja azokat a viszonyokat, melyek ezeket az adott pillanatban elfogadhatóvá teszik...”⁵⁶

Gaynor Kavanagh Hooper-Greenhill-hez hasonlóan⁵⁷ fellép a hagyományos múzeumtörténetekkel szemben, melyeket a múzeumok genealógiájának nevez. Mint írja: az a problémája, hogy a genealógia sok mindent kihagy, és csak néhány kérdést tesz fel. „A valódi életek olyannyira többről szólnak, mint az ’okok’ és

'okozatok' sorozatáról. Választásokról, melyeket megtettek vagy nem tettek meg, politikai változásról, érzésekről és körülményekről szólnak. A múzeumok genealógiája ... ugyanígy problematikus. Ezeket belülről, múzeumi emberek írják, akiknek hagyományos érdekük fűződik egy eredet igénylésére és egy *hibátlan kontinuitásra* [Kiemelés: B. M.]. Valamennyien olvastuk a szövegeket, melyek hajlanak arra, hogy a görög múzsákkal kezdjék, átvezetnek bennünket a reneszánsz gyűjteményeken, térdet hajtanak a firenzei Uffizi Galéria, az oxfordi Ashmolean Múzeum és a British Múzeum előtt, majd keresztülröghetnek egy hosszú listán, mely felsorolja az alapított múzeumokat, helyenként elismeréssel biccentve, ahol megszavazott törvényhez vagy megkötött megállapodáshoz érnek, és kifulladásra elérnek napjainkig, ahol egy kis takaros szöveg azt mondja: VÉGE.”⁵⁸ Figyeljünk fel a szövegben a 'hibátlan kontinuitás'-ra, melyet teljes joggal kritizál a szerző. Kavanagh alternatív megközelítésként nem egy múzeum, egy gyűjtemény, egy diszciplína történetének, hanem egy bizonyos periódus múzeumi történetének kutatását javasolja. Így lehetőség van a kontextus feltárására, arra, hogyan kapcsolódtak a múzeumok az adott korban elterjedt társadalmi trendekhez, politikai attitűdökhöz. „Az ilyen megközelítés feltárja, hogy a múzeumok nem semleges helyek és nem mentesek a politikától. Az osztály -kérdések, a nemekkel kapcsolatos kérdések, a hatalommal, az ellenőrzéssel összefüggő kérdések, a faji kérdések mélyen be vannak ágyazódva a múzeumok történetébe.”⁵⁹

Hooper-Greenhill-nek a 'jellegzetes időkeret'-re vonatkozó javaslata nagyon hasonló Kavanagh javaslatához. A 'valódi történetírás' például a British Múzeum esetében kiválasztana egy jellegzetes időkeretet, és az összes különböző elemet azonosítaná,

melyek abban a bizonyos időkeretben a múzeum identitását alkották.⁶⁰

Hooper-Greenhill e könyvében az egyenes vonalú múzeumtörténetekkel szemben –melyek nem igazán veszik figyelembe a mindenkori tér és idő szempontjait- megpróbálja a múzeumok történetében jelentős szerepet játszó helyeket elhelyezni eredeti környezetükben. Munkáját a szakirodalomra általában jellemző ismeretelméleti - a mindenkori valósággal szemben érzéketlen- megközelítéssel szembeni határozott fellépésként értékelhetjük. Külön kutatás feladata lenne annak vizsgálata, vajon helyesen interpretálja-e Hooper-Greenhill Foucault-t, esetleg némi félreértelmezésről is szó van. Mindenesetre megállapítható, hogy túl sok mindent tagad: „Nincs lényegi /esszenciális/ múzeum. A múzeum nem egy előre megalkotott entitás, mely mindig azonos. Nem lehet 'közvetlen ősök' ... vagy 'alapfeladatokat' ... azonosítani. Az identitások, a célok, a funkciók és a nézőpontok változóak és nem folyamatosak /megszakítottak. Nemcsak, hogy nincs lényegi /esszenciális/ identitás a múzeumok számára ..., de amint *létrehoz*nak ilyen identitásokat, azok állandó változásnak vannak kitéve, amint az erőviszonyok megváltoznak, és az előny és hátrány új viszonyai jelennek meg.”⁶¹ A szerző tulajdonképpen az ismeretelméleti szempontból megfogalmazott 'a múzeum' ellen lép fel, amely nem sokat mond az egyes korok múzeumi létmódjával kapcsolatban. Az itáliai XVI. század végi gyűjtőkkel kapcsolatban mondja: „...nincs lényegi /esszenciális gyűjtő, de vannak különbözőképpen pozicionált gyűjtők...”⁶² Ez azt jelenti, hogy nincs 'a gyűjtő'. A korábbi, a 'szokásos' történetírás úgy ír a múzeumokról, hogy múzeumról múzeumra megrajzol egy a téren és időn átívelő vonalat, mely megadja egy esszenciális múzeum sajátosságait.⁶³ Itt is valószínű, hogy a szerző az ismeretelméletileg

általánosított forma, 'a múzeum' ellen lép fel.⁶⁴ Nyilvánvaló, hogy Hooper-Greenhill a múzeumok ismeretelméleti megközelítése – melyet a világ nyugati felén esszencializmusnak⁶⁵ neveznek – ellen küzd. Nagyon is egyet lehet érteni a mindenkori hic et nunc szempontjainak számonkérésével a múzeumok történetét illetően. Ugyanakkor „az esszenciális 'múzeum' egyenes vonalú progresszív történetírása”- val⁶⁶ vagy a Kavanagh által „hibátlan kontinuitás”-nak nevezett szemlélettel⁶⁷ szemben –egyébként jogosan küzdve- a másik végletbe esik. Azt állítja, hogy nincsenek alapfeladatok a múzeumok esetében és nincs lényegi identitás a múzeumok számára.⁶⁸ Utalok e disszertáció mottójára. Peter van Mensch 1988-ban fogalmazta meg a múzeumok és a múzeumi munka identitása meghatározásának szükségességét.⁶⁹ Természetesen, a múzeumok identitását sem lehet tértől és időtől függetlennek felfogni. Ez az identitás a történelem során állandó változásnak volt és van kitéve. Mindazonáltal, *a gyűjtés történetében, a múzeumi létmód történetében kimutatható egy folyamat* –mely nem egyenletes, nem sima, nem lineáris-, *melynek során fokozatosan kialakulnak, majd megszilárdulnak a múzeumi létmódra jellemző kategóriák.*

Hooper-Greenhill annyira hangsúlyozza a diszkontinuitás szerepét a múzeumok történetével kapcsolatban – érthető egyébként, amikor a sima, progresszív egyenes vonalú fejlődés tételezése ellen lép fel-, hogy úgy tűnik, nem ismeri el a kontinuitás - nem aránytalanul eltúlzott, hanem a valóságban ténylegesen meglévő- szerepét sem. *Nem vizsgálja a gyűjtés létmódja, a múzeumi létmód kategóriáinak fejlődését, változásait. Egyáltalán nem fordít figyelmet a kontinuitásra.* Lukács mondja: „Ha /a szó legtagabb értelmében vett/ világtörténelmet a létszerűen leginkább megfelelő kifejezésnek tekintjük azoknak az egyetemes folyamatoknak az egysége és szintézise számára, amelyekben –

amennyire ez lehetséges- mint lét megismerhető lesz előttünk múlt és jövő, akkor kétségkívül *a kontinuitás és a diszkontinuitás az a kategóriapár, amely dialektikus összetartozásában és egyúttal ellentmondásosságában, a legközvetlenebb és a legvilágosabb formában jellemzi ennek a folyamatnak a mibenlétét* [Kiemelés:B.M.]. Minthogy pedig a komplexusok, amelyek irreverzibilis folyamatos előrehaladásukban nyilvánítják ki kölcsönös kapcsolataikat, önmagukban véve ... heterogén összetételek, magától értetődő, hogy maguk a folyamatok sem képesek homogén egyneműséget mutatni. Az egyik döntő mozzanat, amelyben kifejezésre jut a heterogén alkotórészeknek és részfolyamatoknak ez a kölcsönhatása, éppen az, amit nagy általánosságban diszkontinuitásnak szoktunk nevezni. De *ez sohasem küszöbölheti ki teljesen a kontinuitás mozzanatát;* [Kiemelés: B. M.] ez a két kategória egymáshoz képest mindig viszonylagos: nincs kontinuum a diszkontinuitás mozzanata nélkül, és a diszkontinuitás egyetlen mozzanata sem szakítja meg teljes egyértelműséggel a kontinuitást.”⁷⁰

Hooper-Greenhill a gyűjtés létmódján, a múzeumi létmódon belül csak a közvetlen megjelenési formákat látja, nem veszi észre a bennük lévő közöset. Szakaszokra darabolja a történelmet. A diszkontinuitást hangsúlyozva felveti például a jelentéssel teli tárgyak folytonos változását: „a kéziratokat feldarabolták és újra egybekötötték, újra összegyűjtötték, újra lefordították ... a szobrot áthelyezik különböző helyekre ...”⁷¹ Ugyanakkor nem beszél arról, hogy *létezik és kimutatható egy folyamat, melynek során a különböző korok emberei gyűjtik, megőrzik, később feldolgozzák, bemutatják az emberiség életének dokumentumait.* E folyamat során kialakul, elkülönül egy tevékenységi forma, a valósághoz

való specifikus viszony, mely később intézményesül. Mára már a valóság muzeológiai megközelítéséről beszélhetünk, mely egy sajátos, minden mástól különböző megközelítés, saját szakmai normákkal.

Lukács mondja: „Ha ... valóságosan, reális létük, valódi összefüggéseik szerint helyesen akarjuk ezeket [a tények ütemét, közvetlenül megjelenő irányait – B. M.] megérteni, ehhez kettős gondolati mozgásra van szükség: egyrészt lehetőleg pontosan kell ismerni maguknak a konkrét-valóságos mozgásoknak még saját konkrét és közvetlen sajátosságait is, másrészt –anélkül, hogy elvonatkoztatva meg akarnánk szüntetni az ilyen megállapításokat – *ismerni kell a bennük ható közös mozzanatot, amelyek e sajátosságaik megszüntetése nélkül megteremtik bennük a folyamatszerűen előrehaladó lét egységét, s e mozgásokat a mindenkori gazdasági formáció mozzanatává teszik* [Kiemelés:B.M.]. Totalításában tehát ez a folyamat végső soron létszerűen egységes valami, noha (vagy éppen mert) különböző mozzanatai különbözőségüket is kimutatják az egységen belül, de egyúttal a különbségekben létszerűen megőrzik az egységet is. Rendkívül jellemző erre, hogy az ilyen folyamatok milyen gyakran mennek át funkcióváltozáson. ... Az ilyen jellegű átalakulásokat, folyamatokat stb. létüknek megfelelően kell megismerni, azaz módszertanilag a megismerésben mindkét mozzanatot egyesíteni kell. Ez csupán a tudomány és a filozófia szerves együttműködése révén lehetséges, amennyiben ugyanis az egységesen összetartozó mozzanatotak gondolatilag szétválasztják, *a sajátosan különbözőeket pedig gondolatilag egyesítik*, [Kiemelés: B. M.] hogy ezáltal magában az életfolyamatban létszerű mozgalmasságuknak megfelelően, gondolatilag helyesen juttassák kifejezésre az itt működő kategóriákat. Módszertani szempontból

azonban ez nem jelent semmi egyebet, mint hogy minden tudományos megismerésnek a filozófiára, a filozófiai megismerésnek pedig a tudományosra kell irányulnia, és szakadatlanul át kell menniük egymásba, ha a létet kategoriális tagolódásában, a kategóriákat pedig úgy akarják gondolatilag megragadni, mint a lét belső meghatározásait.”⁷²

Miért baj az, ha a gyűjtés, a múzeumok történetében meglévő, szerepet játszó általánosság mozzanatok, a kategóriák⁷³ elsikkadnak? Mivel napjaink múzeumi létmódjának kategóriáit csak úgy érthetjük meg, ha végigkísérjük kialakulásukat. Ez a különböző időben, különböző helyeken formálódó gyűjtés létmódjában és a múzeumi létmódban ható kategóriák változásainak pontos megfigyelését jelenti. Hans-Georg Gadamer szerint: „A filozófiának az a feladata, hogy a különbözőségek mögött is megtalálja a közöst.”⁷⁴ *E disszertáció célul tűzi ki a sajátosan különböző mozzanatok gondolati egyesítését, a különbözőségek mögötti közös megtalálását. Kutatásaim célja, hogy a sajátosságok felmutatásával hozzájáruljak a muzeológia gondolati elkülönítéséhez.* Természetesen, nem feledhető Lukács figyelmeztetése, hogy az ilyen gondolati elkülönítés során: „...a társadalmi komplexusok ontológiájának ... közös tulajdonsága: ha lényegüket és funkciójukat, eredetüket és esetleges elhalásuknak vagy állandó társadalmi hatékonyságuknak a perspektíváját konkrétan elemezzük, akkor pontosan meghatározhatók és gondolatilag-módszertanilag pontosan elhatárolhatók az összes többi komplexustól. Egyúttal azonban, éppen ontológiai értelemben, nincsenek pontosan meghatározható határaik; ... a különböző komplexusok ... újból és újból átfedik, kölcsönösen áthatják egymást stb., és eközben sohasem válik kérdésessé az egyes komplexusok – persze csak viszonylagos - önállósága, öntörvényűsége és pontos meghatározhatósága.”⁷⁵

Miért van az ilyen jellegű kutatásokra szükség – kérdezheti bárki? Egyrészt, korántsem mondható, hogy egységes lenne a múzeumokról, a muzeológiáról való gondolkodás még az alapkérdésekben sem, másrészt, a szakterületre veszélyes jelenségek figyelhetők meg számos országban. Ezért elengedhetetlenül fontos, minden - az alapkérdéseket érintő - kutatás, mely hozzájárulhat a terület problémáinak tisztázásához, s ezáltal alapot nyújthat a muzeológiai gyakorlat számára.

E disszertációnak nem célja a muzeológia valamennyi elméleti kérdésének megtárgyalása. Mindössze néhány – bár igen alapvető – kérdéstről fogalmazom meg véleményemet ütköztetve azt a hazai és a nemzetközi szakirodalomban megjelenő nézetekkel.

Kutatásaimhoz a magyar történeti muzeológiai, muzeológiai szakirodalom mellett számos angol nyelvű –jórészt Magyarországon fel nem lelhető – szakirodalmat dolgoztam fel. Ezekhez a nemzetközi konferenciákon való részvétel, illetve két alkalommal az amszterdami Reinwardt Academy könyvtárában folytatott anyaggyűjtés során jutottam hozzá. E munkában viszonylag nagy számban alkalmazok idézetet, melynek elsődleges oka, hogy lényeges különbség fedezhető fel a külföldi szerzők és a magyar muzeológusok gondolkodása között. Fontosnak tartom, hogy ez a különbség ne vesszen el. Hangsúlyozni szeretném, amikor vitatkozom egyes szerzők véleményével, mindig az általuk képviselt nézettel teszem ezt. Hiszen, úgy gondolom, az egész muzeológus társadalom csak hálás lehet mindenkinek, aki gondolataival hozzájárult a szakterület alapkérdéseinek tisztázásához.

III. A múzeumi létmód középponti kategóriájának megjelenése a szakirodalomban

„A tárgy, [Kiemelés: B. M.] melyet megőriznek, tanulmányoznak, kiállítanak és különböző mértékben interpretálnak, központi jelentőségű a múzeum meghatározása szempontjából.”⁷⁶ Paul Trépanier és Luc Noppen széles körben elterjedt vélekedésnek ad hangot a fenti mondatban. Az ICOM /Múzeumok Nemzetközi Tanácsa/ kanadai kongresszusára készült tanulmányukban a múzeumok lényegi jellemzőjét a következőkben fogalmazzák meg: „A múzeumot lényegében a *tárgyak* [Kiemelés: B. M.] megőrzése és hangsúlyozása jellemzi.”⁷⁷ Az amerikai Stephen E. Weil ritka és drága tárgyakról ír a múzeumokkal kapcsolatban, melyekkel a látogatók közvetlenül találkozhatnak, és melyek általában nem részei életüknek.⁷⁸ Vörös Károly a történeti muzeológiáról írja: „... az utolsó években sürgetően merült fel muzeológiánk előtt a megoldásra váró feladat: a történeti fejlődésnek magának, a maga teljességében és összetettségében igazi, főleg már a *tárgyak* [Kiemelés: B. M.] nyelvén, tehát a múzeum sajátos nyelvén is beszélő muzeológiával való kifejezése: igazi történeti muzeológia megteremtése.”⁷⁹ Ugyanő a későbbiekben a múzeum tudományos mondanivalójának sajátos kifejező eszközéről, a tárgyról ír.⁸⁰ Az indiai Anita B Shah A tárgy térben és időben című írásában csak 'a tárgyról', illetve 'tárgyakról' ír a múzeumokkal kapcsolatban: „A muzeológus arra törekszik, hogy áthidalja a tárgy és a múzeumi látogatók között lévő szakadékot.”⁸¹ Román Mária felteszi a kérdést: „mennyiben felkészültek múzeumaink közelmúltunk és jelenünk tudományosan megalapozott *tárgyi* [Kiemelés: B. M.] bemutatására.”⁸² Ugyanezen a helyen olvashatjuk a szerző múzeumokra vonatkozó

meghatározását is: „A történelmi ismeretek értelmezésében, a világnézet formálásában a múzeumoknak – mint a társadalom és művelődéstörténet szempontjából értékesnek minősülő *tárgyakat* [Kiemelés: B.M.] gyűjtő, rendszerező, feldolgozó és közszérvő intézményeknek – kiemelt szerepük van...”⁸³ Bár nem múzeumi szakember, de érdemes megemlíteni, hogy György Péter mint „*fizikai tárgyakat* [Kiemelés: B. M.] őrző intézmények”-ről ír a múzeumokkal kapcsolatban, szemben a web - múzeumokkal.⁸⁴ A brit Gaynor Kavanagh a kommunikáció harmadik formájának nevezi a jelek és szimbólumok, különösen a *tárgyak* és a tér használatát a nem verbális kommunikáció és a verbális kommunikáció mellett.⁸⁵ Mint írja: „A *tárgyak* [Kiemelés: B.M.] a természet világából származnak vagy mesterséges folyamatokon keresztül alkotják őket. Finomítják és élénkítik a nem verbális kommunikációt, hozzájárulnak az üzenetek kapcsolódásához és erősítéséhez.”⁸⁶ A holland Peter van Mensch megkülönböztet két többé-kevésbé ellentétes irányzatot: a közösségorientált metodológiát és a tárgyorientált metodológiát.⁸⁷ Megemlíti, hogy rajta kívül néhány muzeológus (az elméleti kutatással foglalkozó szakembereket érti muzeológus szó alatt), Maroevich, Pearce és Finley körében nagy figyelmet kapott a tárgyorientált metodológia.⁸⁸ Szintén van Mensch írja: „Megkülönböztetve az intézményt / intézetet és a funkciókat, javasolom, hogy az alapparaméterek számát növeljük négyre: örökség (gyűjtemény, *tárgy* [Kiemelés: B. M.]), funkciók (tevékenységek, munkaköri köteleességek), intézmény (intézet) és társadalom (közösség, közönség, látogatók). Ezen alapparamétereket és összefüggéseiket egy négyyszférás gömbként képzelhetjük el. A legbelső szférát jelenti a *tárgy*, [Kiemelés: B. M.] mint kulturális és természeti örökségünk metodológiai egyszerűsítését tekintve, vagyis anyagi

környezetünk azon részét, melyet őseink a jövő generációk számára megőrzésre méltónak találtak. Amint Stephen Weil rámutatott, a fogalmak és a kapcsolatok és nem csak a dolgok egyedül alkotják a múzeumi munka lényegét. Jelen tanulmány kontextusában használt tárgy terminust a fizikai jellemzők, a funkció és a jelentés, valamint a kontextuális kapcsolatok végösszegeként kell érteni...”⁸⁹ Mensch a ’tárgy’ terminust mint ismeretelméletileg általánosított formát használja e helyen.

Néhány szerzőnél a tárgyakra való hivatkozás mellett megtaláljuk az ’artifact’ és a ’specimens’ kifejezéseket is. Stephen E. Weil idézi a Múzeumok Amerikai Szövetsége 1984-es jelentését: „külön javasolták, hogy minden múzeum ’körültekintéssel járjon el a gyűjtéskor. Vegye figyelembe a gondozásában lévő *tárgyak, műtárgyak* és *példányok* [Kiemelés: B.M.] elhelyezésére és megőrzésére rendelkezésre álló kapacitást.”⁹⁰

A kanadai Roland Arpin a múzeum tradicionális elhivatottságától való eltávolodásról beszél. Hagyományosan a múzeum dolga az volt, hogy „megszóaltassák a *tárgyakat* [Kiemelés: B. M.] vagy az ’anyag bizonyítékokat.’ A *műtárgyakról* [Kiemelés: B. M.] beszélünk: ez a szó a latin *artis factum*ból ered, és „emberi eredetű jelenséget jelent.”⁹¹ A cseh Zbynek Z. Stránský kifejti: ”A múzeumi tárgyat nem lehet csupán információörögzítő vagy szemléletes közlési eszközként felfogni. A *műtárgy* [Kiemelés: B.M.] a valóság bizonyítéka és kulturális értékek képviselője.”⁹²

A szintén cseh Jozef Benesnél olvashatjuk: „A közművelődési jellegű kiállítás az autentikus alkotáson alapszik (*artefaktum, naturfaktum*) [Kiemelés: B. M.], amelyet előzőleg már tudományosan feldolgoztak, és így olyan módon is használhatóvá

vált, hogy dokumentációs készségeinek alapján a kiállításban a "tárgyak sajátos nyelvén" bizonyít mint afféle speciális hírhordozó."⁹³ „A gyűjteményekben egyedileg nyilvántartott *műtárgyak* [Kiemelés: B. M.] száma megötszöröződött...” – írja Román Mária korábban idézett munkájában.⁹⁴ S bizonynyal nem csak a mindennapi értelemben vett tárgyra gondol, hiszen a történeti muzeológiai gyűjteményekben számos írott- és fotódokumentum is megtalálható. Hetés Tibor a Hadtörténeti Múzeum című munkájában a Budát és Pestet összekötő XVI. századi Duna záró láncról és a hevesi insurrekciós zászlóról mint műtárgyakról ír.⁹⁵

Jellegzetesen múzeumi, illetve műemléki feladatnak határozza meg a *műtárgyak* védelmét Korek József.⁹⁶ A szerző a műtárgy fogalmát kiterjeszti a naturfactum területére is: „A természettudomány területén a *műtárgyállomány* [Kiemelés: B. M.] megőrzése, tisztítása a preparálás fogalmába tartozik.”⁹⁷ Ez nem egyedi jelenség Magyarországon, a múzeumokkal kapcsolatban számos esetben olvashatunk műtárgyállományról. Az ausztrál Robert Hodge és Wilfred D’ Souza egy Perth-ben lévő nyugat-ausztráliai galériát elemző írásukban következetesen tárgyakról és műtárgyakról beszél.⁹⁸

Néhány szerzőnél jellemző a *tapintható* jelző a tárgyakkal kapcsolatban. Per-Uno Agren írja: „Mind a három területen – a dokumentáció, a megőrzés, a közvetítés területén – szeretném még egyszer hangsúlyozni az alapvetőt: a múzeumok és a környezetvédelem elsődleges kiindulási pontja a *tapintható* és a *vizuális*, [Kiemelés: B. M.] és közös céljuk az anyagi és környezeti örökség történeti jelentőségének és jelenhez való kapcsolatának vizuálisan közvetített megértése.”⁹⁹ Edward P. Alexander idézi a Múzeumok Amerikai Szövetsége által alkotott múzeum

meghatározást: „...a múzeum mint ’szervezett és állandó nonprofit intézmény lényegében oktatási vagy esztétikai céllal, szakszemélyzettel, mely *tapintható* [Kiemelés: B. M.] tárgyakat birtokol és felhasznál, gondozza és kiállítja azokat a közönség számára bizonyos rendszeres terv szerint.’”¹⁰⁰ Az egyes szakmai szervezetek által megfogalmazott múzeum meghatározásokat, illetve a jogszabályokat azért hasznos figyelembe venni, mivel ezek az adott terület szakmai közösségének - konszenzussal elfogadott – véleményét tükrözik.

A múzeum reneszánsz fogalmáról írva említi Paula Findlen a *tapinthatóságot*: ”A *musaeum* terminus használata nem korlátozódott csak a *tapinthatóságra* [Kiemelés: B. M.], a *múzeum* mindenekelőtt mentális kategória volt, és a gyűjtés kognitív tevékenység, mely társadalmi és kulturális célokat szolgált.”¹⁰¹ Findlen abból indul ki, hogy a *tapintható* jelző manapság a világ nyugati felén általánosan használt a múzeumokkal kapcsolatban. E szerint ítéli meg a múzeum reneszánsz fogalmát.

A számos példa, mely a Föld különböző pontjáról, az utóbbi évtizedekből származik megengedi a feltételezést, mely szerint létezik egy igen erős tendencia a szakemberek gondolkodásában, melynek értelmében a múzeumi létmód legfontosabb specifikumának a ’tárgyat’ tekintik. Sokszor hozzátesszük, hogy mozdítható és *tapintható*. Meg kell állapítani, hogy e terminusok tiszta empirizmusban gyökereznek. Önként adódik a kérdés, vajon a ’tárgy’ a legmegfelelőbb terminus egy közet, egy kitömött állat, egy hang-, fotó-, film-, videó- vagy egy írott dokumentum esetében?¹⁰² Pedig ezek is megtalálhatók, ráadásul hatalmas mennyiségben a mai múzeumokban a tárgyi gyűjtemények mellett. A terminus ellen másik ellenvetés lehet, hogy a tárgy a mindennapi

élet fogalma, nem tudományos fogalom. Az irat, a fénykép, a hang- és a filmfelvétel hétköznapi értelemben nem tárgy, filozófiai szempontból mindegyik tárgy a megismerő szubjektum számára. A muzeológia számára azonban sem a mindennapi élet tárgy-fogalma, sem a filozófia tárgy-fogalma nem lényegi meghatározás. A tárgy terminus nem elég általános, sok- a múzeumokban megtalálható dolgot nem foglal magában, de nem is eléggé konkrét, nem fejezi ki azt a lényegi különbséget, amely a múzeumi gyűjteményekben lévő tárgyak és a ma is használatban lévő tárgyak között fennáll. Közvetlenül szemlélve úgy tűnik, nincs különbség, szekrény, szőnyeg ez is, az is. De egy múzeumi gyűjteményben lévő szekrény, szőnyeg stb. magán viseli a muzealizáció nyomait, muzeológusok által kiválasztott emléke, dokumentuma az emberiség élete valamely szakaszának.

Zbynek Z. Stránský az ICOFOM /Nemzetközi Muzeológiai Bizottság/ pekingi konferenciájára készített tanulmányában a tárgy-terminusnak csak a filozófiai értelméről beszél, és megállapítja, megfelelőbb a múzeumi jelenség számára, ha dolgok gyűjtéséről és a velük való munkáról beszélünk.¹⁰³ Stránský itt tökéletesen elfeledkezik arról a tényről, hogy a konferencia azért tűzte napirendre a tárgy-dokumentum témát, mivel ez élő probléma a múzeumi létmód mai szakaszában, vagyis, *mi az a specifikum, amely minden mástól megkülönbözteti a múzeumokat*. Sokan tárgyakról beszélnek – hétköznapi értelemben vett tárgyakra gondolva (mintha csak ezek lennének a mai múzeumokban), mások a tárgy, a múzeumi tárgy terminusok határait terjesztik ki minden értelmes határon túlra. A brazil Maria de Lourdes Horta szerint: „...a hang, a fény, a mennydörgés, az atmoszféra, a víz, a tűz, a szerelem, a gyűlölet és a halál, a ruhák, az ékszerek, a nap, a csillagok [Kiemelés: B. M.], a képírás jelek – ezekre mind mint

létező dolgokra utalhatunk. Lehetnek mindezek múzeumi tárgyak?”¹⁰⁴ – kérdezi a szerző. A válasza igenlő. A fenti álláspontot a következőképpen alakította ki: egy angol szótár szerint a dologhoz több minden tartozik: „a dolgok nem mindig anyagiak. 'Minden, ami létezik élettelen formában, valódi vagy látszólagos vagy bármely tárgy, valakinek a személyes holmija, sőt egy ügy, egy eset, egy tett, egy téma, egy kérdés, egy eszme'...”¹⁰⁵ A továbbiakban, mivel egy francia és egy angol szótárban is megtalálható a tárgy filozófiai fogalma, mely szerint 'egy tárgy bármi..., ami a gondolkodó lényvel szemben van.' Ebből levezeti: „ilyen értelemben még egy homokszem, a Saturnus gyűrűi, a Buddha-legenda, az Amazon őserdő, az atomrobbanás, a DNS-molekulák, a zöld papaya illata, vagy a kínai képírás is lehet múzeumi tárgy, amennyiben megtaláljuk az eszközöket arra, hogy az emberi tudás és tapasztalat számára feltárjuk őket.”¹⁰⁶

Mind Stránsky, mind Horta ott hibázik, hogy gondolatilag önállósítja a múzeumi létmód egyes elemeit (tárgy, dolgok), és függetlenül a komplexumban betöltött funkciójuktól végiggondolja, mi egyebek lehetnek még. Lukács az Ontológiában hangsúlyozta: „Csak a komplexusoknak az úgynevezett alkotórészeikkel szembeni prioritása nyitja meg a – külön-külön régóta felismert-kölcsönös kapcsolatok megértésének útját...”¹⁰⁷ S bár Lukács a fentieket a három létmóddal, a szervetlen, a szerves természet és a társadalmi létmóddal kapcsolatban fogalmazta meg, minden bizonnyal valamennyi komplexumra igaznak vélte. Mivel-általános érvényűségüket tekintve – új elveknek nevezi a konkrét komplexusok létprioritásának és az őket konstituáló irreverzibilis folyamatoknak a megszüntethetetlen egységét.¹⁰⁸

Az 'emlék' terminus nem jellemző az angol anyanyelvű szerzőkre. Megtaláljuk azonban a svéd Per-Uno Agren-nál. Mint

írja: „Érintettük a kulturális megőrzésre vonatkozó törvényalkotás történetét és megfigyelhettük, hogy a '*történeti emlék*' [Kiemelés:B.M.] fogalma egy totalitás volt, mely lefedte a mozdíthatatlan, az állandó 'archaikus emlékműveket', valamint a mozdítható egyéni kulturális tárgyakat.”¹⁰⁹

Éri Gyöngyi *tárgyi emlékekről* ír, amikor megfogalmazza a ma muzeológusának feladatait. E szerint: a kortárs képzőművészet alkotásai mellett meg kell őrizni a holnap számára a gyáripar által készített használati tárgyakat, eszközöket, az elavuló gépeket, gyári berendezéseket, a politikai, társadalmi mozgalmak emlékanyagát is.¹¹⁰ Román Mária a *múlt tárgyi emlékei* megőrzésének reflexéről mint aktív és mobilizálható társadalmi erőről beszél, melyet a történeti muzeológia mai és jövőbeni helyzetében nem szabad figyelmen kívül hagyni.¹¹¹

Az 'emlék' terminus valami lényegeset mond arról, miről is van szó a múzeumi gyűjteményekben. Az a bizonyos, gyűjteményben lévő dolog emléke valaminek. Hiszen, ha csak tárgyakról beszélünk, akár megalakíthatjuk a Nemzeti Fogpiszkáló Múzeumot is, amint azt Stephen E. Weil levezeti egyik írásában.¹¹² Idéz egy szótár-meghatározást, mely szerint „a múzeum egy szoba, épület, vagy terep, ahol a tárgyak gyűjteményét kiállítják.”¹¹³ E meghatározás szerint a Nemzeti Fogpiszkáló Múzeum elég jónak minősül. Nem rosszabb a helyzet, írja Weil, ha a Múzeumok Amerikai Szövetségének akkreditációs célból megfogalmazott meghatározását nézzük. E szerint a múzeum „egy szervezett és állandó nonprofit intézmény lényegében oktatási vagy esztétikai céllal, szakszemélyzettel, mely tapintható tárgyakat birtokol és használ, gondozza és kiállítja azokat a közönség számára bizonyos rendszeres terv szerint.”¹¹⁴ Mint Weil ironikusan megállapítja: „a Nemzeti Fogpiszkáló Múzeum nem csak egyszerűen rendben

lévőnek tűnik - feltételezve, hogy alkalmaz kurátort, restaurátort vagy legalább egy oktatót –, úgy tűnik, még akkreditálható is.”¹¹⁵ Még a kanadai múzeum meghatározás szerint is elfogadható lenne a Nemzeti Fogpiszkáló Múzeum. Mivel egy 1981-ből származó meghatározás szerint, melyet Kanada nemzeti múzeumai készítettek a szövetségi kulturális irányelveket felülvizsgáló bizottság számára: ”A múzeumok gyűjtenek. Megőrzik és tanulmányozzák, amit gyűjtenek, és megosztják mind a gyűjteményt, mind a belőle származó tudást a közönséggel oktatási és önképzési célra.”¹¹⁶ E meghatározás –valószínűleg érzékelve a dolog bonyolultságát- egyszerűen megkerüli a kérdést. Nem mondja meg, mit is gyűjtenek a múzeumok. Weil a Nemzeti Fogpiszkáló Múzeumra vonatkozó szellemes példával rámutat az idézett meghatározások gyenge pontjaira. *E meghatározásoknak nem sikerült megragadniuk a múzeumok specifikumait.*

A ’tárgyakon’, a ’műtárgyakon’, az ’emlékeken’ kívül igen elterjedt, hogy a múzeumi létmód specifikumaként az ’anyagiságot’ jelölik meg. Hetés Tibor egyik tanulmányában olvashatjuk: „A történeti muzeológiában – éppúgy, mint a történettudományban – az *anyagi emlékekből* [Kiemelés: B. M.] (ott: a történeti tényekből) kell kiindulni, és mondanivalónkat a múzeum sajátos eszközeivel felépíteni, kifejtetni.”¹¹⁷ Ugyanő két évvel később egy Földesi Tamástól vett idézetből kiindulva határozza meg a történeti muzeológia jellemzőjét. Földesi szerint: ”az ismeret az anyagi és eszmei tárgyak, összefüggések sajátos visszatükröződése, amely az érzéki észleletekben, empirikus és teoretikus kijelentésekben ölt testet.”¹¹⁸ Hetés így folytatja: „Bennünket közelebbről az *anyagi eredetű tárgyak* [Kiemelés: B. M.] és visszatükröző képességük érdekli, mivel a történeti muzeológia e tárgyakat vizsgálja, s ezekből vonja le empirikus, valamint teoretikus következtetéseit. A

tárgyak sokféle tulajdonsága közül a történeti muzeológiát a társadalmi töltésű tulajdonság, a *történeti vonatkozás*, a tárgyban rejlő *történelmi információ* érdekli.”¹¹⁹ Glatz Ferenc írja: „... noha – a muzeológia területeiről szólva- az őstörténész munkája folytán közel kerül a paleo-antropológushoz, a növényföldrajzoshoz, az újkori történet kutatója a technikushoz, /sic!/ mégsem válik ezáltal azokból történész, annak ellenére, hogy igen nagy általánosságban mindegyik az *anyagi világ* [Kiemelés: B. M.] egy szeletét a maga történetiségében vizsgálja.”¹²⁰ Ugyanő a továbbiakban arról ír, hogy a muzeológiának történeti forrástanként is funkcionálnia kell, mivel feladata: „... nagyrészt az *anyagi kultúra* [Kiemelés: B. M.] termékeinek, illetve a történelem tárgyi forrásanyagának feltárása, megőrzése és feldolgozása.”¹²¹

Nemcsak a történeti muzeológiával kapcsolatban, hanem a múzeumokról szólva is olvashatunk az anyagi emlékekről a szerzőnél: „...*a múzeum szükségszerűen a történeti források egy adott típusának forrásőrző és feldolgozó helye: az emberi társadalom és kultúra tárgyi (anyagi) emlékeinek.*”¹²² Nem térek itt ki arra részleteiben, hogy a múzeumok a természeti lét dokumentumait is gyűjtik, valamint, hogy egyáltalán nem csak a tárgyi emlékeket találjuk ezen intézményekben. Bennünket jelenleg az érdekel, hogyan jelenik meg a szakirodalomban az anyagiség, mint a múzeumi létmód egyik jellemzője. Glatz szerint a forrásanyag specifikuma nem egyszerűen a forrás alaki jegyeiben rejlik, abban, hogy azok főleg tárgyak, hanem abban a tartalmi mozzanatban, hogy bennük a társadalom bizonyos jelenségviszonyai öltenek testet, „*a társadalom anyagi- kulturális életének* [Kiemelés: B. M.] tárgyi emlékei.”¹²³

Gaynor Kavanagh felteszi a kérdést: „De mi adja a tárgyak jelentését, és hogyan kezdje a muzeológus megérteni az *anyagi*

világot [Kiemelés: B. M.]?”¹²⁴ Per-Uno Agren A muzeológia egy új bölcsészeti tudományág Svédországban? című munkája végén ez az összegzés található: „Megkísérletem általánosságban bemutatni néhány olyan feladatot, melyek ránk várnak a muzeológia, az *anyagi kulturális és természeti örökség* [Kiemelés: B. M.] kutatása területén belül, az átfogó elméleti kérdésektől ... az alkalmazott muzeológia gyakorlati kérdéseig ... Mindennek középpontjában az *anyagi kulturális örökség* [Kiemelés: B. M.] áll és a társadalom, az intézmények és az emberek, akik ezt menedzselik.”¹²⁵ Agren szerint a muzeológia kutatási területét az anyagi örökség kialakulása alkotja.¹²⁶ A szerző a történelem és a természet anyagi maradványairól beszél.¹²⁷ A muzeológia különös érdeklődéséről ezt olvashatjuk: „...a muzeológia különösen érdeklődik a látható világ és a történelem közti kapcsolat iránt. A környezet természeti és kulturális összetevőivel *anyagi*, [Kiemelés: - B. M.] konkrét, fizikai.”¹²⁸ Megjegyzendő, hogy a környezetbe az anyagi, konkrét és a fizikai környezeten kívül a szellemi élet is beletartozik, és a muzeológiának ehhez is köze van. Peter van Mensch A muzeológia és alkalmazása a múzeumok számára című munkájában idézi James Deetz-nek az anyagi kultúrára vonatkozó meghatározását. E szerint az anyagi kultúra: „... ’fizikai környezetünk azon szektora, melyet kulturálisan determinált viselkedéssel módosítunk.’ Az anyagi kultúra ezen interpretációja nem korlátozódik a tapintható, mozgatható műtárgyakra - beletartoznak az épületek, teljes tájak, testünk az emberi viselkedés minden aspektusával (tánc, felvonulások, mesterségek), a zene, sőt a nyelv is.”¹²⁹ Számomra ez a Deetz-féle meghatározás minden értelmes határon túlra terjeszti ki az anyagi kultúra érvényességi körét. Gondolok itt a táncra, a felvonulásokra, a zenére és a nyelvre. Van Mensch azért idézi Deetz-t, mivel az általa 1983-

ban megfogalmazott muzeológia meghatározás kapcsolódik a Deetz- féle meghatározáshoz. Van Mensch szerint: a muzeológia „...az emberiség és környezete *anyagi bizonyítékainak* [Kiemelés: B. M.] megőrzésére és felhasználására vonatkozó elmélet és gyakorlat.”¹³⁰ Mint írja, meghatározása kapcsolódik az ICOM /Múzeumok Nemzetközi Tanácsa/ múzeum meghatározásához is. E szerint: „A *múzeum* nem profitra törekvő, a társadalom és fejlődése szolgálatában álló, a köz számára nyitott állandó intézmény, amely az emberek és környezetük *anyagi bizonyítékait* [Kiemelés: B. M.] gyűjti, megőrzi, kutatja, feltárja és kiállítja tudományos, oktatási és szórakoztató céllal.”¹³¹ Az 'anyagi bizonyítékok' terminus számos munkában feltűnik, így Gaynor Kavanagh munkájában is, aki arról ír, hogy a kiállítások készítésekor az emberi tapasztalat nagy területei mellőzve vannak, mivel kevés *anyagi bizonyíték* maradt fenn, esetleg egyes területek iránt nem érdeklődnek a muzeológusok.¹³²

Peter van Mensch fent említett tanulmányában a tárgyorientált metodológia művelőivel (Maroevic, Pearce, Finley és van Mensch) kapcsolatban szögezi le, hogy azon metodológiák, melyeket e muzeológusok egymástól függetlenül kifejlesztettek, nagyon hasonlóak. „Részben az *anyagi kultúrára* [Kiemelés: B. M.] vonatkozó tanulmányok területének metodológiai gondolkozásán alapulnak vagy legalábbis kapcsolatban vannak vele.”¹³³

A szakirodalomban néhány esetben az anyagi kultúrára való hivatkozás mellett megtaláljuk a szellemi kultúrát is. E kettőt együtt említi egy 1965. január 2-án kiadott rendelkezés a Szovjetunió fondjairól. A fond a szovjet muzeológiában a gyűjtemény fogalmának tematikusabban megfogalmazott formáját jelenti. A Szovjetunió múzeumi fondja a természettudományok, az anyagi és szellemi kultúra körébe tartozó tudományos, történeti,

művészeti jelentőségű emlékek összessége, függetlenül keletkezésüktől, hollétüktől, anyaguktól, technikai kivitelüktől.¹³⁴ Per-Uno Agren idézett művében szól a szellemi kulturális hagyományról: „A szellemi kulturális hagyományban a muzeológia az anyagi kulturális örökség interpretálásának biztosítását keresi. Hogy megértse jelentését és jelentőségét, a muzeológiának tanulmányoznia kell – többek között – a világnézeteket, a társadalmi nézeteket, melyek a különböző időkben meghatározták a kulturális értékeket.”¹³⁵ Agren ezek szerint itt nem gondol arra, hogy a szellemi kultúra értékeit is gyűjteni kellene (például kottalapokat, kéziratokat, könyveket), hanem az anyagi kulturális örökség jobb megértéséhez kell figyelembe venni a szellemi kulturális hagyományt. Glatz Ferenc idézett művében az újkortörténeti muzeológia meghatározásaként ezt találjuk: „...az újkortörténeti muzeológia amellelt, hogy a ráánkmaradt *tárgyi emlékek tanulmányozására hivatott történeti diszciplína, a forrástan speciális ága, a társadalom anyagi (és részben attól elválaszthatatlan szellemi) kultúrájának feltárását szükségszerűen folytató történettudományos megismerő tevékenység.*”¹³⁶ Szikossy Ferenc a történeti muzeológia gyűjtő, feldolgozó munkájával kapcsolatban tartja fontosnak, hogy a szakág a társadalom valamennyi osztálya, rétege *anyagi és szellemi kultúrájával*, valamint a gazdaság-, politika-, művelődés- és életmódtörténettel foglalkozzon.¹³⁷

Martin R. Schärer az ICOFOM Pekingben megrendezésre került konferenciáját megelőző Hírlevélben arról ír, hogy A tárgy – dokumentum? címet viselő szimpózium egy muzeológiai alapproblémával, az *anyagi világgal* foglalkozik.¹³⁸ Az anyagi világot egyáltalában nem tartom a muzeológia alapproblémájának.¹³⁹ Ha úgy gondoljuk, hogy világunkban

minden anyagi, nincs értelme használni ezt a jelzőt. De ha megkülönböztetünk anyagi és szellemi kultúrát, tehát ilyen értelemben használjuk az anyagi szót, kizárjuk a szellemi élet dokumentumait, amelyeknek szintén vitathatatlan helyük van a muzeológiában. A probléma megoldhatónak tűnik, ha figyelembe vesszük Lukács egyik igen fontos tételét, mely szerint a társadalmi lét egyik legfontosabb és leginkább középponti meghatározása, hogy az anyagi és a szellemi mozzanat egymástól elválaszthatatlanul együtt léteznek: „Durva, formalista-ismeretelméleti elvonatkoztatás ..., ha a társadalmi lét területén pontosan el akarják választani - mechanikus módon – az anyagi folyamatokat a „tisztán” gondolatiaktól. Minél társadalmasultabb a társadalom, annál elválaszthatatlanabban fonódik össze – éppen az anyagi termelésben – ez a két folyamat. Ontológiai különbözőségeket természetesen senki sem tagadja. De a társadalmi lét területén hatásuk elsődleges ontológiai ténye az, hogy egymástól elválaszthatatlanul együtt léteznek (és ezen a területen kívül sem szellemi, sem pedig teleológiai tételezések által mozgásba hozott anyagi folyamatok nem léteznek.) ... A társadalmi lét totalitása szempontjából ez az együttlétezés – mint történeti mozgató – a lét alapvető tényezője marad.”¹⁴⁰ Az Ontológia egy másik helyén ezt írja: „...a tudat elválaszthatatlanul összefonódik a társadalmi gyakorlattal, mint mindazoknak az objektív folyamatoknak a leglényegesebb mozzanata, amelyeknek az együttműködéséből felépül a társadalmi lét. Ez a genetikailag és hatásában egyaránt megbonthatatlan összefüggés a társadalmi lét egyik legfontosabb és leginkább középponti meghatározása. Az objektív valóság és a gondolati világkép, ez a filozófiában oly gyakran egymástól elkülönítve vizsgált komplexus, végső soron egy egységes folyamat létszerűen elválaszthatatlan mozzanatait

alkotja.”¹⁴¹ Az anyagi világ ebből következően nem lényegi meghatározás a muzeológia számára. Gondoljunk a könyvekre, az iratokra, a hang- és filmdokumentumokra, de akár a műalkotásokra is. Nem azért gyűjtik ezeket a múzeumok, mert a könyv, az irat, a hangszalag, a filmtekercs, a műalkotás anyagi jellegű, hanem, mert az emberiség életének dokumentumai.

Eileen Hooper-Greenhill A múzeumok és a tudás formálása című könyvében a tárgy terminus használata mellett következetesen anyagi dolgoknak nevezi a gyűjtés létmódja és a múzeumi létmód legfontosabb jellemzőjét. Rögtön a könyv elején, mint egy nagyon alapvető kérdést fogalmazza meg a következőt: „Hogyan vannak megkonstruálva az *anyagi dolgok* [Kiemelés:B.M.] mint tárgyak a múzeumon belül?”¹⁴² A könyv egy másik helyén arról ír, hogy a természeti és a mesterséges *anyagi dolgok* felhalmozása mindig is a világ megismerésének egyik útja volt.¹⁴³ Zbynek Z. Stránský szintén szól az anyagi dolgokról: „A múzeumoknak ... hozzá kell járulniuk az *anyagi dolgok* [Kiemelés: B. M.] rehabilitálásához a jelenkori tudományban. ...mi a valóság érzékelhető, konkrét oldalának 'elsőbbiséget adunk.' ”¹⁴⁴

Egy másik, gyakran előforduló kifejezés a múzeumi létmód legfontosabb jellemzőjeként a 'valódi dolgok'. Duncan F. Cameronnak egy 1968-ból származó írása az akkori információs elméletből eredeztetett kommunikációs modellt javasol a múzeumok számára. Az alap- kommunikációs modell szerint van az adó (a kiállító), van közvetítő eszköz (*valódi dolgok* [mely alatt a kiállítási tárgyakat érti a szerző – B. M.]) és van a vevő (a látogató).¹⁴⁵ Hooper-Greenhill is használja a valódi dolog kifejezést, amikor arról ír, hogy hosszú ideig nem volt fontos a valódi és a másolat közötti megkülönböztetés. „Most a '*valódi dolog*' [Kiemelés: B. M.] integritása a döntő.”¹⁴⁶

Hugues de Warine-Bohan szerint a tárgyak a valódi dolgok: „A feltűnő képet, a szavak nagyerejű hatását, a bürokráciát stb. ellensúlyozni kell. A tárgyak, a *valódi dolgok* [Kiemelés: B. M.] azok, melyek az ellenszert nyújtják: a természeti rezervátumok minden országban növekvő sikere, az állatkertek és botanikus kertek jól ismert népszerűsége, sőt a turizmus egyetemes népszerűsége ... azt mutatják, hogy az ilyen dolgokra valódi igény van... az utca emberét elárasztja a másodkézből származó információ, melyet feldolgoztak, átdolgoztak és kereskedelmi forgalomba hoztak. Az utca embere nem azt akarja, hogy adjanak neki, hanem hogy hagyják szabadon választani az első kézből kapott információt, melyet az információ tudástartalma miatt akar.”¹⁴⁷ Idézetünk itt egy –más összefüggésben már korábban idézett– állítást a valóságos dolgokról. Comenius több, mint háromszáz évvel ezelőtt írta a *Didaktika* című munkájában: „Bármit is mutatunk be az ifjúságnak, hogy ismereteit gyarapítsa, annak megfogható dolognak kell lennie és nem csupán a dolgok árnyékának; dolgoknak – mondom – *valóságos, igazi és használható dolgoknak* [Kiemelés: B. M.], amelyek alaposan hatnak az érzékekre és a képzeletre. Hatni fognak, ha olyan közel hozzuk őket, hogy érzékeinkbe ütközzenek.”¹⁴⁸ Megfigyelhető, hogy a nyugati muzeológiai gondolkodásra ható Duncan F. Cameronnál és Hugues de Varine-Bohannál, de Comeniusnál is a hétköznapi értelemben vett háromdimenziós tárgyak jelennek meg valódi dolgokként. Nem valódiak, nem igaziak-e a valóság szemmel nem látható dolgai?

Mi hozható fel az 'anyagi dolgok', a 'valódi dolgok' kifejezésekkel szemben? Bár használóik – valószínűleg – a gyűjtés létmódja, a múzeumi létmód legdőntőbb specifikumát szeretnék megragadni, mindazonáltal e kifejezések erről semmi lényegeset

nem mondanak. Állíthatja-e bárki is, hogy anyagi dolgokkal, valódi dolgokkal csak a gyűjtés létmódján, illetve a múzeumi létmódon belül találkozhatunk? Hiszen tele van velük egész életünk. Ha pedig csak olyasmit tudunk mondani, ami sok minden – nyilvánvalóan különböző dologra igaz – nem sikerült megragadni a múzeumi létmód legfontosabb specifikumát.

Rendkívüli módon eltérve más országok gyakorlatától a magyar muzeológia hosszú ideig a 'muzeális emlékek' terminust használta. Már a Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1949. évi 13. sz. törvényerejű rendelete a múzeumokról, műemlékekről lényegi meghatározásokat használ: „*A magyar történet, tudomány és művészet emlékeit és eredményeit* [Kiemelés: B. M.] mint közművelődésünk örökbecsű emlékeit ... védelemben kell részesíteni, és azokat az egész nép számára hozzáférhetővé kell tenni.”¹⁴⁹

1963-ban a 9. sz. törvényerejű rendelet már a *muzeális emlékek* [Kiemelés: B. M.] védelméről szól.¹⁵⁰ Az 1981-ben módosított rendelet a következőképpen határozza meg, mi is a muzeális emlék: „A természet és a társadalom olyan kiemelkedő *tárgyi, írásos és egyéb emlékeit* [Kiemelés: B.M.], amelyek a természet alakulásának és a társadalom fejlődésének pótolhatatlan, jellegzetes bizonyítékai /a továbbiakban: *muzeális emlék* [Kiemelés: B. M.]/ e törvényerejű rendeletben meghatározott módon kell védelemben részesíteni, a nemzeti, illetőleg az egyetemes kultúra számára megőrizni, tudományosan feldolgozni és hozzáférhetővé tenni.”¹⁵¹

Minden különösebb elemzés nélkül is észrevehető, mennyivel árnyaltabb megfogalmazást kapunk itt, mint például a már idézett Múzeumok Amerikai Szövetsége által megfogalmazott meghatározásban. A muzeális emlék terminus, amely

Magyarországon kialakult, és a múzeumi területen széles körben használatban volt több évtizedig, valami sajátosat tudott mondani arról, ami a múzeumi létmódban a legfontosabb. Nem egyszerűen tárgyakról vagy dolgokról beszél, hanem a természet és társadalom olyan kiemelkedő tárgyi, írásos és egyéb emlékeiről, amelyek a természet alakulásának és társadalom fejlődésének pótolhatatlan, jellegzetes bizonyítékai. Mindenki számára világos, hogy egészen más az a helyzet, ha a szakemberek körében megszületik egy kifejezés, majd széles körben elterjed, mint az, amikor Stránsky javasolja bevezetni a 'musealium' terminust.¹⁵² Sajnálatos, hogy a magyar 1997. évi CXL. törvény A kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről már teljesen elhagyja a 'muzeális emlék'-et. Meghatározása szerint: „A kulturális örökséghez tartozó javak múltunk és jelenünk megismerésének pótolhatatlan forrásai a nemzeti és az egyetemes kulturális örökség egészének elválaszthatatlan összetevői...”¹⁵³ Nyilvánvaló, hogy Magyarországnak az Európai Unióba való jövőbeni felvételével áll kapcsolatban az, hogy az uniós jogszabályok terminus technicusait vezették be a magyar jogalkotásba.

A tárgy, műtárgy, anyagi dolog, valódi dolog, emlék, muzeális emlék terminusok mellett a szakirodalomban megtaláljuk a dokumentum kifejezést is a gyűjtés létmódjának, a múzeumi létmódnak legfontosabb jellemzőjeként. Az Oxford Advanced Learner's Dictionary szerint: „a dokumentum: irat, űrlap, könyv, amely információt nyújt valamiről; valaminek a bizonyítéka, /tanú/bizonyosság.”¹⁵⁴ A Magyar Nyelv Értelmező Kéziszótára szerint: „Dokumentum 1.– hiteles írásos vagy tárgyi bizonyíték; 2. – gyártmány vagy műszaki létesítmény leírása, (terv)rajza stb.”¹⁵⁵

Míg tehát angolul a dokumentum első jelentése információ forrás és csak a második jelentés a bizonyíték, magyarul a szó első jelentése a bizonyíték. Zbynek Z. Stránský A tárgy- dokumentum vagy tudjuk egyáltalán ténylegesen mit gyűjtünk? című tanulmányából idézem: „Mi ebben a kontextusban a dokumentum szó jelentése? A terminus a latin 'documentum'-ból származik, mely a 'doceo' igéből ered, ezért eredetileg az oktatás eszközének tekintették. ...'Documentum esse' azt jelentette 'bizonyítéku szolgá'. A 'documentum dare' pedig 'bizonyítéku szolgáltat.'”¹⁵⁶

Giovanni Pinna Napjaink múzeuma című tanulmányában dokumentumokról beszél a múzeumokkal kapcsolatban. A lineáris kiállítási rend nagy veszélyének tartja, hogy nem valódi tudományos problémák terjesztésére, hanem a témák illusztrálására törekszik. Így a múzeum átfogó képet nyújt a természetről, az ősi civilizációk kézműipari termékeiről, „ugyanakkor azonban hajlamos lesz arra, hogy a *jelenségek dokumentumainak* [Kiemelés: B. M.] pusztá gyűjtő- és megőrzőhelyévé váljék, szem elől tévesztvén egyik legfontosabb feladatát, a problémák felvetését, illetve körüljárását.”¹⁵⁷ A következő mondatban Pinna teljesen egyértelművé teszi, hogy tárgyakra gondolt, amikor a jelenségek dokumentumairól írt: „A még oly jól rendezett és a helyes feliratozásnak köszönhetően érthető tárgymúzeumnál tehát kíváncsabb az eszmék múzeuma.”¹⁵⁸ Tudatos ez a fogalomhasználat Pinna részéről, hiszen a tanulmány egy másik helyén így fogalmaz: „...a jó muzeológus képes a kultúra feldolgozására, ami gyakorlatilag annyit jelent, hogy igazi múzeumot tud teremteni az intézmény gyűjteményében található tárgyi örökségből, mégpedig oly módon, hogy a tárgyakat az eszmék kifejezőeszközeként használja fel, melyek egyfelől (mint az *emberiség történelmének dokumentumai* [Kiemelés: B. M.] és a

kultúra, illetve az egymást követő kultúrák rekonstruálásához nélkülözhetetlen tanúbizonyságok) a múlt megismerését segítik, másfelől pedig – a múzeumot a jövő felé vetítve – kiindulási alapot jelentenek a közösség további kulturális fejlődéséhez.”¹⁵⁹

Zbynek Z. Stránský is dokumentumoknak tekinti a múzeumi tárgyakat. Szerinte a múzeumi tárgy nem csak valamiféle dolog. A múzeumi tárgyakat nem a valóság eredeti elemeiként választják ki, hanem mint „társadalmi értékeket képviselő *dokumentumokat*”. [Kiemelés: B. M.].¹⁶⁰ Később azt hangsúlyozza, hogy nem kell feladni a múzeumi tárgyat mint a közlés eszközeit, nem kell a közlést szóbeli szintre átvinni, mivel így elveszne ennek a kommunikációs formának dokumentációs értéke. E kommunikációs forma jelentősége abban van, hogy nemcsak ismereteket közvetít, hanem bizonyít is, „a múzeumi tárgyak valóban hiteles *dokumentumok* [Kiemelés: B. M.] is lehetnek, és ugyanakkor a valósággal való kapcsolatunkat is közvetíthetik.”¹⁶¹ Stránský véleménye másfél évtized elmúltával jelentősen megváltozott. Az ICOM /Nemzetközi Muzeológiai Bizottság/ pekingi konferenciájára készült tanulmányában, miután a filozófiai tárgyfogalomból kiindulva¹⁶² elveti a tárgy szó használatát, „mivel az nem tartalmaz semmiféle specifikus muzeológiai információt,”¹⁶³ elveti a dokumentum szó használatát is. Felhívja a figyelmet az információs tudomány terminológiai hegemoniájára. A dokumentum terminust túl általánosnak tartja, amely nem hordoz semmilyen múzeumi jellegzetességet.¹⁶⁴ Stránský számára megfelelőbbnek tűnik, ha a múzeumokkal kapcsolatban: „...dolgok gyűjtéséről és velük való munkáról beszélünk.”¹⁶⁵ Ezzel a javaslatával a szerző eljutott oda, ahol körülbelül 400 éve tartott a gyűjtésről való gondolkodás. Látni fogjuk a későbbiekben, hogy a

gyűjtés történetének e korai szakaszában mindenki dolgok gyűjtéséről beszélt.

Mint láttuk, az angol nyelvben a 'document' első jelentése az információ forrás és csak a második jelentése bizonyíték. A XV. századi Itáliáról szólva Eilean Hooper-Greenhill a dokumentumot bizonyíték értelemben használja a hétköznapi értelemben tárgyaknak tekintett, vésett gemmákra: „A vésett antik gemmák portréit régi sikeres társadalmak történelmi *dokumentumainak* [Kiemelés: B. M.] tekintették, mely társadalmak példaképpé válhattak az erős, kereskedő Firenze számára.”¹⁶⁶ Egy másik helyen már mint forrás szerepel a dokumentum szó. [Ez az általános használat az angol anyanyelvű szerzők esetében.] „Az elmúlt 10 évben – írja Hooper-Greenhill – kísérletek történtek a kabinetekre vonatkozó források újraértékelésére, bár a legérdekesebb munkát Anglián kívül végezték. Olaszországban, Németországban és az Egyesült Államokban a kutatók inkább hajlandók voltak felfüggeszteni a XX. századi gondolkodásmódot, és megpróbálták az eredeti forrásokat faggatni abból a célból, hogy felfedezzék, mit is rejtenek...”¹⁶⁷

Giuseppe Olmi a dokumentum terminust tárgyakra érti: „Néhány ünnepelt észak-itáliai magánmúzeum [a milánói Manfred Settala, a veronai Ludovico Moscardo és a bolognai Ferdinando Cospi múzeuma, XVII. század- B. M.] ...természeti tárgyakat, etnográfiai *dokumentumokat* [Kiemelés: B. M.] és tudományos eszközöket, valamint könyveket tartalmazott együtt a régiségekkel és műalkotásokkal.”¹⁶⁸

Mivel az angol document szó második jelentése bizonyíték, fontos felfigyelni, hogy Gaynor Kavanagh fizikai és szóbeli bizonyítékokról beszél a múzeumokkal kapcsolatban, habár nem a document, hanem az evidence szót használja. Mint írja: "...a

múzeumnak a lét és viselkedés *fizikai és szóbeli bizonyítékainak* [Kiemelés: B. M.] megragadását kell megcéloznia.”¹⁶⁹

A magyar szakemberek körében elég általános, hogy a dokumentum fogalmába nem gondolják beletartozónak a múzeumi gyűjteményekben lévő hétköznapi értelemben vett tárgyakat. Hetés Tibor arról számol be, hogy míg egyfelől kialakult az a vélekedés, mely szerint a történeti muzeológia csak háromdimenziós anyagi emlékekre épülhet, csak így válik múzeumi tudománnyá, addig a történeti kiállítások „túlnyomórészt kétdimenziós (fotó, plakát) *dokumentum* [Kiemelés: B. M.] anyagokra épültek.”¹⁷⁰ Hetés az írott, nyomtatott szöveget érti a dokumentum alatt. Hasonló értelemben használja a dokumentum terminust Vörös Károly is.¹⁷¹ Kovács Tibor is külön kezeli a tárgyakat és a dokumentumokat, amikor arról ír, hogy komolyabban kellene élni a ma még megszerezhető, magántulajdonban lévő „tárgyak és *dokumentumok* [Kiemelés: B. M.] védésének (azaz: szakmai regisztrálásának) lehetőségével.”¹⁷² Ugyanezen írás egy későbbi helyén ez áll: „Aligha lesz mindent kielégítően szakszerű, ha itt megkérdőjelezzük: lehet-e és kell-e azon még ma is vitatkozni, hogy mindaz, ami emberi produktum, az történeti tárgy vagy *dokumentum* [Kiemelés: B. M.]?”¹⁷³ Selmeczi László sem tartja a tárgyakat dokumentumoknak. A múzeumi gyűjteményeket alkotó kulturális értékekről, történeti tárgyakról, művészeti alkotásokról és dokumentumokról ír.¹⁷⁴ Megállapíthatjuk, a magyar muzeológusok többsége dokumentum alatt nem ért tárgyakat, ugyanakkor néhányan a tárgyakra is kiterjesztve használják e fogalmat. Balassa Iván „... a nemzet történetének *tárgyba rögződött dokumentumai*”-ról ír [Kiemelés: B. M.].¹⁷⁵ Gecsényi Lajos a történeti gyűjtemények impozáns mennyiségi fejlődése láttán teszi fel a kérdést: „minden *dokumentum – fénykép, film, tárgy, írásos anyag*

[Kiemelés: B. M.]– válogatás nélkül bekerülhet a történeti gyűjteménybe?”¹⁷⁶ Hasonló értelemben használja a kifejezést Praznovszky Mihály is, amikor az 1945 utáni események muzeológusi feladatainak elhanyagolását említi, valamint azt, hogy az 1945 utáni agrártörténet *tárgyi és írásos dokumentumai* csak elvétele kerültek gyűjteménybe.¹⁷⁷ Teljesen egyértelmű, hogy tárgyakról beszél Lukács a munkáról fennmaradt legrégebbi dokumentumokról szólva: „Azok a legprimitívebb tényszerű dokumentumok, amelyek a munkáról fennmaradtak, a fejlődés olyan szintjeiről származnak, amelyek jóval későbbiek, mint ez az ugrás.” [A mindenkor adott környezethez való passzív (biológiai) alkalmazkodásnak, aktív (társadalmi) alkalmazkodássá való átalakulásáról van szó – B. M.]¹⁷⁸

IV. A muzeális dokumentum

Vázlatosan áttekintve a szakirodalmat láttuk, hogyan nevezik maguk a múzeumi szakemberek a múzeumi létmód legfontosabb jellemzőjét, azt, ami minden egyéb komplexumtól megkülönbözteti e létmódot. Van, aki tárgyakról, van, aki tapintható és látható tárgyakról, esetleg mozdítható tárgyakról beszél. Van, aki anyagi emlékekről, anyagi bizonyítékokról, anyagi kulturális örökségről; dolgokról, anyagi dolgokról, valódi dolgokról beszél. Azon kívül, hogy megállapítható, a szakma egyáltalán nem egységes e kérdésben, nézetem szerint e fogalmakkal nem sikerült megragadniuk a lényegét. A mai múzeumokban – a Föld legkülönbözőbb részén – nem egyszerűen tárgyakat, dolgokat, anyagi emlékeket, anyagi bizonyítékokat, esetleg a kultúra elemeit találjuk, hanem az emberiség életének (múltjának és jelenének) kiemelkedő és tipikus dokumentumait, a muzeális

dokumentumokat.¹⁷⁹ *Jelenünk múzeumi létmódja eddigi történetének legfejlettebb, legösszetettebb komplexuma. E létmódon belül a leginkább középponti kategória a muzeális dokumentum.*¹⁸⁰ *Kiemelkedő helye, a létmód egészére kiható jellege miatt ezt kell az elméleti muzeológia élére állítani.*¹⁸¹

Nézzük először a dokumentum kategóriát a maga általánosságában. Dokumentum már akkor is létezett, amikor sem tervszerű gyűjtés, sem múzeumok nem léteztek.¹⁸² Már a gyűjtés történetének igen korai szakaszában is megfigyelhető, hogy dokumentumként, bizonyítékként kezeltek ideológiai szempontból fontos dolgokat. Gondoljunk Julius Caesar kardjára, melyet Mars templomában őriztek, vagy a trójai hősök fegyvereire, amelyeket éppen azért tiszteltek, őriztek az ókorban, mert híres emberek tetteinek dokumentumai voltak.¹⁸³ Mindazonáltal nem mondhatjuk, hogy a dokumentum kategóriája az ókorban és a későbbi időkben uralkodó lett volna a gyűjtés létmódján belül. E kategória érvényességi köre fokozatosan terjed egyre több, a gyűjteményekben felhalmozott dologra. Ez a kategória a maga intenzitásában történelmileg csakis a múzeumi létmód legfejlettebb állapotaiban jelenik meg. Ezt megelőzően egyáltalán nem járja át az összes, gyűjtéssel kapcsolatos viszonyt.

A gyűjtők a gyűjteményekben felhalmozott dolgokat a történelem folyamán kezdetben közvetlenül, közvetítések beiktatása nélkül használják. Általánosan jellemző a hasznossági szempontú megközelítés. Azt nézik, mire lehet használni az adott műalkotást, természeti ritkaságot, ásványt, növényt. A reneszánszban például a görög és római szobrokat a művészek munkaeszközüln használják.¹⁸⁴ Hosszú ideig a könyveknek csak ismeretanyaga iránt érdeklődnek. Nem jelennek meg a napjaink muzeológiájában oly fontos szempontok (a borító anyaga, a

nyomtatás éve, a kiadó neve stb.) A természeti ritkaságok arra való, hogy művészileg megmunkálják őket. Az ásványokat, növényeket a gyógyászatban használják föl.¹⁸⁵ Később alakul ki, hogy a gyűjteményekben felhalmozódott anyag felé közvetítések beiktatásával közelednek, mint forrást vizsgálják a legkülönbözőbb tudományágak. A jelenben – ezzel a jelentéssel gazdagodva – már mint dokumentumok, az emberiség élete bizonyos szakaszának dokumentumai jelennek meg, de ezek már a közvetítések által tagolt dokumentumok. Ekkor ismerik fel széles körben a legkülönbözőbb dolgok dokumentum jellegét, meg is nevezik a kategóriát, tudatosul a lényegi vonás. „A társadalmi lét igen fontos, létszerűen megmászható mozzanata ugyan – mondja Lukács -, hogy a kategóriák csak a szubjektum gondolatában tudatosulhatnak, de ez mit sem változtat az összefolyamat objektív, magábanvalóan- létező természetén, sem azoknak a kategóriáknak a mibenlétéén, amelyekben a tárgyiassági formák történeti változásai a folyamaton belül mindenkor létezőkké válnak.”¹⁸⁶ Stránsky írja: „...a múzeumi tárgyak valóban hiteles dokumentumok is lehetnek...”¹⁸⁷ Idézzük Stefan Zweig néhány gondolatát, aki rendkívüli árnyaltsággal fogalmazza meg, miről is van szó. Zweig saját bevallása szerint első számú szaktekintély volt a kéziratok világában: „tudtam minden jelentős lapról, kinél van, hogyan jutott hozzá, igazi értő voltam hát, első pillantásra meg tudtam állapítani, mit ér egy-egy lap, valódi-e vagy hamis, hivatásosabb voltam a hivatásosaknál.”¹⁸⁸ „A világ számtalan megoldatlan rejtélyéből mégis az alkotás a legtitokzatosabb – írja Zweig-. ... Egyetlen valami adhat némi halvány fogalmat a művészi alkotás rejtelmes folyamatáról: a kézírás, elsősorban itt is azok a lapok, amelyeket még nem a nyomdának szánt az alkotó, a javítgatásokkal teleszántott, még bizonytalan első kísérletek, amelyekből csak

lassan kristályosodik ki a végső forma. Nagy költők, írók, filozófusok, zenészek ilyen javítgatott lapjait, küzdelmes munkájuk *tanúit* [Kiemelés: B. M.] gyűjtöttem, rendeztem egésszé második, tudatosabb korszakomban.”¹⁸⁹

A dokumentum kategória elemzését folytatva mondhatjuk: a dokumentum éppolyan modern kategória, mint azok a viszonyok, amelyek létrehozták. Legjelentősebb e vonatkozásban, hogy a múzeumi kiállításokkal szembeni társadalmi elvárás megváltozott. A mai múzeumlátogatók nemcsak a ritkaságokra, az egyes tudományok eredményeire kíváncsiak, hanem arra, hogyan éltek elődeink az egyes korokban. Mindezt bemutatni csak az emberiség életének legkülönbözőbb dokumentumaival lehet.

A gyűjtés létmódja, majd a múzeumi létmód történetében megfigyelhető az a tendencia, hogy az emberiség életének dokumentumai kezdetben létösszefüggéseiből kiszakítva (híres emberek relikviái, egyes festők, szobrászok alkotásai, egyes tudósok művei, egyes természeti ritkaságok), majd bizonyos, gyakran külső szempontok alapján csoportosítva (osztályozás, tipológia, esztétikai szempont, kronológia, fejlődéstörténet), napjainkban pedig létösszefüggéseik minél teljesebb feltárásával a komplex létet komplex módszerrel megközelítve jelennek meg. A korunkban felerősödő integráció az egész világon magával hozta a totalitás szempontját a múzeumi létmódban is. Megvalósulásában természetesen mind az egyes országokat, mind a múzeumi létmód egyes területeit nézve lényeges különbségeket találunk. A természeti és a társadalmi lét egészének figyelembevételével végzett gyűjtés és bemutatás váltja fel az eddigi esetleges külső szempontok, majd szaktudományos szempontok szerinti gyűjtést, bemutatást.

Az a gyűjtés, amely a dokumentumokat létösszefüggéseiből kiszakítja, bizonyos külső szempontok szerint csoportosítja, a valóság „dologszerű” szemléletében gyökerezik. Az ilyen szemlélet a dolgokat környezetüktől elszigetelve nézi. Nem veszi figyelembe, hogy bármit csak történeti kialakulása figyelembevételével, a mindenkori egészben elfoglalt helye alapján lehet megismerni, megérteni. Lukács igen fontosnak tartja e szemlélet elleni fellépést: „...valójában ... annak a makacs látszatnak a leküzdéséről van szó, miszerint világunkban a tárgyak „dologszerűsége” tárgyiaságuk meghatározó ösformája.”¹⁹⁰ A muzeológia szempontjából különösen fontos Lukács következő gondolata: „...minden – még az is, ami anyagi – „dologszerű” módon adott – igazi léte szerint komplexusok irreverzibilis folyamata...”¹⁹¹

A muzeológiában az utóbbi évtizedekben jelentkező igény a gyűjtemények és a mindenkori valóság (múlt és jelen) között lévő összefüggések feltárására, bemutatására azt jelzi, hogy a lét „dologszerű” felfogását fokozatosan felváltja a folyamatokban való gondolkodás, a folyamatosan előrehaladó komplexumok mozgásainak figyelembevétele. Kiss László sajnálatosnak tartja, hogy a múzeumi gyűjtőmunkában nem támasztják követelményként a *folyamatokban való gondolkodást*, helyette mind a gyűjtésben, mind a kutatásban az egy tárgy centrikusság dominál.¹⁹² Glatz Ferenc már 1976-ban fellép a „dologszerű” szemlélet ellen: „...nem nehéz belátni – írja -, hogy ... a forrásgyűjtés – túl most már a tárgy forrásjellegének felismerésén – a ráinkmaradt *tárgyi emlékek*, termékek *válogatása* is csak olyan szakmai ismeretek birtokában lehetséges, melyek lehetővé teszik, hogy a muzeológus felismerje forrásának értékét (korát, technikai és általános kultúrszintet közvetítő értékét), s ennek alapján képes dönteni a forrás megőrzése érdemességéről ... Ebben az esetben

ugyanis érdeklődésünk középpontjában nem maga a tárgy (a forrás) áll, hanem az azt kitermelő társadalom: a *termelési folyamatok* [Kiemelés: B. M.], melyeknek eredményeként az elkészült, az anyagmegmunkálás legelső fázisától a formakészítés stádiumáig, azok a termelési és kereskedelmi viszonyok, melyek közepette az áruvá válik, s végül mindazon emberi viszonylatok, melyek során sajátos jelentésvizonyok hordozójává lett.”¹⁹³ Tulajdonképpen a folyamatokban való gondolkodás mellett érvel Praznovszky Mihály is, amikor azt veti fel, hogyha egy történeti kiállítás lakásbelsőket kíván bemutatni, akkor az időmetszetek sorában a hetvenes, nyolcvanas évek tárgye gyűjtéséig is el kell jutni.¹⁹⁴

Hogy a különböző (tárgyi, írott, fotó, hang, film, videó) emlékeket ma már mint dokumentumokat lehet elgondolni, annak előfeltétele az, hogy a különböző meghatározottságokkal rendelkező múzeumi emlékek mára közömbössé váltak e nagyon fontos meghatározásaikkal szemben. Ez a változás -a legkülönbözőbb emlékek dokumentum jellegének előtérbe kerülése- csak úgy következhetett be, hogy a legkülönbözőbb gyűjteményekben esetleg évszázadokig kezelt anyagok elszakadtak korábbi erős kötöttségüktől.

A hosszú ideig fennálló erős kötöttségektől – úgymint anyag szerinti csoportosítás,¹⁹⁵ majd tipológiai sorok, fejlődéstani sorok, kronológia, egyes tudományágak anyagai – nagyon nehéz elszakadni. Pinna az olasz régészeti múzeumok gyakorlatára hívja fel a figyelmet, amikor arról ír, hogy a régészeti múzeumok többsége nem képes életszerűen felidézni az egykori civilizációkat, mivel a kiállítások a tudományos kutatást és az ásásokat követik. Sok múzeum az egykori civilizációk helyett temetőkről ad képet, mivel anyaguk nagy része nekropoliszokból származik.¹⁹⁶ Nem volt olyan régen, hogy a tárgyakon kívül irat, fotó csak a tárgyakat

magyarázó szerepben fordult elő a kiállításokon.¹⁹⁷ Balassa Iván ír a tárgyakról és az azokat magyarázó rajzokról,¹⁹⁸ valamint a fénykép szerepéről a tárgyak értelmezésében.¹⁹⁹ A korábbi erős kötöttségekhez való ragaszkodásként értékelhetjük, amikor kiállításokon az egyes gyűjteményekben kezelt anyagok együtt jelennek meg, például a fegyverek egy vitrinben, a könyvek egy másikban, a porcelán edények, a ruhák mind külön, külön, ahogy a gyűjteményekben is elkülönülten kezelik őket.

Napjainkban tanúi vagyunk annak, hogy előtérbe nyomul a legkülönbözőbb emlékek dokumentum jellege. A dokumentum egy meghatározott fajtája iránti közömbösség előfeltételezi a dokumentumok igen fejlett totalitását, amikor már egyik dokumentum sem uralkodó mindenek felett. Jól jelzik ezt a folyamatot az olyan kiállítások, mint például a magyar történeti muzeológia csúcsteljesítménye, a „Sztá-lin! Rá-ko-si!”,²⁰⁰ valamint a londoni Imperial War Museum Holocaust című kiállítása.²⁰¹

A fentebb leírt jelenségekhez némi filozófiai háttérrel nyújtva mondhatjuk: a legáltalánosabb kategóriák csak a leggazdagabb konkrét fejlődés mellett alakulnak ki, ahol egyvalami úgy jelenik meg, mint ami sok dologban, mindenben közös. Ekkor már nem úgy van, hogy csak különös formában lehet elgondolni (muzeális emlék=tárgy). A meghatározott dokumentum iránti közömbösség olyan gyakorlatnak felel meg, amely során a kiállításrendező könnyen tér át az egyik dokumentumról a másikra. A dokumentum meghatározott fajtája (tárgyi, írott, fotó- stb. dokumentum) számára véletlenszerű, tehát közömbös. A kiváló kiállításrendező történész-muzeológus Horn Emil írja: „...van-e és ha igen mi a helyes arány a háromdimenziós tárgyak és a kétdimenziós eredeti dokumentumok, fényképek között egy kiállításon. ...[e] kérdésre nem lehet egyértelműen válaszolni. Sok kollégámmal

egyetértésben ugyanis azt vallom, hogy egyetlen, még oly egyedi, történeti mondanivalót hordozó tárgy sem képes valamilyen eseményt vagy annak egy-egy részletét önmagában „elmondani”. Nem létezik olyan tárgy, de még tárgye gyütt es sem, amely például egy sztrájkot, egy felkelést, vagy egy diplomáciai manővert fejezne ki, amely akárcsak kis részben is pótolná az írott forrást. Különösen a legújabb korral foglalkozó kiállításokkal kapcsolatban mondható ez el.”²⁰²

A fenti jelenségek hátterében gazdag fejlődést találunk, amely úgy jellemezhető, hogy a legkülönbözőbb létformákból származó tárgyak forrásként való kezelése áttöri a múzeumi létmódban a valóság „dolgoszerű” szemléletét, s a már nem „dolgoszerű” szemlélet magával hozza a tárgyfetisizmus szemléleti egyeduralmának megtörését is.²⁰³ Amikor már nem elég egyes tárgyi emlékek bemutatása, amikor már társadalmi elvárás bizonyos periódusok megjelenítése, elengedhetetlen, hogy az egyes tárgytípusok korábbi és későbbi formája is megjelenjen a kiállításokon. Ugyanakkor elengedhetetlen az is, hogy a múzeumok egyenrangú forrásként kezeljék a legkülönbözőbb (írott, tárgyi, hang-, fotó-, film-, videó-) dokumentumokat. Hetés Tibor kiáll a vizuális bemutatást minél tökéletesebben elősegítő források komplex módon való felhasználása mellett. Forrásérték szempontjából az eredeti források mindegyikét egyenrangúnak tartja abban a komplexumban, amely együttesen képes megragadni a történeti valóságot.²⁰⁴

Eddig a dokumentum kategória volt az elemzés tárgya. Ez azonban nem pontosan fejezi ki a múzeumi létmód legfontosabb specifikumát. Ismert, hogy az emberek az élet legkülönbözőbb területein megőrzik tevékenységük dokumentumait (például a rádió- és tévé- archívumban), de e dokumentumok funkciója más,

mint a múzeumokban lévő dokumentumok funkciója. A napjaink múzeumi létmódján belül uralkodó szerepet betöltő *muzeális dokumentum* kategóriája – mint minden egyéb is – a történeti fejlődés eredménye. *Kialakulásában az a legjelentősebb momentum, amikor bekövetkezik az az ugrás, hogy az emberiség életének dokumentumai már nem azt a funkciót töltik be, amire eredetileg készültek, illetve minden szándék nélkül léteztek (gondoljunk a természeti lét egyedeire), hanem elszakadva az eredeti funkciótól, amit a természeti, illetve társadalmi létben betöltöttek, új funkciót kezdenek betölteni, kezdetben csak a mindennapi gondolkodás számára, majd a muzeológiai megközelítés számára is.*

Giovanni Dondi (XIV. század) egy levelében Róma műemlékeire „nagy emberek bizonyítékai”-ként utal.²⁰⁵ A XV. század második felében a Medici- palotában a drágaköveken lévő vésetek új jelentőséget kaptak, és mint bizonyítékokra tekintettek rájuk.²⁰⁶

Eredetileg a ruhákat hordják, a fegyverekkel harcolnak, a szőnyegek a lakásokat, a festmények, szobrok a lakásokat, tereket díszítik, a könyveket olvassák stb. *Majd funkcióváltás következik be.* Ezt a folyamatot az ideológiai szempontú, valamint a tudományos szempontú gyűjteményképződés mozgásainak figyelembevételével kell végigkövetni a gyűjtés történetének feldolgozásakor.

A múzeumi létmód jelenlegi szakaszában talán a legfontosabb, hogy a leginkább középponti kategória, a muzeális dokumentum esetében az *emberiség életének* dokumentumairól van szó. Idézzük fel az amerikai múzeum meghatározást! E szerint: a múzeum „szervezett és állandó nonprofit intézmény, lényegében oktatási vagy esztétikai céllal, szakszemélyzettel, mely tapintható

tárgyakat birtokol és felhasznál, megóvjá és kiállítja őket a közönség számára bizonyos rendszeres terv szerint.”²⁰⁷ Nem térek ki arra, hogy minden valószínűség szerint ez a meghatározás nem fedi azokat a tevékenységeket, melyeket az amerikai múzeumokban a múzeumi szakemberek végeznek.²⁰⁸ Itt csak azt jegyzem meg, hogy a tapintható tárgyak egyrészt tiszta empirizmus következménye, másrészt nem mondja meg, hogy milyen jellegű tárgyak ezek azon kívül, hogy tapinthatóak. A már idézett kanadai múzeum meghatározás megkerüli a kérdést, mit is gyűjtenek a múzeumok.²⁰⁹ Az ICOM múzeum meghatározása szerint: „A múzeum nem profitra törekvő, a társadalom és fejlődése szolgálatában álló, a köz számára nyitott, állandó intézmény, amely *az emberek és környezetük* [Kiemelés: B. M.] anyagi bizonyítékait gyűjti, megőrzi, kutatja, feltárja és kiállítja tudományos, oktatási és szórakoztató céllal.”²¹⁰ Bár itt megjelenik az ’emberek’ szó, ez korántsem rendelkezik olyan jelentéstartalommal, mint az ’emberiség’. Peter van Mensch a 80-as évek elején a következőképpen határozta meg, mi is a muzeológia: „Az *emberiség és környezete* [Kiemelés: B. M.] anyagi bizonyítékainak megóvására és felhasználására vonatkozó elmélet és gyakorlat.”²¹¹ E meghatározásban már megjelenik az ’emberiség’ szó, de amint az ICOM meghatározás sem, van Mensch sem mondja meg, hogy az emberiség milyen bizonyítékairól van szó, azon kívül, hogy anyagiak ezek. Megjegyzem, hogy e meghatározásokban használt *e v i d e n c e*, *a d o c u m e n t* szó szinonimája. A környezet megjelenését az utóbbi évtizedekre jellemző környezeti problémák köztudatra gyakorolt hatásának tulajdoníthatjuk. Érdekes, hogy van Mensch jó tíz évvel később már az embereknek és fizikai környezetüknek különleges kapcsolatáról beszél, nyilván az ICOM meghatározás hatására: „Különleges kapcsolat áll fenn az emberek

és fizikai környezetük között. Ezzel kapcsolatban a muzeológiai kontextus terminust vezettük be. Lévéen egy különös fogalmi és anyagi kontextus, melyben a tárgyak speciális jelentést nyernek, mely jelentés inkább kulturális, mint gazdasági értéken alapszik.”²¹² Bár van Mensch beszél az anyagi környezet kiválasztott részéről, de nem mondja meg, milyen részét választották ki: „E tevékenységek [a megőrzés és a kommunikáció-B. M.] létrehozzák és felhasználják anyagi környezetünk kiválasztott részét, melyre rendszerint mint ’örökség’-re utalunk, s amelyben a tárgy maga a cselekvés eleme.”²¹³ A szerzőnek egy pár évvel korábbi írásában a múzeumi tárgy meghatározása így szól: „A múzeumi tárgyat meghatározhatjuk mint a múzeumi gyűjteményben lévő tárgyat, de ténylegesen ez egy elem az emberiség anyagi kultúrájából vagy elem a természetből, melyet kvalitásai („muzealitása”) miatt választottak ki, és ennek megfelelően kiszakítottak eredeti kontextusukból.”²¹⁴ Megjegyzendő, amiről szó van, az a múzeumi létmód középponti kategóriája, a muzeális dokumentum, nem csak múzeumi gyűjteményekben fordul elő, sokszor könyvtárakban, levéltárakban, magánszemélyeknél is találkozunk vele. Fontos viszont, hogy van Mensch meghatározásában megjelenik a muzealitás mint a kiválasztás szempontja, de nem fejt ki, mit ért alatta.

A magyar 1981-es jogszabályban²¹⁵ a következőképpen jelenik meg a múzeumi létmód legfontosabb kategóriája: „A természet és a társadalom olyan kiemelkedő tárgyi, írásos és egyéb emlékeit, amelyek a természet alakulásának és a társadalom fejlődésének pótolhatatlan, jellegzetes bizonyítékai /a továbbiakban: muzeális emlék/, e törvényerejű rendeletben meghatározott módon kell védelemben részesíteni a nemzeti, illetőleg az egyetemes kultúra számára megőrizni, tudományosan

feldolgozni és hozzáférhetővé tenni.”²¹⁶ Ez a meghatározás árnyaltan közelít a múzeumok feladatához. Nem egyszerűen bizonyítékokról beszél, megmondja, milyen bizonyítékokról van szó. Nem szenved tárgyfetisizmusban – tárgyi, írásos és egyéb emlékekről van szó benne, de sokkal precízebb abban az értelemben is, hogy honnan származnak ezek az emlékek. Nem egyszerűen „az embereknek és környezetüknek anyagi bizonyítékai”-ról, hanem a természet és a társadalom *kiemelkedő* emlékeiről beszél, melyek a természet alakulásának, a társadalom fejlődésének pótolhatatlan, jellegzetes bizonyítékai. Ugyanakkor, ebben a meghatározásban nem jelenik meg sem az ’emberek’, sem az ’emberiség’ szó. A természet és a társadalom úgy jelenik meg, mintha egymás mellett létezne, pedig „... sem e szférák egységét [a szervetlen, szerves természet és a társadalmi létből van szó- B. M.], sem pedig különbözőségüket – mondja Lukács – nem lehet helyesen megragadni mindaddig, ameddig közvetlenül úgy tekintik őket – függetlenül bonyolult kölcsönös kapcsolataiktól –, hogy pusztán egymás mellett léteznek valamilyen minőségi másként lét formájában.”²¹⁷

Már 1625-ből is van adatunk arra vonatkozóan, hogy az emberiség kategóriája feltűnik a gyűjtés létmódjának történetében: „Azt mondom tehát, ...hogy az emberi dolgok mulandóak, rövid idő alatt elromlanak és elenyésznek. Ezért illő volt óhajtunk, az *emberiség javára* [Kiemelés: B. M.], hogy amint a mi időnkig fennmaradtak a régi könyvek másolatai, ugyanúgy történjék a leghíresebb képekével is, melyekkel az elmúlt korok nagy szolgálatot tehetnek az utódoknak. Mily becses volna ma kezünkben tartani Apellész vagy Zeuxisz valamely képének másolatát, s mennyire szolgálná a művészet haladását! S ezzel együtt mennyi örömet okoznának nekünk!”²¹⁸ Jóllehet, itt még

Borromeo az emberiség javáról beszél és nem az emberiség emlékeiről, mégis fontos, hogy az egyetemességet a gyűjtéssel kapcsolatban észreveszi. Később -az egyes tudományágak kifejlődésével- elfelejtődik a gyűjtés létmódjának, a múzeumi létmódnak ezen igen fontos vonása.

Pulszky Ferenc egy 1875-ben írt tanulmányában a nagy nemzetek múzeumaival kapcsolatban említi az emberi nem művelődéséről való tanúskodást: „Nagyhatalmasságok fővárosai, vagy azon nemzetekéi, melyek nagyhatalmi igényt tartanak, világpolitikai irányt követnek gyűjteményeikben; széles látókörüknél fogva semmi sem idegen előttük, mi az *emberi nem* [Kiemelés: B. M.] művelődéséről tanúskodik s azt felderíti. Múzeumaik az emberi műveltség minden ágaira kiterjednek, a művészetnek, legszélesebb értelemben véve, képviselői s raktárai, melyekben mindenki általános átnézetet nyerhet az *emberi nem* [Kiemelés: B. M.] összes művelődésének minden phasisairól az egész földtekén.”²¹⁹ Glatz Ferenc a történeti muzeológia és a történettudomány összevetésekor említi az emberiség történetének emlékeit: „...ugyanúgy az *emberiség történetének visszamaradt emlékeiből* [Kiemelés: B. M.] mint forrásból rekonstruálja a társadalom történetének konkrét jelenségeit, s ezekből vonja le következtetéseit, jut el az általános törvényszerűségekhez. Ennélfogva a történettudományos megismerés szakaszokra bomlása éppen úgy jellemzői, mint a történettudomány más ágainak: ugyanígy az emberi társadalom maradványait tekinti forrásnak, a megismerés útja ugyanúgy szakaszolódik (anyaggyűjtés, verifikálás, értékelés, következtetés stb.)”²²⁰ Az emberiség történetének visszamaradt emlékeire való hivatkozást emelem ki e részletből, de megjegyzem, hogy azért alapvető különbségek is vannak a történész és a történész-muzeológus

munkája között. Elsősorban, a muzeológusnak a társadalmi munkamegosztásban kialakult szerepe szerint feladata az emlékek gyűjtése. A történész többnyire levéltárakban összegyűjtött, bizonyos szempontból feldolgozott iratokból dolgozik. A muzeológusnak feladata, hogy olyan szempontból is gyűjtse az emlékeket, dokumentumokat, hogy azok kiállíthatóak legyenek. Sőt, kiállítást is kell készítenie, ami – bár egyesek történetírói publicisztikának aposztrofálják – valami egészen más dolog.

A kanadai Roland Arpin a múzeumok funkciójával kapcsolatban szól az emberiségről. Szerinte inkább erősödik a múzeum funkciója, ha „visszatükrözi az *emberiség* [Kiemelés:B.M.] nagyságát, melynek szolgálatára létrehozták.”²²¹ Giovanni Pinna az *emberiség történelmének dokumentumairól* ír a múzeumi gyűjteményekben található tárgyi örökséggel kapcsolatban, melyek „az egymást követő kultúrák rekonstruálásában nélkülözhetetlen tanúbizonyságok”.²²²

Zbynek Z. Stránsky a valóság eredeti tanúbizonyságairól beszél a kiállítási tárgy, a muzeárium kapcsán: „Ez nem akármilyen tetszőleges dolog, hanem eredeti *tanúbizonyság* [Kiemelés: B. M.] a valóságról, közvetlen természeti vagy prehisztorikus eszköz.”²²³ Felfedezhetünk némi rokon vonást a magyar meghatározással, amelyben a természet és a társadalom emlékeiről van szó, tehát sem a magyar meghatározás, sem Stránsky nem említi az emberiséget.

Napjaikban gyakori jelenség, hogy maguk a szakemberek a különösen nem veszik észre az általánost. Stephen Weil fellép a nagy amerikai múzeumi szakmai szervezetekkel szemben, mivel azok érvényességüket abból származtatják, ami közös tagjaik

esetében, nem pedig abból, ami különböző. Ami a leginkább közös, azok a funkciók, a megőrző, a kutató és az interpretáló funkciók. E szakmai szervezetek gyakran a legnagyobb hangsúlyt ezekre fektetik – mondja Weil. Nem is lenne baj, ha értjük a kontextust és egy ilyen hangsúly korlátozott voltát. Akkor van baj, ha azt hisszük, hogy a gyűjtés, a megőrzés és a kiállítás létünk oka. Vagyis, amikor egy a teljes egészében a fogpiszkálónak szentelt múzeum valószínűnek és helyesnek tűnik. Ha azt állítjuk, hogy a tárgyak és megőrzésük – legyenek azok műalkotások, történeti műtárgyak vagy természettörténeti példányok – alkotják a múzeum lényegét, hasonlóan gondolkodunk.²²⁴ A fenti eszmefuttatás is bizonyítja, mennyire tévútra visz, ha az alapkérdések nincsenek tisztázva. Hiszen természetesen nem igaz az, hogy a múzeumok tárgyakkal foglalkoznak. Megragad a közvetlenségnél az a gondolkodás, amely ezt állítja.

Gyakran olvashatunk a szakirodalomban régészeti, történeti, földtani, őslénytani emlékekről, forrásokról, és egyidejűleg nem tudatosul, hogy mindezek az emberiség életének legkülönbözőbb területeiről származó dokumentumok. Stefan Zweig már idézett művében világosan látja, meg is fogalmazza, miről van itt szó. Kéziratgyűjteményéről írja: „...előbb egy mappa, majd egy egész szekrény egyesített (fém lapokkal, azbeszttel védve a pusztulástól) olyan eredeti kéziratokat, amelyek *az alkotó emberiség leglényegesebb dokumentumai* [Kiemelés: B. M.] közé tartoztak. ...[kéziratok], melyek az emberi szellem, a földi alkotóerő méltó emlékjelei.”²²⁵ És bár ez esetben írott dokumentumokról beszél Zweig, felfogásában a tárgyi dokumentumok is ugyanolyan jelentőséggel bírnak: „Goethe egyik lúdtollát évekig őriztem üveg alatt –írja-, nehogy kísértésbe essem, és méltatlan kezemmel érintsem – mi több, használjam!”²²⁶ Beethovennel kapcsolatban

olvashatjuk: „...önmagában még nem említeném talán, hogy nálam volt az ifjúkori jegyzetfüzet, *A csók* című dal kottája s néhány töredék az *Egmont*-zenéből; sokkal fontosabb volt, hogy sikerült életének legtragikusabb pillanatát optikai formában oly módon dokumentálnom, ahogy egyetlen múzeumnak sem. Mert – ez volt az első szerencsés véletlen e tárgyban – szerény gyűjteményembe került a zeneköltő szobájának megmaradt berendezése, melyet halála után elárvereztek. ... Nálam állt a hatalmas íróasztal, melynek fiókjaiban ott rejtett Beethoven két kedvesének, Giulietta Guicciardi grófnének és Erdődy grófnének a képe, a pénzeskazetta, melyet az utolsó pillanatig ágya mellett őrzött, a kis írópult, melyen még ágyban fekvé is leveleket s zenedarabokat írt, hajának egy ősz fűrtje, melyet a halálos ágyán vágtak le, a meghívó a temetésre, az utolsó mosdai cédula, melyet reszketeg kézzel maga írt, a ház leltára az árverésről s valamennyi bécsi barátjának adakozó listája, aláírásokkal, a vagyontalan szakácsnő, Sali megsegítésére. S mert az igazi gyűjtőt a véletlen szerencse is segíti, alkalmam nyílt röviddel e pompás vétel után három rajz megszerzésére is, melyek a zeneköltőt a halálos ágyán ábrázolták...[Később hozzájutott Danhauser híressé vált litográfiájának – Beethoven a halálos ágyán – eredetijéhez is. - B.M.] Ekképp minden együtt volt hát, ami ezt az utolsó, emlékezetes, valóban múlhatatlan pillanatot optikai formában dokumentálhatta.”²²⁷ Micsoda óriási különbség van a között, ahogy Zweig tekint a gyűjtés tárgyaira mint az emberiség életének dokumentumaira és egy olyan muzeológus szemlélete között, aki csak formális különbségnek tekinti, hogy egy kiváló hologramot vagy egy üvegvitrinbe zárt tárgyat látunk. Tomislav Sola szerint a múzeum lényeges információt prezentál, amely lehet, de nem feltétlenül háromdimenziós tárgy. Ráadásul a háromdimenziós

tárgyak száma csökkenni fog a múzeumi munkafolyamatokban. A technológia azonban eszközt szolgáltat a törékeny tárgyak pótlására, mivel: „...csak formális különbség van egy tökéletes hologram és egy megfelelő távolságban elhelyezett, üvegvitrinbe zárt tárgy között.”²²⁸ Az igazi különbség abban van, hogy az, ami Solánál egyszerűen mint 'tárgy' jelenik meg, valójában az emberiség életének egy valamilyen szempontból fontos dokumentuma. Zweig ezt világosan látja. A befogadáskor, amikor a múzeumlátogatók és egy ilyen dokumentum közötti találkozás létrejön, lép működésbe, kezd hatni a muzeális dokumentum kategóriája. Az emberiség ma élő tagjai találkoznak az emberiség életének valamely szakaszából származó emlékekkel, dokumentummal, bizonyítékkal. Természetesen nagyon sok előfeltétele van annak, hogy egy ilyen valódi találkozás létrejöhessen. Hiszen, aki semmit nem tud arról a korról, amelyből származik az adott dokumentum, nem sokat érthet, érezhet meg abból. Mennyire nem csak arról van szó, amiről Gaynor Kavanagh ír, aki szerint a kommunikáció harmadik formája (a nem verbális és a verbális kommunikáció mellett) a tárgyak és a tér használata: „A tárgyak a természet világából származnak vagy mesterséges folyamatokon keresztül alkotják őket. Finomítják és élénkítik a nem verbális kommunikációt, hozzájárulnak az üzenetek kapcsolódásához és erősítéséhez.”²²⁹

Legáltalánosabb megfogalmazásban mondhatjuk: *azok között, amikre a különböző korok gyűjtése, a mai múzeumok gyűjtése irányul, semmi sem található, ami az emberiség életének körén kívül esne.* A társadalmi lét a szervetlen és a szerves természet létmódján alakult ki és alapszik. Ezért az emberiség élete e három egymástól csak gondolatilag elkülöníthető létmódokon teljesedik

ki.²³⁰ Akár felismerték ezt a tényt, akár nem, a mai múzeumok az emberiség életének dokumentumait gyűjtik. Érvényes ez a meghatározás akkor is, ha a természeti létre gondolunk, mivel: „A természet tárgyainak és folyamatainak megismerése csak a természet és a társadalom anyagcseréjében alakult ki.”²³¹ Hasonlóan foglal állást e kérdésben Per-Uno Agren is: „...a természet szemlélete kulturálisan determinált (a megőrzésre érdemesnek ítélt természeti jelenséget kulturális kritériumok alkalmazásával választják ki)...”²³² A természet megismerése az anyagcsere fejlettségének függvénye, hiszen óriási a különbség a mindennapi élet (gondolkodás és gyakorlat) által visszatükrözött természeti lét dokumentumai között és a tudomány által visszatükrözött dokumentumok között. A természeti furcsaságok, ritkaságok gyűjtésekor – amely hosszú ideig jellemző tendencia volt a gyűjtés történetében – analógiás gondolkodással közelítették meg a természeti létet. Ennek során jellemző volt a mítoszok gyártása. Ismert például, hogy a II. Ferdinánd főherceg gyűjteményében lévő dinoszaurusz csontokat óriások csontjainak hitték.²³³ Ma már a tudományos módszerekkel megvalósított valóságmegismerést segíti elő a természettudományos muzeológia. A mindennapi gondolkodástól a tudományos gondolkodásig, valamint a valóság „dologszerű” szemléletétől a folyamatokban való gondolkodásig vezet az út.

A gyűjtés létmódjában, a múzeumi létmódban megtalálhatóak a nem létező dolgok dokumentumai is. Ezt fontos kiemelni, mivel Zbynek Z. Stránský éppen az ördögöt hozza fel példának a múzeumi tárgyak bizonyító jellegével szemben: „...a tudományosan alátámasztott múzeumi bemutatás posztulátuma nem jelenti azt, hogy a múzeumi tárgyat – mint a közlés eszközt –

fel kellene adnunk és a közlést megfelelő szóbeli szintre kellene átvinnünk. Ha ezt tennénk, akkor elvesztenénk ennek az igazi kommunikációs formának dokumentációs értékét. Ennek jelentősége abban rejlik, hogy nemcsak ismereteket közvetít, hanem *bizonyít* is, és ez a lényeges és döntő szempont; mert ha akarom, lerajzolhatom vagy leírhatom magát az ördögöt is, de létét nem tudom autentikusan, tárgyszerűen bizonyítani. Ez a fontos bizonyító momentum a múzeumi tárgyak természetéből adódik.”²³⁴

Stránsky rossz példával próbálja hangsúlyozni a múzeumi tárgyak bizonyító jellegét. Ismeretes, hogy a gyűjtés története tele van nem létező dolgok dokumentumaival. Íme néhány példa: Ulysse Aldrovandi a halak gyűjtésével és rendszerezésével foglalkozott Bolognában, akinek igen látogatott „múzeuma” a legnagyobb és legteljesebb természeti gyűjteménnyel rendelkezett a XVI. század második felének Itáliájában, sőt Európában. De nem volt „hiány a középkori „mirábiliákban” mint a sárkányok és baziliskuszok...”^{sem}.²³⁵ Tiroli Ferdinánd (1520-1595) gyűjteményében volt „olyan hasábfá, amely kővé vált, amikor azt egy hitetlen parasztember káromkodás közben a védőszent névnapján aprítani akarta.”²³⁶ Stránsky az ismeretelmélet igaz-hamis megközelítésével próbálja megoldani az itt felmerülő problémát, jóllehet, ahogy a valóság egyéb létmódjában, úgy a múzeumi létmódban sem lehet ismeretelméleti megközelítéssel sok mindent megérteni. Ontológiai megközelítésre van szükség. Lukács írja: „...a társadalmi lét rendkívüli módon különbözik minden megelőző létformától. Mihelyt az organizmusok tudata bármilyen befolyást tud gyakorolni a reprodukciójuk kimenetelére, objektíve, de persze semmi esetre sem szükségszerűen tudatos formában, fellép a „tévedés” lehetősége, az objektív magábanvalóan létező, azaz ható tényezők helytelen értékelésének lehetősége.”²³⁷ „Ily módon lehetséges, hogy a társadalmi létben fontos szerepet

játszának egyáltalán nem létező dolgok mint a lét mozzanatai, amelyeknek képzetei azonban gyakorlatilag irányítanak és meghatároznak bizonyos társadalmi aktivitásokat.”²³⁸ Ezért a társadalmi létre jellemző tudati termékek – még ha hamis tudat hozta is létre őket (óriások, sárkányok, baziliskuszok, az ördög) – szerepet játszhatnak a gyűjtés létmódjában és a múzeumi létmódban is.

Itt kell szólni arról, hogy a muzeális dokumentumoknak, esetleg ezek másolatainak van helyük a múzeumi kiállításokon, de nincs helyük a „korhú” viaszfiguráknak, melyek nagyon sok nyugat-európai múzeumban megtalálhatóak, mivel ezek nem azok, amiknek mondják, mutatják magukat. Helyük a panoptikumban van vagy egy a panoptikumok történetét bemutató múzeumban. Megjegyzendő, hogy a magyar muzeológiai gyakorlat, nagyon helyesen, nem követi ezt az irányt.

Fel kell itt vetni azt a kérdést, vajon a mai múzeumok az emberiség életének dokumentumai közül csak a régmúlt korok dokumentumait gyűjtik? Eilean Hooper-Greenhill írja, hogy a legtöbb múzeum ma csaknem kizárólag a régi dolgokat gyűjti, és nagy problémát jelent számukra az új dolgok integrálása. Ugyanakkor, példákkal igazolja, hogy a XVI. században a múzeumok a világ akkor ismert részéből származó korabeli, szépen megmunkált anyagokat, díszítményeket, fegyvereket, ruhákat gyűjtöttek.²³⁹ II. Ferdinánd főherceg gyűjteményében korabeli szobrok is megtalálhatóak voltak.²⁴⁰ Binni a jezsuiták múzeumaival kapcsolatban említi a múltat és a jelent dokumentáló tárgyakat, melyeket a meghatározott feladatokkal rendelkező kulturális intézmény, a múzeum képeskönyv módjára mutatott be.²⁴¹ Az ICOM londoni kongresszusa (1983.) „az egész világ *jelenkori kultúrája* [Kiemelés: B. M.] elemeinek” gyűjtéséről fogadott el

javaslatot.²⁴² *Napjainkban megfigyelhető egy erőteljes tendencia, melynek értelmében a múzeumok nemcsak a múlt, hanem a jelen dokumentumait is gyűjtik.* Természetesen e tendencia nem egyformán –egyenlőtlenül– érvényesül a Föld egyes országainak múzeumaiban. A társadalmi létmódban érvényesülő egyenlőtlenségről mondja Lukács: „Ez az egyenlőtlenség nem valamilyen rendellenesség, amely kivételesen néha fellép az egyébként „törvényszerűen” (a szokásos ismeretelméleti értelemben) működő fejlődésben, hanem minden valóságosan lejátszódó folyamat egyik lényegi ismertetőjegye.”²⁴³

Mindenesetre e tendencia erősségéről sokat mond az, hogy már a Múzeumok Nemzetközi Tanácsa, az ICOM is határozatot fogad el „az egész világ jelenkori kultúrája elemeinek” gyűjtéséről.

Jelenünk múzeumi létmódjának leginkább középponti kategóriája a muzeális dokumentum. Az eddigi elemzés eredménye szerint a muzeális dokumentumok az emberiség életének – múltjának és jelenének- bizonyítékai. Ám, ha pontosan akarjuk megfogalmazni, miről is van szó, ki kell mondani, hogy nem az összes dokumentumról, hanem csak a kiemelkedő és tipikus dokumentumokról beszélhetünk. A korábban idézett amerikai, kanadai, illetve az ICOM múzeum meghatározások nem mondják meg, milyen tárgyakról, milyen bizonyítékokról van szó. A magyar 1949. évi törvényerejű rendelet sem tesz különbséget az összes emlék és a kiemelkedő és tipikus emlék között: „A magyar történet, tudomány és művészet emlékeit és eredményeit mint közművelődésünk örökbecsű emlékeit ... védelemben kell részesíteni, és azokat az egész nép számára hozzáférhetővé kell tenni.”²⁴⁴ /Ismét hangsúlyozom, a jogszabályi szöveg azért fontos forrás, mivel születése pillanatában az adott helyen meglévő

szakmai konszenzust tükrözi./ Az 1963. évi jogszabály a muzeális emlékek védelméről már jobban körülhatárolja, mit értünk muzeális tárgyon: „A történelem, a tudományok, az irodalom, a művészetek, valamint a termelés- fejlődés *kiemelkedő* [Kiemelés:B.M.] tárgyi, írásos és egyéb emlékeit (a továbbiakban: muzeális tárgy) e törvényerejű rendeletben meghatározott módon védelemben kell részesíteni, tudományosan fel kell dolgozni, és az egész nép számára hozzáférhetővé kell tenni.”²⁴⁵ E jogszabály megszületése után egy évvel Balassa Iván múzeum meghatározásában már megjelenik a jellegzetes jelző is a kiemelkedő mellett: „A múzeumok olyan tudományos intézmények, melyek a történelem, a tudományok, a művészetek, továbbá a termelés fejlődésének *jellegzetes és kiemelkedő* [Kiemelés: B. M.] tárgyi emlékeit gyűjtik, rendszerezik, sokoldalúan feldolgozzák, és az elért tudományos eredményeket a népművelés szolgálatába állítják.”²⁴⁶ Vörös Károly a történeti muzeológiára vonatkoztatva fejti ki, hogy a gyűjtésnek a *legtípusabb, legjellegzetesebb* darabokra kell irányulnia.²⁴⁷ Hetés Tibor a megfelelő *típusok* megtalálásának szükségességéről ír.²⁴⁸ Az 1981. évi jogszabály már bevezeti a jellegzetes jelzőt is: „A természet és a társadalom olyan *kiemelkedő* [Kiemelés: B. M.] tárgyi, írásos és egyéb emlékeit, amelyek a természet alakulásának és a társadalom fejlődésének pótolhatatlan, *jellegzetes* [Kiemelés: B. M.] bizonyítékai /a továbbiakban: muzeális emlék/ e törvényerejű rendeletben meghatározott módon védelemben kell részesíteni.”²⁴⁹ A bányászat tipikus eszközüanyagának gyűjtéséről ír Korek József. A XIX. században használt mintegy negyvenféle eszköz közül csak néhány - a bányászcsákány, kalapács, fűrő, lámpa – nevezhető tipikusnak. Ezek nem a munkafolyamat részleteire, hanem az egészre utalnak. A bányászmunka

legjellemzőbb szakaszának, a jövőszítésnek legtipikusabb eszköze a csákány, mely magában foglalja a munka lényegét, jelzi nehézségét, megerőltető voltát.²⁵⁰ Hauser Arnold a műalkotások esetében beszél a jellegzetes darabok gyűjtéséről: „A múzeumok alapfeladata a minőségileg becses vagy történetileg jelentős műalkotások kiválogatása a csekélyebb értékű, jelentéktlenebb művek irdatlan tömegéből és olyan kritériumok kialakítása, amelynek alapján el lehet különíteni a *reprezentatív* [Kiemelés: B.M.] alkotásokat a kérészetektől és érdektelenektől. Másik és nem kevésbé fontos feladatuk azoknak a műemlékeknek [sic!] az összegyűjtése, amelyek többé-kevésbé átfogó képet közvetíthetnek egy kor, egy nemzet, egy tájegység stílászó törekvéseiről, illetve a lehetőséghez képest művészi fejlődésének minden fontosabb fázisáról. Egyetlen mű ritkán ad megfelelő képet alkotója művészetének természetéről és súlyáról; hogy fogalmat alkothassunk egy korstílusról, egy nép művészeti törekvéseiről vagy pláne a művészeti irányzatok láncolatáról mint az általános fejlődés lépcsőfokairól, ahhoz a jelenségek bonyolultságának megfelelően a tárgyak egyetemesebb gyűjteménye szükséges.”²⁵¹ A svéd Bengt Hubendick kérdésként fogalmazza meg: a tárgyak szerzeményezésének vajon a reprezentativitás vagy az egyedülállóság, a ritkaság alapján kellene történni.²⁵² James L Swauger szerint az egyes múzeumok gyűjtési filozófiája úgy fogalmazható meg, hogy e filozófiában megcélozza a múzeum érdeklődési körébe tartozó dolgok „*legjellegzetesebb, legjobb, legteljesebb* [Kiemelés: B. M.] és oktatási szempontból hasznos gyűjtemény” – ének összeállítását.²⁵³ Swauger ugyanakkor nem látja, hogy a mai múzeumok az *emberiség életének* kiemelkedő és tipikus dokumentumait gyűjtik. Erre lehet következtetni abból,

hogy nem hiszi, hogy jelenleg lehetséges volna a múzeumi világ egészére megteremteni a gyűjtés filozófiáját.²⁵⁴

A már többször idézett Stefan Zweig nagyon szabatosan fogalmazza meg, milyen kéziratokat keresett: „...a gyűjtés legutóbbi tíz évét arra használtam, hogy a kincsemet egyre nemesítsem. Eleinte jó volt az is, hogy egy írótól vagy zeneszerzőtől egyáltalán van valamim; most már arra törekedtem, hogy ha lehet, mindegyiküknek legáldottabb, legsikeresebb pillanatából legyen dokumentumom. Vagyis ettől fogva nem egy költő akármelyik versének a kéziratát kerestem, hanem a *legszebb, legfontosabb* [Kiemelés: B. M.] versének vázlatát, csíráját, születési dokumentumát. Sőt, ha lehet, olyan kéziratot, amelyik arról tanúskodik, hogyan vetette papírra a költő vagy zeneköltő az adott mű első földi nyomát, az ihlet leheletnyi sugallatát. A halhatatlanoktól nekem most már az kellett, ami halhatatlanságukhoz vezetett: a valóban múlhatatlan dolgok alig létező kis nyoma.

Így gyűjteményem állandó mozgásban volt; azokat a lapokat, amelyek nem feleltek meg ennek a felfokozott igénynek, fokról fokra kiszűrtem, eladtam, elcseréltem, valahányszor sikerült *lényegesebb, jellegzetesebb* [Kiemelés: B. M.], ha szabad így mondanom örökkévalóbb darabhoz jutnom. ... előbb egy mappa, majd egy egész szekrény egyesített ... olyan eredeti kéziratokat, amelyek az *alkotó emberiség leglényegesebb dokumentumai* [Kiemelés: B. M.] közé tartoztak.”²⁵⁵ „Mindig a *legjellegzetesebbet* [Kiemelés: B. M.] kerestem, s mondom, többnyire meg is találtam.”²⁵⁶

A gyűjtés történetében már a legrégibb időktől fogva nem volt kérdéses, hogy a valamilyen szempontból kiemelkedő dolgok érdemesek a gyűjtésre. Az átlagos, a jellegzetes keresése később jelenik meg. *Napjaink múzeumi létmódjában erős tendencia*

figyelhető meg, mely azt jelzi, hogy a múzeumok az emberiség életének kiemelkedő és tipikus (jellegzetes) dokumentumait gyűjtik. Elég sajátos helyzet, hogy Magyarországon kialakult a „muzeális emlék” terminus ennek jelölésére. Ez egyáltalán nem jellemző a világ többi részére. Mint láttuk, tárgyakról, dolgokról, anyagi dolgokról beszélnek a múzeumokkal kapcsolatban a bizonyítékok mellett, ami lényegi meghatározás. Magyarországon már 1919-ben előfordul a muzeális szó. A Tanácsköztársaság alatt a Forradalmi Kormányzótanács 1919. III. 22-i jegyzőkönyvének 28. pontja szerint: „Lukács György helyettes közoktatásügyi népbiztos jelenti, hogy a magánkézben levő *muzeális* [Kiemelés:B.M.] értékű műkincsek bizottság útján összeírattnak és közvagyonnak minősítettnek. A Forradalmi Kormányzótanács az előterjesztést tudomásul veszi.”²⁵⁷ Ez esetben a muzeális bizonyos értékre utal, nem minden műkincsről van szó, csak a muzeális értékűekről. Az 1929. évi XI. törvénycikk a múzeum, könyvtár és levéltár némely kérdésének rendezéséről a muzeális szót múzeumi jelentésben használja: „Közgyűjtemény az a muzeális és könyvtári gyűjtemény, amelyet a Vallás – és Közoktatásügyi Minisztérium közgyűjteménynek nyilvánít.”²⁵⁸ Ugyanakkor a III. fejezetben, mely az ingó műemlék és egyéb muzeális tárgyak felkutatását és védelmét tárgyalja, már bizonyos érték megjelölésére használják.²⁵⁹ A muzeális szó az 1949. évi jogszabályban is bizonyos értékre utal: „...a rendszeres ásatás vagy egyébként föld alól előkerült *muzeális* [Kiemelés: B. M.] értékű ingóság tulajdonjoga az államkincstárt illeti.”²⁶⁰ Az 1963. évi jogszabály a *muzeális emlékek* védelméről szól. A *muzeális tárgy* a jogszabály értelmében: „A történelem, a tudományok, az irodalom, a művészetek, valamint a termelés-fejlődés kiemelkedő tárgyi, írásos és egyéb emlékei...”²⁶¹ Egyértelmű, hogy a jogszabály a muzeális szó alatt a kiemelkedő

tárgyi, írásos és egyéb emlékeket érti. Megállapítható, hogy nem szenved tárgyfetisizmusban, azaz a tárgyi emlékeken kívül a többi emléket is a muzeális emlék fogalma alá sorolja, de nem szenved empirizmusban sem, nem beszél például tapintható tárgyakról, amint azt az amerikai múzeumi meghatározásban láthattuk. Az 1963. évi jogszabály még csak a kiemelkedő jelzőt említi. Az 1981. évi módosításkor már – bár kissé sajátos megfogalmazásban – megjelenik a jellegzetes jelző is: „A természet és a társadalom olyan *kiemelkedő* [Kiemelés: B. M.] tárgyi, írásos és egyéb emlékeit, amelyek a természet alakulásának és a társadalom fejlődésének pótolhatatlan, *jellegzetes* [Kiemelés: B. M.] bizonyítékai /a továbbiakban: muzeális emlék/ e törvényerejű rendeletben meghatározott módon kell védelemben részesíteni...”²⁶² Tehát nem kiemelkedő és jellegzetes, mint azt korábban Balassa Iván megfogalmazta, hanem, ami kiemelkedő, az egyben pótolhatatlan és jellegzetes is. Míg az 1963. évi jogszabály közgyűjteményekről beszél, benne külön múzeumokról és muzeális gyűjteményekről²⁶³, az 1981. évi jogszabály szerint: „Muzeális közgyűjteménynek kell tekinteni e törvényerejű rendelet alkalmazásában a./ az országos múzeumokat és a miniszterek ... közvetlen felügyelete alatt álló egyéb múzeumokat, b./ a tanácsok és más állami szervek, tudományos és egyéb intézmények ... által fenntartott múzeumokat és muzeális gyűjteményeket.”²⁶⁴ E jogszabályban a muzeális jelző 'múzeumi' értelemben szerepel.

Korek József arról ír, hogy korunkhoz közeledve egyre nagyobb a tárgyi világ, s a tárgy *muzealitásának* egyre nagyobb szerepe lesz a gyűjtemények kialakításában a múzeum specifikuma mellett.²⁶⁵ Hetés Tibor megkülönböztet muzeális értéket, iparművészeti értéket és történeti muzeológiai értéket, de nem fejti ki, mit is ért muzeális érték alatt.²⁶⁶

E helyen kell szólni a szakirodalomban széles körben tárgyalt *múzeumi tárgy* terminusról. Razgon szerint az első kísérletek a múzeumi tárgyak meghatározására a Szovjetunióban történtek 1955-ben. A Stránsky - féle meghatározás ehhez az első kísérlethez nyúlik vissza. A múzeumi tárgyakra Zbynek Z. Stránsky 1969-ben alkotta meg a 'musealium' terminust. Az 1985-ös ICOFOM szimpóziumon megállapította, hogy a tárgyak és a múzeumi tárgyak ontológiai szempontból azonosak, de szemantikai szempontból különbözőek. A múzeumi tárgyak eredeti környezetükből kiszakított tárgyak, melyeket egy új, múzeumi realitásba helyeztek át azért, hogy dokumentálják azt a valóságot, melyből kiszakították őket. A múzeumi tárgy kiválasztott, osztályozott, megőrzött és dokumentált tárgy. Vagy a kutatás számára válik forrássá vagy kiállítási tárgy lesz belőle.²⁶⁷ Annyit mindenképpen meg kell jegyezni, hogy a hétköznapi értelemben használt tárgyak és a múzeumi tárgyak nem azonosak ontológiai szempontból sem. A múzeumi tárgy terminussal az a probléma, hogy jóllehet, jelölheti a tárgyi, írott, fotó, stb. emlékeket is, de nem fedi azokat, melyek nem múzeumi gyűjteményekben, hanem például magángyűjteményekben vannak, azonkívül, nem lényegi meghatározás. Stránsky magyarul is megjelent munkájában így ír a kiállítási tárgyakról: „A múzeumi prezentáció eszközök rendszerével operál. A magvát dokumentatív – közlő hatású eszközök képezik. Ezek között az első helyet a kiállítási tárgyak, a musealiák /sic!/ foglalják el. Ez nem akármilyen tetszőleges dolog, hanem eredeti tanúbizonyság a valóságról, közvetlen természeti vagy prehisztorikus eszköz. ... Nem lehet azonban mindent közvetlenül objektíven bizonyítani. Musealiumi jelleggel bírnak, ezért – a muzeológiáról alkotott felfogásunk szerint – elsődleges dokumentumok is, amennyiben konkrét bizonyítékokat

szolgáltatnak a valóság érzékelhető, konkrét oldaláról. Ezeknek a kritériumoknak fényképek, filmek, rajzok, nyomtatványok, de kézírásos vagy nyomtatott szövegek is megfelelhetnek.”²⁶⁸ Ezek szerint a „közvetlenül objektíven” csak a hétköznapi értelemben vett tárgyak bizonyítanak, a fényképek, filmek, rajzok, nyomtatványok, kézíratos vagy nyomtatott szövegek nem. Stránsky az általa muzealitásnak nevezett jelenségről írja: „Ez nem tárgyszerű jelenség, hanem érték, amit az ember éppen a valóság felbecsülésének folyamatában ismer meg, mégpedig hordozójának karakterével összefüggésben. E hordozókat a „muzeális gyűjteményi tárgyak” kifejezéssel jelöljük.” Megkísérli a musealia fogalmát bevezetni, „mert ez a szakkifejezés egyértelműen azt jelzi, hogy a tárgy a muzealitás jegyeit viseli magán, ezáltal más, gyűjteményi vagy forrás jellegű tárgytól megkülönböztethető.”²⁶⁹ Ugyanakkor nem mondja meg, mi is a muzealitás tulajdonképpen. „A muzeológia tárgyat ... az ember specifikus valóságközelítésében kell keresnünk. Ez abban jut kifejezésre, hogy *bizonyos tárgyakat* [Kiemelés: B. M.] szelektál, azokat - megőrzésük érdekében- az elmúlás és a változás természetes folyamatával ellentétben, egy új valóságba helyezi át, és saját igényeinek megfelelő, új módon értékeli őket. A muzeológia segítségével el kell jutni az ember és a valóság specifikus kapcsolatához, fel kell tártani a megismerés kritériumait, és meg kell ismerkedni a valóságnak azzal az oldalával is, amelyet a *muzealitás* szakkifejezéssel próbáltam megjelölni.”²⁷⁰ Zbynek Z. Stránsky egy későbbi munkájában a muzeológiára jellemző specifikummal kapcsolatban írja: „Annak specifikus jellege, amit mi a múzeumokban alkalmazunk, egy jelentésváltozásban található meg, azaz a „magábanvaló” valóságának „számunkra való” valósággá, kulturális realitássá való értékátalakulásban.”²⁷¹ Mondhatjuk-e,

hogy a „magábanvaló” valóságának „számunkra való” valósággá való átalakulása csak a muzeológiára jellemző?. Hisz a mindennapi élet alapsajátossága, hogy az emberek, ha valamiféle kapcsolatba kerülnek rajtuk kívül álló dolgokkal, például valamilyen üggyel, a ’magábanvaló’ ’számunkra való’-vá válik.

A horvát elméleti muzeológiában igen erős az információelmélet hatása. Tomislav Sola arról számol be, hogy a múzeumi tárgy a múzeum molekulája, mely, ha megfelelő mennyiségben jelen van, meghatározza a múzeum jellegét. Az 1985-ben Zágrábban tartott ICOFOM szimpózium jelentősen hozzájárult egy új megközelítés kialakulásához, mely szerint a múzeumi tárgy elsődlegesen információ. Ennek tudható be, hogy a Horvátországban a muzeológia oktatása a zágrábi egyetem Információs tudományok tanszékére került.²⁷² Megjegyzendő, hogy a természeti lét egyik jellemzőjét (molekula) a társadalmi léttel kapcsolatban használni a valóság nem tárgyszerű megközelítésére utal. Az is sajátos, az információ elmélet erős hatását mutató szemlélet, mely szerint a tárgyakat elsődlegesen információnak tekintik.

Amint láttuk, a magyar gyakorlatban a muzeális szónak van egy bizonyos értéket kifejező értelme, nem egyenlő a múzeumi jelzővel. Muzeális emlék, dokumentum nem csak múzeumokban található. A *Dictionarium Museologicum*²⁷³ szerint a felsorolt 20 nyelv közül 14 ismeri a muzeális jelzőt a múzeumi mellett. Külön kutatást érdemelne, vajon mit értenek alatta Franciaországban, Spanyolországban, Németországban, Dániában, Finnországban, Magyarországon, Olaszországban, Hollandiában,²⁷⁴ Norvégiában, Lengyelországban, Portugáliában, Romániában, Szerbiában, Horvátországban és Svédországban. Az teljesen nyilvánvaló tény, hogy óriási különbség van a között, hogy egy szakember javasolja,

a múzeumi tárgyat nevezzük musealiumnak és a között, hogy egy ország szakembereinek körében kialakul egy közmegegyezés, hogy mit hívunk muzeális emlékek.

Összegezve az eddigieket: jelenünk múzeumi létmódjának leginkább középponti, legdöntőbb kategóriája a muzeális dokumentum, mely a gyűjtés és a múzeumi létmód hosszú története során formálódott ki. Jelenti az emberiség életének (múltjának és jelenének), a tudomány, a művészet és a mindennapi élet (gondolkodás és gyakorlat)²⁷⁵ által visszatükrözött, eredeti létösszefüggéseiből kiszakított, kiemelkedő és tipikus dokumentumait. A tipikus dokumentum az emberiség /a nemzet, kisebb közösségek/ által egy adott korban általánosan elért szintet reprezentál, a kiemelkedő dokumentum az adott korban jelenlévő új elemeket reprezentálja. Láttuk, hogy a fejlődés során fokozatosan jelenik meg az emberiségre való hivatkozás, fokozatosan jelenik meg a muzeális jelző, fokozatosan tudatosul, hogy a tárgyak is dokumentumok. Hangsúlyozni kell, hogy amikor muzeális dokumentumról beszélünk, akkor kizárólag társadalmilag-létszerű módon, azaz értékmentesen gondolunk rá.²⁷⁶ Napjainkban a múzeumok egy részére tendenciálisan igaz, hogy akkor is begyűjtik a legkülönbözőbb dokumentumokat, ha tudják, hogy az adott politikai hatalom nem engedi kiállításon bemutatni, mivel ideológiai szempontból hatalmára veszélyesnek minősíti őket.²⁷⁷

Szólni kell a muzeális dokumentumok és a műemlékek közti különbségekről. Úgy vélem, lényegesebb különbség a muzeális dokumentumok és a műemlékek között az eredeti létösszefüggésekhez való viszonyukban meglévő különbség, mint az, hogy az egyik ingó, a másik ingatlan. Hiszen e jelzők a

mindennapi életben általánosan használtak, és nem hordoznak specifikus jelentést a múzeumi létmód vonatkozásában. A muzeális dokumentumok döntő többsége eredeti létösszefüggéseikből kiszakítva, gyűjteményekben, múzeumokban megőrizve, kezelve, tudományosan feldolgozva, majd az eredeti létösszefüggésekbe szimbolikusan visszahelyezve jelenik meg.²⁷⁸ Míg a műemlékek eredeti létösszefüggéseiknek legalább egy részét megőrizve – többnyire ugyanazon a helyen állnak, ahová eredetileg építették őket -, tudományosan feldolgozva, restaurálva, bemutatva jelennek meg a közönség számára. Radnóti Sándor is az eredeti kontextushoz való viszony figyelembevételével tárgyalja a képzőművészeti alkotások és az épületek /műemlékek/ közti különbséget. „...jelentős [a] különbség, amely épületek és elmozdítható képzőművészeti alkotások között fennáll. Az, hogy festmények ide-oda vándorolnak, különböző tulajdonosok kezén fordulnak meg, korántsem szokatlan. Ez a képek történelmi sorsához tartozik. ... Az épületek nem vándorolnak.”²⁷⁹

Meg kell említeni a múzeumok és az állat- és növénykertek közötti kapcsolatot is. Bár Magyarországon evidens, de például az Egyesült Államokban nem, hogy az állatkertekben élő állatok, a növénykertekben lévő növények nem tartoznak a muzeális dokumentumok közé. Ezek ugyanis élő organizmusok és nem dokumentumok. A muzeológia az emberiség életének bizonyítékaival, nem magukkal az embert körülvevő állatokkal, növényekkel foglalkozik. A muzeológia sajátosságainak, feladatainak végig nem gondolása rejlik az olyan gyakorlat hátterében, amely az állatkerteket és a növénykerteket a múzeumokkal egy szervezetben kezeli. A közlés területére tartozik az, amikor egyes múzeumok - a múlt valóságának elképzelését elősegítendő – élő állatokat is bemutatnak, például egy szabadtéri

múzeumban, de a múzeumok alaptevékenysége nem ezekre irányul.

Meg kell jegyezni, hogy míg a magyar muzeológia olyan kivételes helyzetben van, hogy más országok muzeológiájához képest már igen korán tudatosul, hogy itt muzeális emlékekről, nem egyszerűen tapintható, mozdítható tárgyakról van szó, a legújabb - - múzeumokra is vonatkozó - jogszabályban sikerült ezt az egész különleges helyzetet megszüntetni s eltüntetni a muzeális emlék terminust a törvényből. Bár az emlék a mindennapi élet fogalma, nem tudományos kategória, mégis valami lényegeset fejez ki a múzeumi létmód specifikumáról. Az új jogszabályban a muzeális emlék terminust a 'kulturális javak' helyettesíti. Mint már szó volt róla, nagyon is érthető, hogy az Európai Unió csatlakozással kapcsolatos jogharmonizáció miatt használja a törvény a kulturális javakat. De talán lett volna mód arra, hogy ne vesszen el a „muzeális emlék”.

Úgy vélem a muzeális dokumentum kategória leírásával sikerült egy olyan tudományos formát találni, mely eséllyel győzi le a múzeumok mindennapi valóságának közvetlenségét. „A tudomány esetében a forma – mondja Lukács – annál magasabb rendű, minél adekvátábban tükrözi vissza az objektív valóságot, minél általánosabb és átfogóbb, minél határozottabban meghaladja és maga mögött hagyja a mindennapiság szintjén megjelenő valóság közvetlen, érzéki-emberi jelenségformáit. Még ha az összes tudomány matematizálása ... utópia is, ebben az eszményben mégis a tudományos gondolkodás viszonylag jogos törekvése jut kifejezésre: a lehető nagyszámú – látszólag heterogén – egyes esetet magában foglaló és lehetőleg átfogó általánosításra való törekvés. Ez azt jelenti, hogy az ilyen általános forma szétzúzza vagy legalábbis megszünteti azoknak az egyes és különös

formáknak az egész sorát, amelyekben az általános formában kifejezett törvényszerűség meg szokott jelenni, hogy - a közvetlenség felszínén észrevétlenül meghúzódó lényeges és közös mozzanatok föltárásával - magát a törvényszerűséget tudja megközelítőleg adekvát módon kifejezni. Azt, hogy ez az általánosság nem absztrakt, hanem – amennyiben lényeges és valóságos törvényszerűségről van szó – nagyon is konkrét, már többször megmutattuk ... Ez a konkrétság azonban a legmagasabb fokú általánosság, a közvetlen jelenségvilág formáitól – formális értelemben – a legtávolabb eső formák konkrétsága. E formák helyessége és mélysége pontosan azon mérhető, hogy egyetemesen alkalmazhatók olyan látszólag heterogén tartalmú jelenségekre, amelyeknek éppen ez a konkrét általánosság szünteti meg a heterogenitását.”²⁸⁰

A muzeális dokumentum kategória eséllyel győzi le azt a változatosságot, melyet a világ múzeumi napjainkban mutatnak: festmények, szobrok, ásványok, kőzetek, kitömött állatok, szárított növények, fegyverek, ékszerek, zászlók, régészeti leletek, a termelés eszközei, történelmi események dokumentumai stb. Fontos, hogy a muzeológusok belássák, nem elég, ha szakterületüket /régészeti muzeológia, művészettörténeti muzeológia, néprajzi muzeológia, természettudományos muzeológia, történeti /társadalomtörténeti/ muzeológia csak mint különöst tekintik, ugyanis mára világméretben ható tendencia az a társadalmi elvárás, hogy a múzeumok azt mutassák be, hogyan éltek az emberek a különböző korokban. E feladatot csak úgy lehet megoldani, ha erősödik az integráció az egyes szakterületek között, ha maguk a szakemberek is (a művészettörténész- muzeológusok, a régész-muzeológusok, a történész-muzeológusok stb.) úgy

tekintenek az általuk gyűjtött, kezelt, feldolgozott, bemutatott gyűjteményi anyagra, hogy azok végső soron az emberiség életének dokumentumai.²⁸¹

Mondhatjuk-e, hogy a muzeológusok – egyéb nyelvekben kurátorok, konzervátorok – éljenek, dolgozzanak bárhol a Földön, munkájuk minden szakaszában úgy tekintenek a régészeti emlékekre, a festményekre, szobrokra, plakátokra, fegyverekre, ékszerekre, bútorokra, az afrikai állat- és növényvilág példányaira stb., hogy azok egyben az emberiség életének dokumentumai is? Egyáltalán nem. Jelzik ezt az olyan kiállítások, melyek még ma is egy-egy tudományág eredményeit mutatják be. *De érzékelhető egy nagyon erős tendencia, mely jelzi, hogy fokozatosan fölénybe kerül a másik szempont, az egyes tudományágak szempontja helyett az emberiség (nemzetek, régiók, város, falu, még kisebb közösség) életének szempontja.* Lukács mondja a társadalmi létben érvényesülő tendenciális egységről: „...mindenütt érvényesül egy bizonyos tendenciális egység, anélkül hogy ... valamilyen abszolút egységet kölcsönözhetne a folyamatnak.”²⁸² A keletkező új a történelemben eleinte egyszerű, elvont-általános alakot ölt. „Csak fokozatosan, a győzelem megszilárdulásával kerülnek azután napvilágra a konkrét- különös vonások, s csak e folyamat során bontakozik ki az új mint az általános és különös mozzanatok sokoldalú és bonyolult dialektikájával jellemezhető valóban konkrét totalitás.”²⁸³ Az mindenesetre fontos jel e folyamatban, hogy az ICOM meghatározása szerint *az emberek bizonyítékairól* van szó a múzeumok esetében.

Hogy milyen átalakuláson ment át a gyűjtés létmódjának, a múzeumi létmódnak középponti kategóriája története során, jól jelzik az alábbi példák: II. Ferdinánd főherceg (1520-1595) exotica

gyűjteményének leghíresebb darabjai közé tartoztak a prekolumbiai tollmunkák. Ezen fejdekorációk egyikéből a főherceg néhány tollat a sisakjára tűzött Innsbruck-ban kötött második házassága alkalmából.²⁸⁴ Ugyanakkor majd 400 évvel később Stefan Zweig Goethe egyik lúdtollát üveg alatt őrizte, nehogy kísértésbe essen, s megérintse, esetleg használja.²⁸⁵ Az első esetben nem szilárdult még meg az elkülönülés a használati tárgytól, bár gyűjteményben őrizték a fejdísz. II. Ferdinánd főhercegnek nyilván semmi problémát nem jelentett, ha pár tollat kihúz a fejdíszből, és a sisakját díszíti vele.

Róma XV. századi újjáépítések a klasszikus épületek darabjait felhasználták a kereskedők palotáiban.²⁸⁶ Érdeklődtek a múlt iránt, de a múlt dokumentumait hasznossági szempontból közelítették meg. Niccolo Niccoli da Uzzano terrakotta mellszobrát Donatello Cicero antik mellszobrára alapozta.²⁸⁷ Ez esetben is fontosabb volt az a szempont, hogy mire lehet felhasználni a múlt megtalált dokumentumát, mint az, hogy meg kell őrizni az eredeti műalkotást.

Magyarországon a török elleni háború céljára az egyházi vagyont is igénybe vették. Miután VII. Kelemen pápa engedélyezte, László pécsi prépost és Bornemissza Péter mint királyi biztosok összeszedték az egyháztól az arany és ezüst edényeket. Ekkor pusztult el a Nagy Lajos király által készíttetett ereklyetartó, Gellért püspök ezüstkoporsója.²⁸⁸ Ebben az esetben az ideológia erős hatását figyelhetjük meg. Amíg a muzeális dokumentum kategória nem szilárdult meg, ideológiai okokból gyakran teljes pusztulás következett be a gyűjteményekben.²⁸⁹ Beethoven szobájának berendezését elárverezték.²⁹⁰ Ma egy nagy zeneszerző esetében biztosan jelentkezne egy múzeum, hogy megszerezzen, amit csak tud lakásának berendezéseiből, jellegzetes használati tárgyaiból.

Napjaink múzeumi létmódjában, ha elő is fordul, hogy gyűjteményeket vagy egyes gyűjteményi darabokat eladnak, a muzeológusok körében megszilárdult egy felismerés, az értékes muzeális dokumentumok nem eladók.²⁹¹ Úgy vélem, biztosan állítható, Magyarországon nem fordult volna elő olyan eset, mint Hollandiában. Amint Bram Kempers írja: a költségvetési deficittel küzdő múzeumok rájöttek, hogy a pénzszerzés legellentmondásosabb és leggyümölcsözőbb módja a gyűjtemény legértékesebb darabjainak eladása. A Hágai Városi Múzeumhoz fűződik a pénzszerzés ezen új formájának bevezetése. A Hágai Iskola néhány munkájának eladása, később Pijke Koch két ünnepelt képének megvásárlása egy magángyűjteményből a Paul Delvaux művének eladásából befolyt pénzből vitát váltott ki szakmai körökben. Ám igazán a vita e témában csak 1989-ben lángolt fel, amikor az új igazgató, R. H. Fuchs bejelentette a televízióban, hogy el akar adni a gyűjteményből két Picasso-t és egy Monet-t. A bevételből pedig egy alap létrehozását javasolta, mely kortárs műveket vásárolna a múzeum számára.²⁹² A művészettörténészek körében kibontakozó ellenállás végül megakadályozta e terv végrehajtását. Kempers szerint ez a múzeumivá válás végső formája: „azok a művek, melyek értéknövekedésüket a múzeumoknak köszönhetik, eladásra kerülnek azért, hogy lehetővé váljon új gyűjtemények létrehozása.” Az ilyen eladások hatására, a szerző szerint, csökken a múzeumokra hagyott gyűjtemények száma, és az árak is esni fognak.²⁹³ Kempers tehát nem elvi okokból ellenzi a múzeumi gyűjteményekben lévő értékes műalkotások eladását, nem azért, mivel ez a múzeumok lényegétől idegen.

A szintén holland Peter van Mensch szerint jelenleg tendencia a múzeumi vagyon ismét áruvá válása. A művészeti piac

árai ösztönzik a múzeumokat gyűjteményi tárgyaik eladására.²⁹⁴ Gyűjtemények eladásáról számol be Eilean Hooper-Greenhill is. Angliában a múzeumok fenntartói alaposan megnézik, milyen a múzeumoknak a közösség életében játszott szerepe. Milyen feladatokat teljesít egy múzeum, milyen lehetőségei vannak, és ahol a múzeumok a fenntartó által feltett kérdésekre nem megfelelő választ adnak, vagy ahol egyéb prioritások mellett háttérbe szorulnak a múzeumok, ott eladják a gyűjteményeket, a személyzetet elbocsátják, az épületeket bezárják.²⁹⁵ Egyenlőtlenséget találunk e kérdésben is, mely „minden valószínűleg játszódó folyamat egyik lényegi ismertetőjegye.”²⁹⁶

Mindazonáltal különbség van a között, hogy például egy gyár privatizációja során a gyár gyűjteménye is az új tulajdonoshoz kerül és a között, hogy egy múzeumigazgató áll elő a fent ismertetett ötlettel. Az a tiltakozás azonban, amely például Hollandiában megakadályozta, hogy két Picasso és egy Monet képet eladjon a Hágai Városi Múzeum igazgatója abból a célból, hogy alapot hozzon létre kortárs munkák megszerzésére, jelzi, hogy a muzeológusok érzik, szakmai szempontból nem szabad ilyet tenni, még ha gazdaságos lenne is a kecsgetető üzlet.

Míg Ulysse Aldrovandi (XVII. század) az utókorra hivatkozott gyűjteményével kapcsolatban,²⁹⁷ napjainkban az örökségre való hivatkozás teljesen általánosnak mondható. Az ICOM úgy értelmezi az örökséget, mintha csak a múzeumok lennének felelősek az örökség megóvásáért, megőrzéséért. A XX. közgyűlés /2001, Barcelona/ 2. számú határozata elismeri, hogy „*a múzeumok elsődleges felelőssége az örökség megőrzése* [Kiemelés: B. M.] és ezen örökség közösség által történő megértésének elősegítése...”²⁹⁸ A 4. számú határozatban „a világ *kulturális és*

természeti örökség”-ről [Kiemelés: B. M.]²⁹⁹ van szó. Az örökségre való hivatkozás csak az utóbbi évtizedekben jelent meg a múzeumokkal kapcsolatban. Az ICOM XIII. közgyűlése (London, 1983) egyik pontja kimondja: „folytassák és fejlesszék a *kulturális örökség* [Kiemelés: B. M.] megóvásában és a köz szolgálatában rájuk háruló felelősségre vonatkozó hivatásbeli normák definiálását...”³⁰⁰ A XIV. közgyűlés (Buenos Aires, 1986) címe: „Vészjelzés a múzeumok és *kulturális örökségünk* [Kiemelés: B. M.] jövője ügyében”.³⁰¹

Mára már – amint láttuk, a kulturális és természeti örökségről szólnak az ICOM határozatai. A német Klaus Schreiner az örökséget, mint „az emberiség természeti és társadalmi öröksége” definiálta.³⁰² Svédországban az 1970-es évektől kezdődően használják az örökség kifejezést.³⁰³ Az 1972. évi új kulturális irányelvben az örökség szó fedí mind az anyagi, mind a szellemi kultúrát. Az utóbbinak némi előnye volt az anyagi kultúrával szemben, külön hangsúlyozták az irodalmat és a zenét. 1988-ban a kulturális védelemről szóló, mindent magában foglaló törvényben az örökség szó tovább fejlődött, amint azt az első paragrafus mutatja: „Az örökség, a korábbi generációk által ránk hagyott, ember által létrehozott környezet, melyet védelemben részesíteni és megőrizni nemzeti feladat. Az örökségért érzett felelősség mindenkié.” Itt az örökségnek egyértelműen anyagi jelentése van.³⁰⁴ Ugyanakkor a nyolcvanas években egy az oktatásról szóló vitában nagy figyelmet szenteltek az örökség specifikus meghatározásának „a közös európai és svéd kulturális hagyomány lényegének”- írja Per-Uno Agren³⁰⁵ Megjegyzendő, hogy Agren szemlélete - mely a Svédországban lezajlott változásokat veszi figyelembe, és nem a fogalmakat hasonlítja

össze más fogalmakkal – igen ritka a muzeológiai elméleti kérdésekkel foglalkozók körében.

A horvát Tomislav Sola nevéhez fűződik a muzeológia átkeresztelése örökségtudománnyá. 1988-ban így számol be erről: „A múzeumi szakemberek csak az utóbbi néhány évben tudták elfogadni a fogalmat [a muzeológia fogalmát- B. M.], sőt a muzeológiáról való vitát. Ennek oka egyértelmű: már majdnem megcsináltuk. Folyamatokról szólva soha sincs egy pontos fordulópont, de úgy gondolom, 1982-ben- hála az ICOFOM Párizsban megtartott szimpóziumának – nagy előrelépés történt. Csak meg kell nézni a találkozó előtt létező meghatározásokat és a néhány hónappal később születetteket. (Mint minden büszke apának, muszáj eldicsekednem azzal a javaslattal, melyet ugyanezen alkalommal tettem. Átkereszteltem a muzeológiát „örökségtudománnyá”).”³⁰⁶ Magyar szakember számára igen furcsán hangzik ez a fejtegetés. Ahhoz, hogy némileg közelebb jussunk az itt kifejtettek lényegéhez, tudni kell, a nemzetközi szakirodalomban sokan muzeológia alatt elméleti kérdésekkel foglalkozó tudományágat értenek. Erre utal magának az ICOFOM-nak /International Committee for Museology/ az elnevezése is, mely magyarul Nemzetközi Muzeológiai Bizottságot jelent. Az ICOM e bizottságának fő feladata a muzeológia elméleti kérdéseinek megvitatása. Sola arra gondol, hogy e bizottság szimpóziumain megvitatott témák hozzájárultak a muzeológia elfogadtatásához a szakemberek körében. „Nyilvánvalóvá vált – folytatja Sola -, hogy azok a nehézségek, melyeket a „múzeumok” vagy a „muzeológia” terminusok meghatározásai felvetnek, csak kiszélesítésükkel győzhetők le. ... ha a hagyományos muzeológia nem alkalmazható egyetemesen, vagyis, ha csak regionálisan működik (ezt a sejtésemet például az afrikai kollégák igazolhatják),

akkor az lényegét tekintve rossz.”³⁰⁷ Sola észreveszi a létező különbséget a fejlett országok múzeumai, muzeológiája és az afrikai múzeumi helyzet között, de nem értékeli, nem mondja ki: a valóságosan lejátszódó folyamatok egyik lényegi ismertetőjegye az egyenlőtlenség.³⁰⁸ A szerző arra hivatkozik, hogy a múzeumban dolgozók elkezdték felfedezni, rajtuk kívül mások is –így a levéltárakban, könyvtárakban, természeti parkokban, audiovizuális archívumokban, adatbankokban, magángyűjteményekben, restauráló és konzerváló intézetekben, a kulturális és természeti örökség védelmére specializálódott intézményekben- ugyanazt a munkát végzik.³⁰⁹ Sola azzal, hogy kijelenti, a felsorolt intézmények ugyanazt a munkát végzik, mint a múzeumok, túl sok minden létező különbségtől eltekint, mindenekelőtt nem veszi figyelembe a funkciók különbözőségeit. Lukács tanítása szerint a dolgokat létszerűen, keletkezésükben és funkciójukban kell vizsgálni.³¹⁰ Minden részletesebb elemzés nélkül világos, hogy közel sem azonos például a levéltárak, a könyvtárak és a múzeumok funkciója, történetileg kialakult helye a társadalmi munkamegosztásban. Úgy tűnik, Sola ahelyett, hogy a múzeumok sajátosságait – minden más intézménytől eltérő sajátosságait – részletesen feltárta volna, a más intézményekkel közös feladatokra koncentrált. Egy jellegében teljesen interdiszciplináris elmélet felfedezéséről beszél, amely a térről és az időről szóló tudományos diszciplína, egyfajta sinecológia. A szinkretizmus görög szóhoz nyúl vissza, mely egyesítést, egyesülést jelent. Sola szerint a muzeológiát illetően sok mindent kell egyesíteni ahhoz, hogy egy meggyőző elmélet kialakuljon, valamint egy egységes alapot is létre kell hozni, hogy az stabil és a továbbfejlődésre képes legyen. „Az új muzeológia...- feltéve, ha a továbbiakban nem értünk egyet a hagyományos muzeológiával - ...jellegében valami több, mint multidiszciplináris. Szinkretikus, sőt szinergetikus... Az új elmélet

összes lehetséges „használói” számára az egyetlen közös nevező az örökség jelensége. Nemcsak kulturális, nemcsak természeti, hanem a teljes örökségé. A muzeológia fogalmának újragondolásában jelentős változás az intézménytől a jelenség felé tett elmozdulás.”³¹¹ „Az új tudománynak használható stratégiát kell nyújtania számunkra, mely az örökség gondozására, védelmére és közvetítésének egészére vonatkozik. Így logikusnak tűnt számomra vagy legalábbis hasznosnak, hogy a muzeológia igazi alapjára vonatkozó további mérlegelésre szólítsak fel provokatív módon azzal, hogy ezt az „x” tudományt *örökségtudománynak* nevezem el...

Ha a múzeumi tárgy bármely információ, melyet a múzeumokban vagy rokon intézményekben vagy az örökséghez kapcsolódó tevékenységekben feldolgoznak, felhasználnak a tapasztalat továbbításában, és

Ha a múzeum az örökség komplex megismerésének alapján álló kibernetikus tett bármely kreatív törekvése, feltételezem, mindkét premissza helyes,

Akkor a muzeológia (örökségtudomány) az örökség kibernetikus filozófiája (örökség kibernetika).”³¹²

Sola egy évvel korábbi tanulmányában ezt írja: „...a javasolt terminus az „örökségtudomány”, az örökség tanulmányozása ... Egy ilyen elmélet egyfelől sajátos örökségtudományi kibernetika jellemzőivel rendelkezne. Talán sikerülne koordinálni és egy filozófiában egyesíteni a könyvtárakat, múzeumokat, kiállító központokat, restaurátor osztályokat, a műemlékvédelemmel foglalkozó intézményeket, a levéltárakat, a filmintézeteket, egyéb információs központokat és az örökségtudomány felé orientálódó médiát. Nyilvánvaló az a logika, melynek alapján összehozzuk a levéltár irányítást, a könyvtártudományt, a muzeológiát (vagyis

muzeográfiát [a muzeológiai gyakorlatot érti alatta - B. M.]) és bizonyos mértékig a kommunikációs és információs tanulmányokat. A múzeum jelenlétét egy ilyen sorban a múzeumi darab informatív természete és a múzeum kommunikációs hatalma indokolja.”³¹³

Nézetem szerint a Sola által javasolt teória semmi specifikusat nem mond a múzeumi darab, a „muzeális dokumentum” lényegéről, hiszen informatív természete és kommunikációs hatalma annyi mindennek van a múzeumi anyagokon kívül is. El kell viszont ismerni, hogy jogos a múzeumokat, tevékenységüket egy nagyobb komplexummal, az emberiség örökségével kapcsolatba hozni.³¹⁴

Mindazonáltal, a muzeológiában felmerült problémákat csak úgy lehet megoldani, ha specifikusan közelítünk a múzeumi létmódhoz, ha különbséget teszünk az örökséggel foglalkozó egyes területek között, ha felismerjük a csak e komplexumra jellemző kategóriákat. Peter van Mensch 1988-ban új paradigmaként értékelte Sola elméletét.³¹⁵ Ugyanakkor egy másik írásában kifejti: elismerve, hogy az örökségtudomány kapcsolódik az örökség terminus akkortájt általános használatához, inkább- bár mint írja átmenetileg- a muzeológia terminus használatánál marad.³¹⁶

Zbynek Z. Stránský felhívja a figyelmet a kulturális örökség és a műemlékek, valamint a muzeológia közti különbségre, jóllehet, nem fejt ki a különbség természetét.³¹⁷

Úgy tűnik, mivel nem sikerült elméletileg megragadni a múzeumi létmód legcentrálisabb kategóriáját, nem sikerült pontosan megfogalmazni, mire is irányul a múzeumok tevékenysége – pedig mindenki számára nyilvánvaló, hogy lényeges különbségek vannak a múzeumok, a levéltárak, a könyvtárak, és egyéb intézmények között –, egyesek a probléma

pontos megfogalmazása helyett tágabb összefüggésbe helyezték a múzeumokat. Ez olyannyira megtetszhetett egyes szakembereknek, hogy már a múzeumi terület legfontosabb szakmai szervezete is átvette a kulturális és természeti örökségre való hivatkozást. Ugyanakkor nem tekinthetünk el attól, hogy a múzeumokban kezelt gyűjteményeken kívül mennyi minden más is az örökséghez tartozik. Nem tartozik-e bele az emberiség örökségébe a tudomány, a művészet valamennyi eredménye, nemcsak a muzeális dokumentumokként megőrzöttek? Edwina Taborsky is felhívja a figyelmet arra, hogy sok egyéb is az örökséghez tartozik, nemcsak a múzeumokban őrzött emlékek. Mint írja, a múzeumokhoz hasonló szolgáltatást nyújtanak a társadalomnak a mítoszok, a költészet, a dalok, történetek, a tánc, a szertartások, a vallás, a társadalmi rítusok, rokonsági struktúrák is.³¹⁸

Miért van szükség arra, hogy pontosan felismerjük a múzeumi létmódban működő kategóriákat, jellegzetes meghatározásokat? Ha a szakemberek nem látják tisztán, mi is az általuk művelt terület minden egyéb komplexumtól különböző jellegzetessége, mindennapi gyakorlatuk során számtalan olyan dolgot tehetnek, és tesznek is, melyek nem specifikusak a múzeumi létmódra. Például olyan kiállításokat készíthetnek, melyek ugyan látványosak és nagyon hasznosak az adott közösség számára, de *nem* múzeumi kiállítások.³¹⁹ Ha nincsenek tisztában azzal, mi is a történetileg kialakult helyük a társadalmi munkamegosztásban, azt is mondhatják, a ránk maradt emlékek pusztán nyersanyagok, melyekkel azt teszünk, amit akarunk.³²⁰ De azt is gondolhatják, hogy bármilyen értékes anyagot találnak, nem veszik meg, nem szerzik meg a gyűjtemény számára, mert úgyszincs lehetőség ennek az anyagnak restaurálására, és különben sincs hely a

gyűjteményben.³²¹ Esetleg eladják a gyűjteményben őrzött Picassot, mert jó ára van a műtárgypiacon.³²²

Nézetem szerint, *a muzeális dokumentum kategória leírásával* - mely csupán a különböző helyeken felismert dolgok összefoglalása - (gondolok itt a muzeális érték kategóriára, a muzeális emlék terminus szerepére a magyar muzeológia történetében, a Stránsky által muzealitásnak elnevezett értékre, arra, hogy többen a múzeumi tárgyakat dokumentumoknak, mások az emberiség történelme dokumentumainak tekintik) – *közelebb jutunk a múzeumoknak mint intézményeknek, a muzeológiának mint tudománynak gondolati elkülönítéséhez, körülhatárolásához.*

Összefoglalva: a muzeális dokumentum kategória – mint létforma, létezésmeghatározás /Lukács/ – jelenti az emberiség életének (mely a szervetlen, a szerves természeti létmódokon, valamint a társadalmi létmódon teljesedik ki) a tudomány, a művészet és a mindennapi élet (gondolkodás és gyakorlat) által visszatükrözött, kiemelkedő és tipikus bizonyítékait, melyek túlnyomórészt eredeti létösszefüggéseikből kiszakítva, gyűjteményekben felhalmozva, szakemberek által összegyűjtve, megőrizve, feldolgozva, bemutatva jelennek meg. Úgy gondolom, a muzeális dokumentum kategória eséllyel győzi le azt a változatosságot, amely a mai múzeumokban megtalálható. „A közvetlenség –mondja Lukács –, minden sokrétűen tagolt társadalomban csupán egyik megjelenési módja az erősen összekuszálódott közvetítéseknek, amelyeket a gondolkodásnak és a kutatásnak kell a valóságban feltárnia, hogy ily módon gondolatilag megszüntessék a közvetlenséget.”³²³ A muzeális dokumentum kategória megszilárdulásában igen nagy szerepe volt annak a társadalmi elvárásnak, mely az utóbbi évtizedeket jellemzi világméretekben. Amint már szó volt róla, megváltozott a

múzeumokkal szembeni társadalmi elvárás. Napjaink múzeumi látogatói már nemcsak ritkaságokra, nemcsak az egyes tudományágak eredményeire kíváncsiak, hanem arra, hogyan éltek az emberek a különböző korokban.³²⁴ Ennek az elvárásnak megfelelni csak úgy lehet, ha a szakemberek gyűjteményeik anyagát már nemcsak mint egy-egy tudományág (régészet, néprajz, művészettörténet) forrásbázisát, hanem az emberiség (egy nemzet, egy város, falu) életének dokumentumaiként tekintik, és így is mutatják be. De ezek már az egyes tudományágak által forrásként feldolgozott dokumentumok. A tudományágak által feltárt jelentéssel gazdagodva jelennek meg a múzeumi kiállításokon.³²⁵

V. A tárgyfetisizmus

A múzeumi létmódban a múzeumok megalakulása óta bekövetkezett legjelentősebb változás a tárgyfetisizmus³²⁶ jelentkezése. A szakirodalom szinte egységesen „tárgyakról” beszél. Ez részben a tárgyfetisizmusnak, részben a tárgy fogalom abszolutizálásának következménye. Tárgyfetisizmus alatt azt a nézetet értem, mely szerint „a múzeumok kizárólag hétköznapi értelemben vett tárgyakat gyűjtenek, őriznek, dolgoznak fel, mutatnak be. Ez nem más, mint egy olyan előfeltevés, amely a jelenkori muzeológiai gyakorlat egyik – kétségkívül jelentős – mozzanatának kritikátlan általánosításával olyan fontos ontológiai következtetést von le, amely „általában a múzeumokra” vonatkozik.”³²⁷ Főleg a XX. század második felétől kezdve jelenik meg és válik általánossá a szakirodalomban, hogy a múzeumokra legjellemzőbbnek a tárgyakat tekintik. Emlékszünk az idézett amerikai múzeum meghatározásra, amely „*tapintható tárgyakról*” szólt. Kenneth Hudson, a nagy-britanniai múzeumok múltjára

vonatkozóan idézi: „A múzeum feladata ... a *tárgyak* [Kiemelés: B.M.] gyűjtése, konzerválása, megőrzése és interpretálása volt.”³²⁸ Peter van Mensch felidézi a hagyományos múzeum meghatározást: „A hagyományos múzeum ... az az intézet, amelyben az összes funkciót [megőrzés, kutatás, kommunikáció- B. M.] alkalmazzák. De csak a *tapintható, mozgatható tárgyakra* [Kiemelés: B.M.] vonatkozóan, rendszerint kizárva a könyveket és más írott és nyomtatott dokumentumokat.”³²⁹ Tomislav Sola így ír: „... a múzeum ünnepélyes és kimért. Eerre utal már maga az előcsarnok, ezt demonstrálják az atmoszféra és mindenekfölött a *tárgyak*, [Kiemelés: B.M.] melyeket gyűjt, feldolgoz és bemutat.”³³⁰

Éri Gyöngyi a *magyar művészet tárgyi emlékeinek* nevezi a Magyar Nemzeti Galéria gyűjtési körébe tartozó festményeket, érmekeket, plasztikát, grafikát és naiv alkotásokat a XI. századtól napjainkig.³³¹ Ugyanő a komplex kiállítással kapcsolatban is beszél a képzőművészet *tárgyi emlékeiről*.³³²

Tárgyakról beszél a művészettörténettel kapcsolatban Edward P. Alexander is. Szerinte a művészettörténet alapvetően *tárgyakkal* foglalkozik.³³³ Zbynek Z. Stránsky a muzeológiával kapcsolatban beszél tárgyakról: „A muzeológia tárgyat éppen az ember specifikus valóságközelítésében kell keresnünk. Ez abban jut kifejezésre, hogy bizonyos *tárgyakat* [Kiemelés: B. M.] szelektál, azokat - megőrzésük érdekében – az elmúlás és a változás természetes folyamatával ellentétben egy új valóságba helyezi át, és saját igényeinek megfelelő, új módon értékeli őket.”³³⁴

Balassa Iván a már idézett múzeum meghatározásában beszél *tárgyi emlékekről*.³³⁵ Vörös Károly, aki tanulmányaival sokat tett a köznap értelemben vett tárgyak forrásként való kezelése érdekében, a tárgyakat a múzeumok sajátos nyelvének nevezi: „...az utolsó években sürgetőleg merült fel muzeológiánk [a

történeti muzeológiáról van szó- B. M.] előtt a megoldásra váró feladat: a történeti fejlődésnek magának, a maga teljességében és összetettségében igazi, főleg már a *tárgyak nyelvén* [Kiemelés:B.M.], tehát a múzeum sajátos nyelvén is beszélő muzeológiával való kifejezése: igazi történeti muzeológia megteremtése.”³³⁶ Azt vizsgálja, hogy a múzeum tudományos mondanivalójának sajátos kifejezőeszköze a *tárgy* hogyan használható fel a történeti mondanivaló kifejezésére.³³⁷ A szerző a valóságos élet közvetlen megjelenésétől való eltávolodásként, egyfajta politikatörténeti, kutatói és dokumentumgyűjtőgető tevékenységként értékeli a hetvenes évek elejének történeti muzeológiáját a „25 éves a szabad Magyarország” című kiállítás megtekintése után. Hangsúlyozza, hogy az új- és legújabb kori muzeológia csak akkor válik tudománnyá, ha következtetéseit *tárgyakból* vonja le, *tárgyakkal* fejezi ki.³³⁸ A szerző a múzeumokról mint tárgyak őrzőhelyéről fogalmazza meg mondandóját.³³⁹ Glatz Ferenc tárgyi emlékekről ír: „*A források őrzőhelye a források külső, formai jegyei által meghatározott ... a múzeum szükségszerűen a történeti források egy adott típusának forrásőrző és feldolgozó helye: az emberi társadalom és kultúra tárgyi (anyagi) emlékeinek.*”³⁴⁰

Román Mária is csak tárgyról beszél a múzeumokkal kapcsolatban. Szerinte a múzeumoknak - melyek a társadalom- és művelődéstörténet szempontjából értékesnek minősülő *tárgyakat* gyűjtenek, rendszereznek, feldolgoznak, közzétesznek – kiemelt szerepük van a történelmi ismeretek értelmezésében, a világnézet formálásában. Hiszen a tárgyi bizonyíték hitelességével szembesítik korunk emberét jelenével, múltbeli természeti-társadalmi környezetével, életmódjával, a sorsát formáló eseményekkel. Kérdésként fogalmazza meg, vajon felkészültek-e a

múzeumok a közelmúlt és a jelen tudományosan megalapozott *tárgyi bemutatására*.³⁴¹

Hetés Tibor a történeti muzeológiával kapcsolatban ír a „tárgyi világ”-ról. Szerinte a kép, a fénykép, zászló azért szerepelhet tárgyként, mert „egyik sem fogalmi tükrözése a valóságnak, egyik sem alapvető forrásbázisa a történettudománynak”. A történeti kiállítások valódi problémájának nem a három- és kétdimenziós anyagok közti arányt tekinti, hanem a *tárgyi világ* – a történeti muzeológia forrásbázisa – elsődlegességének biztosítását.³⁴² A szerző később is megismétli ezt a nézetét.³⁴³ Hetés Tibor tudja, hogy a jelenkort bemutató történeti kiállítások nem nélkülözhetik az írott, nyomtatott anyagokat, habár ezek egy másik tudományág, a történettudomány fő forrásai. Szerinte a történeti muzeológia sajátossága, hogy nem esik egybe a tudományág kutatási forrásbázisa és a népművelési igény (a történeti múzeum feladata: a kiállítások készítése).³⁴⁴

A „tárgyi világ” terminus több szerzőnél is előfordul. Maga a terminus bizonyos meghatározatlanságot fejez ki. Vörös Károly is használja a kifejezést: „S ha a *tárgyi világnak* [Kiemelés: B.M.] még e későbbi, szinte napjainkig elnyúló korokban is egyes, valamilyen szempontból jellegzetesként felismert darabjaival külön múzeumi szakágak foglalkoznak is (elsősorban a néprajzi, az iparművészeti és a műszaki muzeológia), e világ egészével, mint olyannal általában, s ezen belül különösen annak a fenti szakágak által elhanyagolt tárgyi emlékeivel foglalkozni mégis csak a történeti muzeológia feladata fog maradni...”³⁴⁵ Hasonlóképpen nem pontos meghatározás a „*sajátos eszközök*” sem. Horn Emil kérdezi: „Az e a feladata [a kiállításnak- B. M.], hogy a témának megfelelő alapvető ismeretek birtokába juttassa a nézőt /feltételezve, hogy ezeket a legtöbb látogató nem vagy

rosszul ismeri/, és a maga *sajátos eszközeivel* [Kiemelés: B. M.] segítse nemcsak megérteni, de átélni is azt a világot, amelyről szól - vagy pedig az, hogy feltételezve ezeket az ismereteket, csak hozzátegye mindazt, ami a témával kapcsolatban a múzeum birtokában van.”³⁴⁶ De nem pontos meghatározás a „*múzeumszerűen*” sem. Jozef Benes írja: „Ma már nem csupán arról van szó, hogy MIT kell kiállítani, hanem mindenekelőtt arról, hogy HOGYAN lehet hatásosan bemutatni a kiválasztott kérdéseket. Más szavakkal: *múzeumszerűen* [Kiemelés: B. M.] jeleníteni meg a témát, ami sajátos módon különbözik ugyanannak a témának más eszközökkel történő ábrázolásától /irodalom, film, televízió, rádió, nem múzeumi pl. könyvtárakban, kultúrházakban rendezett kiállítások/.”³⁴⁷

A „tárgyi világ”, a „sajátos eszközök”, a „múzeumszerűen” kifejezések mind arra utalnak, hogy még nem sikerült gondolatilag meghódítani e területet. Tegyük hozzá, ennek elsődleges oka, hogy a múzeumi létmód fejlettsége nem állt azon a fokon, mint napjainkban. A fenti nézetek a hatvanas, hetvenes években születtek. A muzeológiának az azóta bekövetkezett rendkívüli fejlődése – gondolok a történeti muzeológia megerősödésére, a számos nagyszabású kiállításra – teszi lehetővé, hogy gondolatilag közelebb jussunk e területhez.

Érthetővé válik a helyzet, ha magából a komplexumból, a múzeumi létmódból, ennek sajátosságaiból indulunk ki. A Stránsky által leírt dokumentáció és közlés egysége alapvető a muzeológiában,³⁴⁸ ezért nem vezet valódi megértésre, ha a történeti muzeológiát a történettudománnyal vetjük össze, amint azt oly sokan teszik. Csak nagyon jelentős különbségek felfüggesztésével gondolhatjuk azt, hogy a történeti muzeológia és a történettudomány összevetésével a történeti muzeológia

megértéséhez jutunk közelebb. A történettudománynak nem feladata forrásai összegyűjtése, a történész többnyire a levéltárakban összegyűjtött írott forrásokból dolgozik (bár újabban felfigyelt a történettudomány egyéb forrásokra is), és kutatása eredményeit publikálja. A történeti muzeológia legfontosabb feladata (amint a muzeológia valamennyi ágának is) a gyűjtés, a legkülönbözőbb anyagok (tárgyi, írott, fotó-, film-, hangdokumentum stb.) begyűjtése, megőrzése, feldolgozása, bemutatása. A történész- muzeológus már úgy gyűjt, hogy arra gondol, mit lehet ebből kiállítani. Más a muzeológia funkciója, mint a történettudományé. Sajátos, minden mástól különböző funkció ez, mely a történeti fejlődés során alakult ki. A történeti muzeológia esetében természetesen különbség van a tárgyi és az írott források között, a tárgyi forrásoknak kiemelt szerepük van, mivel ezek esetében a történeti muzeológia alapkutatást végez. Szintén alapkutatást végez a fotók, sok esetben a hang- és filmdokumentumok esetében, míg az írott források esetében alkalmazott kutatást kell végeznie.

Az új- és legújabb kor *történeti tárgyainak* gyűjtéséről ír Selmeczi László.³⁴⁹ A magyar szerzők esetében azért feltűnő, hogy csak tárgyakról beszélnek a múzeumokkal, a muzeológiával kapcsolatban, mivel a magyar jogszabályokra – ellentétben például az amerikai múzeum meghatározással – nem jellemző a tárgyfetizizmus. Tárgyi, írásos és egyéb emlékekről szól az 1963-as jogszabály és az 1981-es is. Ha a magyar muzeológiai gyakorlatot vesszük figyelembe, arra mindig is jellemző volt, hogy a tárgyak mellett iratokat, könyveket, fényképeket is gyűjtöttek.

Elvértve, de előfordul, hogy a szakemberek a tárgyakon kívül utalnak egyéb emlékekre is. Kiss László például tudatosan *nem tárgyakról, hanem gyűjteményekről* beszél a történeti

muzeológiával kapcsolatban.³⁵⁰ Praznovszky Mihály az 1945 utáni agrártörténelem *tárgyi és írásos dokumentumairól* beszél.³⁵¹

James L Swauger is tárgyakról ír a múzeumokkal kapcsolatban: „...csak a környezet és a tárgyak azok, amelyek egyedül jellemzőek a múzeumokra”³⁵² Edward P. Alexander – korunk tárgyfetisizmusának hatása alatt – ki akarván mutatni, hogy az alexandriai Mouseion³⁵³ tárgyakat is gyűjtött – pedig annak egyáltalán semmi köze nem volt a tárgyi gyűjteményekhez – így ír: „Az alexandriai Mouseion-nak volt néhány tárgya. Ide számítva a filozófusok szobrait, az asztronómiai és sebészeti eszközöket, az elefánt agyarakat, a növény és állatparkokat [sic!], de főleg egyetem volt vagy filozófiai akadémia – afféle felsőfokú tudományos intézet, sok bentlakó kiváló tudóssal, s ez intézetet az állam tartotta fenn.”³⁵⁴ Korunk tárgyfetisizmusa hatásának tudható be az is, hogy Korek József Mátyás király könyvtáráról, amelyet az egykorú források Sacellum sapientiae vagy Musarum sacellum néven említenek, úgy ír, mint aminek múzeumi jellege volt, mivel – amint arról Pierre Chogue beszámol – az egyik falon fából készült feszület, a másikon szárított kígyóbőr volt.³⁵⁵

A tárgyfetisizmus legextrémebb megjelenésével szintén Edward P. Alexandernél találkozhatunk: „A növénykertek, az arborétumok, az állatkertek és az akváriumok beleillenek a Múzeumok Amerikai Szövetsége által elfogadott meghatározásba – írja a szerző. Ezek a szervezetek állandó nonprofit intézmények, lényegében oktatási vagy esztétikai célzattal, van szakszemélyzetük és tapintható tárgyakat birtokolnak, hasznosítanak és megóvnak, melyeket kiállítanak a közönség számára bizonyos rendszeres terv szerint. *Az egyetlen különbség köztük és a rendes múzeum között az, hogy tárgyaik élők* [Kiemelés: B. M.]. A növénykert felcímkézett növények gyűjteménye, melynek elsődleges célja a botanikai tudás

fejlesztése és terjesztése. A növénykert tanulmányozza a taxonómiát, az osztályozás rendszerét, a növények katalógusát és a kísérleti növénytant, amely a növények anatómiájával, sejtannal és anyagcseréjükkel foglalkozik. Hasonlóképpen az állatkertnek ...vagy az akváriumnak felcímkezett állatgyűjteménye van, melyet védenek, tanulmányoznak. Egyébként pedig felvilágosítást és szórakoztatást nyújtanak a közönség számára. Az állatfiziológia és pszichológia az állatkerti kutatás fő témái.”³⁵⁶ Teljesen világos, hogy a szerző a múzeumok legfontosabb specifikumának a „tárgyakat” tekinti. Ezeket mint felcímkezett növényeket, felcímkezett állatokat találja meg a növénykertekben, az arborétumokban és az állatkertekben. Eközben nagyon lényeges különbségektől egyszerűen eltekint. A legfontosabb, hogy a múzeumok az emberiség életének (a természeti és társadalmi létnek) muzeális dokumentumait gyűjtik, nem élő szervezeteket, hanem ezek bizonyítékait. A természeti lét egyedei esetében a történetileg kialakult módon, preparálás után őrzik meg őket. Mint már szó volt róla, abban, hogy néhány országban a múzeumi szervezethez tartoznak az állat- és növénykertek, a múzeumok specifikumainak végig nem gondolása fejeződik ki.

Fel kell tenni a kérdést, mi az oka annak, hogy a muzeológiában kialakult a tárgyfetisizmus? Az itt kialakult helyzetre is érvényes Lukács tétele: „...minél kevésbé tudja megragadni valamely fejlődési fok embere a valódi létet, annál nagyobb szerepet játszanak szükségképpen azok a képzet-komplexusok, amelyeket élettapasztalataiból közvetlenül alakít ki, és amelyeket a számára objektíve még felfoghatatlan létre analógiás eszközökkel kivetít.”³⁵⁷ Analógia alapján alakult ki az a vélekedés, hogy mivel a könyvtárak könyveket, a levéltárak iratokat gyűjtenek, a múzeumok a tárgyakat gyűjtik.³⁵⁸

Analógiás gondolkodást találunk a már korábban kialakult muzeológiai szakágak (régészet, néprajz, művészettörténet) és a legfiatalabb szakág, a történeti muzeológia összevetésekor is. Vörös Károly így ír: „Úgy véljük: ... amennyiben ezeket az elsősorban múzeumilag művelt tudományzakokat [tárgyi néprajz, művészettörténet, iparművészet, divattörténet- B. M.] alapvetően az teszi muzeológiai tudományokká, illetve tudományként való létezésüket az biztosítja, hogy számukra a tudományág alapvető nyersanyagát, forrását a múzeumokban mint tárgyak őrzőhelyén összegyűjtött, és a múzeumok munkájával rendszeresen gyarapított tárgyak (de a múzeumtól függetlenül is elsősorban maga a tárgy) jelentik (e vonatkozásban a különben csak kétdimenziós művészi képet is tárgynak tekintve) – annyiban a történeti muzeológiának fejlődése is attól függ: sikerül-e olyan tudománnyá válnia, mely magukból a tárgyakból mint forrásokból lesz képes sajátos, csak onnan, azokból levonható sajátosan történeti következtetések levonására.”³⁵⁹ Empirista szemlélettel nézve a régészet, a néprajz, a művészettörténet forrásai csak „tárgyak”. Valójában a régészet, a néprajz, a művészettörténet mindent – például a témáról született szakirodalmat – felhasznál forrásként, ami információt nyújt, hogy a vizsgált területet, a lét adott szférájának mozgásait (a letűnt korokat, a parasztság életét, a művészet történetét) a legjobban megismerje.

A XX. század második felének múzeumi létmódjára jellemző tárgyfetisizmus ellen felhozható érvek: Igaz, hogy a tárgyi emlékek szinte egyedüli gyűjtőhelyei valóban a múzeumok (ezen kívül egyes magángyűjteményekben, egyes tudományos, illetve nem tudományos intézményeknél találhatóak), de nincs még egy intézmény az intézmények rendszerén belül, amelynek feladata lenne, hogy a közösségnek (a falu, a város, a régió, az ország, az

egész Föld lakossága) megmutassa a falu, a város, a régió, az ország, az egész Föld életének muzeális dokumentumait. Létszerűen, az intézmények keletkezését és funkcióját vizsgálva azonnal lelepleződik a téves gondolati konstrukció. A könyvtárak feladata a könyvek gyűjtése, és könyvtári feldolgozás után közkinccsé tétele kutatók és minden olvasni vágyó számára. A levéltárak feladata az írott dokumentumok (újabban hang- és fotódokumentumok) gyűjtése, és levéltári feldolgozás után a kutatók rendelkezésére bocsátása. A múzeumok – az emberiség élete legkülönbözőbb létmódjaiból származó *muzeális dokumentumokat* (tárgyi, írott, fotó-, film-, hangdokumentumokat) gyűjtik, és muzeológiai feldolgozásban bemutatják *minden érdeklődőnek*. Nem az történt, hogy a gyűjtés létmódja, mely valamikor egységes volt, háromfelé ágazott (könyvtárak, levéltárak, múzeumok) attól függően, hogy formailag könyvekről, iratokról vagy hétköznapi értelemben tárgyakról volt szó. A múzeumok a könyvtárak, levéltárak megalakulásakor nem szabadultak meg a könyvektől, iratoktól - a funkcióbeli különbség a döntő.³⁶⁰

Lukács mondja: „...a valóságmegismerés tudományos fejlődésének hamis tendenciáit végső soron mindig maga ez a fejlődés cáfolja meg: mégpedig éppenséggel a társadalmi lét oksági (semmiféle célkitűzést nem tartalmazó) természete következtében...”³⁶¹ Napjainkban már érezhető a tárgyfetizmus visszaszorulása. E tendencia, mely nem volt jellemző a gyűjtés kezdeteire és évszázadokon át magára a gyűjtésre, de a múzeumok megalakulásakor sem tapasztaljuk, mára háttérbe szorulóban van nemcsak a múzeumok gyakorlatában (ahol sohasem tudott teljesen uralomra jutni), hanem az elméleti gondolkodásban is. A létről való gondolkodás fejlődése a múzeumi területen, a történeti folyamatok

bemutatására vállalkozó kiállítások a volt szocialista országokban, a korábbi korok embereinek életét bemutató nyugati kiállítások előrevitték a muzeológiát olyannyira (ez különösen a történeti muzeológiában fejlődött ki, vált nyilvánvalóvá), hogy az egyes dokumentumok közömbössé váltak különösségük iránt (tárgyi, írott, fotó-, videó-, filmdokumentum), és kiteljesedett a bennük lévő általános, a dokumentum kategóriája. A kiállításokban – mivel szükség van rájuk – jelen vannak a tárgyi, írott, fotó- és filmdokumentumok mint az emberiség (a nemzet, a kisebb közösségek) élete adott szakaszának muzeális dokumentumai.

A múzeumi létmód utolsó néhány évtizedeiben oly makacsul fennálló tárgyfetisizmusnak nyomát sem találjuk, ha a gyűjtés létmódja és a múzeumi létmód történetét vizsgáljuk. Nem lehet e disszertáció feladata, hogy a gyűjtés történetét pontosan végigkövesse. Az itt következőknek célja mindössze annak bebizonyítása, hogy a korábbi századokban sem a gyűjtés gyakorlatában, sem a róla való gondolkodásban nyoma sem volt a tárgyfetisizmusnak.

Az idősebb John Tradescant (meghalt 1638) a Bárka néven ismert híres Lambeth-i /Anglia/ gyűjtemény alapítója, ritkasággyűjteményéről ezt írta: „...a legnagyobb, mely megszerezhető ... bármely *dolog* [Kiemelés: B. M.], ami furcsa.”³⁶² Robert Hubert, alias Forges gyűjteményében, melyet Londonban a Szent Pál katedrális közelében lévő házban alakított ki „hétfőn és szerdán a tenger *dolgait*, kedden és pénteken a föld *dolgait*, csütörtökön és szombaton a tengeri föld és a levegő *dolgait*” [Kiemelés: B. M.] lehetett megtekinteni.³⁶³

Dr. John Woodwardot (1665-1728) elsősorban az ásványok, kőzetek és a kővületek érdekelték. Gyűjteményei máig megvannak

a Cambridge-i egyetemen, ahol megalapította a geológiai tanszéket, és a téma tudományos kutatásának alapjait kialakította. Woodward gyűjteményei arról voltak nevezeteseek, hogy megtalálhatóak voltak benne mind a közönséges (mindennapi), mind a rendkívüli (különleges) dolgok. A gyűjtők számára összeállított instrukcióiban ezt írta: „E *dolgok* [Kiemelés: B. M.] kiválasztásakor semmit se hagyjanak figyelmen kívül, a legátlagosabbat, a legközönségesebbet sem: a legátlagosabb kavics vagy kova, ehető szívkagyló vagy osztrigahéj, fű, moha, páfrány vagy bogáncs ugyanolyan hasznos és megfelelő lesz, ha összegyűjtik és elküldik, mint az ország bármely legritkább *terméke* [Kiemelés: B. M.]”³⁶⁴ Sir Thomas Browne (1605-1682) Norwich-i házát és kertjét a korabeli látogató, John Evelyn a következőképpen írta le: mintegy „Paradicsom és ritkaságok gyűjteménye, és a legjobb gyűjtemény, különösen az érmekeket, könyveket, növényeket [és] a *természeti dolgokat* [Kiemelés: B. M.] illetően”.³⁶⁵

A svéd Királyi instrukciók az állam antikváriusai számára (1630) című iratban is 'dolgok'-ról van szó a régi emlékek mellett: Az 1.§ szerint azok, akiket a nemzet régiségeinek megőrzésével megbíztak „keresni és gyűjteni fogják a különböző *régi emlékeket és dolgokat* [Kiemelés: B. M.], melyekkel illusztrálni lehet hazánkat.” Külön hangsúlyt kapott a rovásírás. Az antikváriusoknak le kellett írniuk minden régi mesét, melyek a köveken szerepeltek.³⁶⁶

Federigo Borromeo (1595-től Milánó érseke, aki 1609-ben megnyitotta a Bibliotheca Ambrosiana-t) 1625-ben Musaeumában, Milánóban nyomtatott könyvében ezt írja: „Azt mondom tehát ..., hogy az *emberi dolgok* [Kiemelés: B. M.] mulandóak, rövid idő alatt elromlanak és elenyésznek. Ezért illő volt óhajtunk ..., hogy amint a mi időnkig fennmaradtak a régi könyvek másolatai,

ugyanígy történjék a leghíresebb képekével is...”³⁶⁷ Az emberi dolgok alatt a képeket, a freskókat érti Borromeo. Mint korábban láttuk, a képzőművészeti alkotások Edward P. Alexander-nél tárgyakként, Éri Gyöngyinél képzőművészeti tárgyi emlékeként jelentek meg. /Megjegyzem, e kifejezések használata teljesen általánosnak mondható./ Itt emlékeztetnék Zbynek Z. Stránský pár évvel ezelőtt tett javaslatára, mely szerint beszéljünk dolgokról a múzeumokkal kapcsolatban és dolgokkal való munkáról. Ezzel a javaslattal oda jutott el az elméleti muzeológia, ahol a gyűjtésről való gondolkodás körülbelül háromszázötven – négyszáz évvel ezelőtt tartott.

A gyűjtés története során többször találkozhatunk a „maradványok” megnevezéssel is. Skócia egyik legkorábbi gyűjtője, Sir James Balfour (1600-1657) „azon dolgokat és homályban lévő eseményeket [meltányolta- B. M.], melyeket a régi érmek, gyűrűk, pecsétnyomók és a megelőző korok egyéb *maradványai* [Kiemelés: B. M.] illusztráltak...”³⁶⁸

Svédországban Leonard Fredrik Rääf az Idunában 1814-ben megjelent híres cikkének címe „Gondolatok a haza régi *maradványainak* [Kiemelés: B. M.] megtalálási és értékelési módjáról”.³⁶⁹

A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1847. évi soproni nagygyűlésén az Archaeológiai Szakbizottság határozatában „a föld gyomrából napfényre kerülő régi *maradványok és kincsek*”-ről [Kiemelés: B. M.] van szó.”³⁷⁰ Az 1859-ben a Magyar Tudományos Akadémia keretein belül megalakuló Archaeológiai Bizottság célul tűzte ki az ókori és a középkori „régiségtani becsű *maradványok*” [Kiemelés: B. M.] műtörténeti felügyeletének ellátását.³⁷¹

A „dolgoz”, a „maradványok” mellett a különbségtétel jelzéseként megjelennek a gyűjtés története során az „artificialia” és a „naturalia” kategóriák. A késő reneszánsz kozmológiája szerint a világ makrokozmoszra (melyet az isten reprezentál, akinek termékein értették a természetet) és mikrokozmoszra oszlik (az ember, akinek termékeit művészetnek tekintették). A művészet és a természet világa vagy versengett vagy partnerként együtt létezett. A művészet és a természet elkülönülését jelzi a mikrokozmosz és a makrokozmosz, ez tükröződik a megjelenő kategóriákban, úgymint artificialia és naturalia.³⁷² II. Ferdinánd főherceg (1520-1595)³⁷³ ambrasi gyűjteményében, mely a Kunst- und Wundernkammert legjobban reprezentáló gyűjtemény³⁷⁴, Robert Fludd (1617) definícióit alkalmazva a naturaliába a növények, állatok, csontok, szarvak és ásványok tartoztak.³⁷⁵ Szintén ide tartoztak a megmunkált természeti anyagok, például a korallak, melyek mitológiai alakokat mintáztak.³⁷⁶ Az artificialiát – az ember termékeit – a következőképpen osztották fel: 'scientifica' – „önműködő gépek, tudományos eszközök, úgymint iránytűk, asztrolábiák [csillagmagasságmérő- B. M.], órák, zseborák.”³⁷⁷ A 'mirabiliak'-hoz tartozott minden, ami az átlagoson túl volt. A különösen nagy vagy a különösen kicsi, az alaktalan és a csodálatos, a természetfeletti.³⁷⁸

A 'dolgoz' és a 'maradványok' az 'artificialia' és a 'naturalia' mellett jellemző volt, hogy a múlt emlékeit 'régiségek'-nek nevezték. Pulszky Ferenc 1838-ban A műgyűjtemények hasznairól című írását így kezdi: „Midőn fővárosunkban a' nemzeti museum pompásan emelkedik, talán nem egészen czélaránytalan egy rövid pillanat a' mű 's *régiségggyűjtemények*' [Kiemelés: B. M.] hasznaira.”³⁷⁹ A provinciális múzeum feladata: „a helybeli *régiségek* [Kiemelés: B. M.] gyűjtése és megóvása.”³⁸⁰

A magyar fejlődésben határozottan jelenik meg az 'emlék' terminus. Az 1832-1836-i XXXVII. törvénycikk szerint: „Azon tekintetekhez képest, melyeket a museum a nemzeti művelődésre és diszre, úgy mindennemű jelesebb *emlékeknek* [Kiemelés: B. M.] gyűjtésére és fentartására nézve méltán kíván, felvevén ezen hazai intézetnek jelen állapotát, meghatározatlik: 1.§ Egy új épületnek, mely a gyűjtemények célirányos elhelyeztetésüknek és megőrzésüknek alkalmasan és díszszel megfeleljen, az intézet telkén leendő fölállítása végett 500,000 forintok ajánlatnak.”³⁸¹ Pulszky Ferenc írja: „A' multnak képviselői az *emlékek* [Kiemelés:B. M.], ezek testesítik a' köteleket, mely bennünket összefűz; szent őrzésök a' nemzetiség' első kötelessége ... Nemzetünk' s országunk egymástól el nem választhatók, 's mi az ország' régisége, az egyszersmind a 'nemzet' *emléke* [Kiemelés:B.M.].

Még nagyobb tekintetet érdemelnek azonban az *emlékek* [Kiemelés: B. M.], melyek a' görög vagy római időből fenmaradtak, azért: hogy az ízlést tisztítják, a' szépségérzékét élesítik 's a' gondolkozást ébresztik.”³⁸²

Feltűnő, hogy az angol anyanyelvű szerzők nem igen használják e terminust. Megjelenik viszont a svéd gyűjtés történetében. Svédországban az 1665-ben kibocsátott új rendelkezésekben a régiségek szó szinonimájaként szerepelnek a „*régi emlékek* [Kiemelés:B. M.] és a történeti épületek”. 1666-ban kibocsátották a Svédország, de lehet, hogy Európában is első dekrétumot a műemlékekről, mely a műemlékekkel, a *régi emlékekkel*, a templomi épületekkel, valamint ezek berendezéseivel foglalkozott.³⁸³

Amint láttuk, a XX. század előtt a legváltozatosabb kifejezéseket – dolgok, az ország terméke, maradványok, naturalia,

artefacta, scientifica, mirabilia, régiségek, emlékek – használnak maguk a gyűjtők a gyűjteményekben lévő anyagokra, s ha elő is fordul a 'tárgyak' kifejezés, csak elvéve, s nem a tárgyfetisizmusra jellemző formában /a tárgy/. Dux Adolf 1857-ben írja a pesti Nemzeti Múzeumról: „...a magyar nemzeti muzeum *gyűjteményi tárgyak* [Kiemelés: B. M.] bőségére nézve igen sok más muzeumot tulhalad.”³⁸⁴ Kubinyi Ágoston A Magyar Nemzeti Muzeum című munkájában említ 'tárgyakat': „A szoborgyűjtemény, valamint netalán egyéb művészeti becsü *tárgyak* [Kiemelés: B. M.] legnagyobb óvatosság mellett helyben, az azt kívánók által lemásoltathassanak.”³⁸⁵ Pulszky Ferenc 1875-ben említ 'múzeumi tárgyakat': „A muzeum 1870-ig kizárólag az anyaggyűjtés stadiumában állt, de csekély dotatíója mellett a gyűjtés sem folytattathatott rendszeresen, s a gyűjtemények szaporodását nagyobbbrészt csak hazafi adományoknak köszönheté, a meglévő *múzeumi tárgyak* [Kiemelés: B. M.] alig helyeztethettek el illően, kevés terem volt szekrényekkel ellátva, melyek szintén honfiak és hazafias érzelmű intézetek ajándékából készültek.”³⁸⁶

A gyűjtés tárgyára vonatkozó gondolatok vázlatos áttekintése után nézzük a XX. század előtti gyakorlatot. Beigazolódik-e, hogy az elmúlt századok gyakorlata nem ismerte a tárgyfetisizmust a gyűjtés létmódjában, a múzeumi létmódban? A XV. századi Itáliában a hercegek, kereskedők és tudósok gyűjteményalapításának célja, hogy demonstrálják: ismerik a klasszikus múltat, valamint jelezzék gazdagságukat. Ókori érmekeket, medálokat, vésett gemmákat, feliratokat, épületrészeket gyűjtöttek, valamint kódexeket, szövegeket, illusztrált köteteket.³⁸⁷ II. Ferdinánd főherceg (1520-1595) ambrasi gyűjteményében sem csak tárgyak voltak. Bár volt külön egy 22 szekrényt tartalmazó

könyvtára, a Kusntkammer-ban is volt egy külön szekrény a könyvek számára. Itt volt az egykoron I. Maximilian császár tulajdonában lévő ambrasi énekeskönyv, Freyda, Theuerdank és Weiskunig önéletrajzai, valamint korabeli grafikák és Livius Római történetének egy példánya.³⁸⁸ Antonio Giganti (1535-1598, Bologna) 'múzeuma' – a leltár tanúsága szerint – egy képgaléria mellett természeti, néprajzi, régészeti és filológiai anyagokat tartalmazott, valamint az optikával kapcsolatos darabokat is. De volt a gyűjteményben „egy pre-kolumbiai *térkép* [Kiemelés: B. M.], egy pre-kolumbiai *kódex* [Kiemelés: B. M.] két része, két toll fejdísz Floridából és kilenc kőbálszobor az Újvilágból.”³⁸⁹ Giganti gyűjteményét (beleértve a könyvtárat is) egységnek tekintette – amint azt az Aldrovandi múzeum számára írt feliratban kifejezte: „Natura atque artis tot rerum millia in una.”³⁹⁰ Robert (később Sir Robert) Cotton (1571-1631) gyűjteménye az érmek, medálók, régiségek és természeti ritkaságok mellett *kéziratokat* is tartalmazott. Ez utóbbiakat különös szenvedéllyel gyűjtötte, és ritkasággyűjteményénél sokkal jelentősebbek voltak.³⁹¹ A jezsuita Athanasius Kircher (1602-1680) a Collegio Romano-ban lévő múzeumába a világ minden részéből érkeztek a *könyvek*, *műtárgyak*.³⁹² Az angol Elias Ashmole (1617-1692) főleg *könyveket*, *kéziratokat*, érmeket, kitüntetések gyűjtött, de voltak ritkaságai is.³⁹³ A Leeds-i Ralph Thoresby (1658-1725) gyűjteménye „emberi, állattani, növénytani és ásványritkaságokat, valamint érmeket és kitüntetések, *kéziratokat* és *autogramokat* [Kiemelés: B. M.] tartalmazott.”³⁹⁴ Mazarin bíboros (1602-1661) gyűjteménye a képek, szobrok, szőnyegek mellett 400 *kéziratot* is tartalmazott.³⁹⁵ Josef Meier 1867-ben tett adományával a Liverpool-i múzeum (ma a Nemzeti Múzeumok és Galériák Merseyside-ban része) legnagyobb egyéni adományozója.

Gyűjteményében középkori és újkori *kéziratok* is voltak a prehisztórikus, egyiptomi, ókori, etruszk, perui és mexikói régiségek, elefántcsontok, hímzések, kerámiák, órák, fegyverek mellett.³⁹⁶

A magyar Miller Jakab Ferdinánd által készített „Museum Hungaricum – a nemzeti gyűjtemények – elintézése feltételei” sem ismeri a tárgyfetisizmust.³⁹⁷

„...[a Nemzeti Gyűjteményes Tárháznak- B. M.] magában kell foglalni mind azt, a' mi a' Nemzeti Literaturához tartozik. EZEN Magyar Tudományoknak szentelt OLTÁRT felékesíteni kívánjuk, akár melly nyelven vagy tárgyban Magyaroktól vagy külsőktől is, de HAZÁNKAT és a' SZENT KORONÁT illetendő dolgokról írott *könyvekkel, kézírásokkal*, nem különben *Föld Abroszokkal*, [Kiemelés: B. M.] Nemzeti Tzimerekkel, Tartományoknak, Kerteknek, Váraknak, Táboroknak, Királyi 's Mezei Városoknak, Ostromlásoknak, Hartzoknak, minden féle Épületeknek leábrázoltatásokkal, Királyoknak, Herczegeknek, Vezéreknek, és más minden rendből lévő hires emlékezetű Férfiaknak képeikkel. Ezekhez bévétetnek Hazánkban termő fák' héjai és táblái, Fűvek, Pásitok, Tsemeték, Gyökerek, az után Értzek, Gyémántok, Földek, Kővek és Kővéváltak, nem különben négy lábú, repülő, tsúszó, mászó Állatok, Halak, és egy szóval mindenek, a' miket Pannonia, Daczia és Illyrus Hegyeknek, Bértzeknek, Réteknek és Vizeknek a' három természet' rendieiből bőségesen az Egek adtanak. - Hasonlóképpen lenyomott, Függő, ón és viasz Petsétek, minden Királyaink' idejektől Pénzek, Pénzgyűjtemények és Emlékeztetőpénzek. - Márványok, régi Edények, Hamvvedrek, Bálványok, a' mellyek a' Magyar földön találtattak, különös Eszközök, arany és ezüst drága Ékességek, régi időkből Fegyverek, Hadieszközök, és különös Nemzeti

szorgalomnak Találmányai, mesterséges-munkák, 's más nemű Drágaságok, vagy látásra méltó kézi-munkák, a' mellyek bár inkább ide béhozattatnának, mint sem hogy szoros magános falak között hol itt, hol amott minden haszon nélkül penészedjenek, és portól motskittassanak.”³⁹⁸

Az írott és tárgyi dokumentumokat együtt mutatta be az a történeti kiállítás, melyet az 1848-49-es szabadságharcról készítettek 1888-ban. A Vigadó termeiben *okiratok, nyomtatványok, fegyverek, képek és egyéb tárgyak* kiállításával emlékeztek a neves eseményre.³⁹⁹ Az 1886-ban Budavár visszafoglalásának 200. évfordulójára rendezett kiállításon 360 nyomtatványt, 225 kéziratot, okiratot, levelet, 75 olajfestményt és domborművet, 461 metszetet, kézrajzot /sic!/, 27 szövetet, 705 fegyvert, hadfelszerelési tárgyat, 147 ékszert, használati eszközt, 208 emlékérmét, pénzt, pénzverőbélyeget állítottak ki.⁴⁰⁰

Úgy gondolom, a fenti példákkal sikerült bizonyítani, hogy *a XX. századot megelőzően a gyűjtéssel, a múzeumokkal kapcsolatos gondolatok között nem találjuk meg a tárgyfetisizmust*, mely oly jellemző a XX. század második felére. Az egykori mindennapi gyakorlatot visszatükröző példák is azt igazolják, hogy *a gyakorlat sem ismerte ezt a jelenséget*. A könyveket, iratokat, tárgyakat a legtermészetesebb módon tartják az egyes korok gyűjtői összetartozónak, gyűjtésre érdemesnek. A XX. század első felében írja Stefan Zweig: „már a harmadik napon ott hódoltam örök szenvedélyemnek a British Museumban, nézegettem a kiállított kéziratokat. Volt köztük egy kézzel írt tudósítás Stuart Mária kivégzéséről.”⁴⁰¹ E példával kapcsolatban nem az a lényeges, hogy valószínűleg az akkor még a British Múzeum keretében működő könyvtár kiállításán szerepelt, hanem, hogy az akkori szakemberek

úgy tekintettek a kézzel írt tudósításra, melyet be kell mutatni a többi – minden bizonnyal - szintén valamilyen szempontból kiemelkedő kézirrattal együtt. Az a tény, hogy mind a Magyar Nemzeti Múzeum, mind a British Múzeum esetében megtörtént a könyvtár kiválása /Széchényi Könyvtár, illetve a British Library önállósulása/, nem cáfolja annak igaz voltát, hogy a tárgyi dokumentumok mellett kezdetektől fogva az írott dokumentumokra is, mint megőrzendő, bemutatandó emlékekre tekintettek.⁴⁰² Nagyon valószínű, hogy a múzeumok sehol sem szabadultak meg az összes irattól, könyvtől a könyvtárak megalakulása után, legfeljebb volt idő, amikor úgy tekintettek rájuk, mint másodlagos dokumentumok, amelyek szerepe, hogy a „tárgyakat” magyarázzák. Természetesen, itt is nagy változatosságot találunk a Föld különböző országainak gyakorlatában. Igen valószínű, hogy a volt szocialista országok múzeumai elől jártak e téren, mivel itt 1945 után (a Szovjetunióban 1917 után) a hatalom rendkívül fontos szerepet rótt a múzeumokra.⁴⁰³ T. Schmit A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének múzeumai című írásában határozottan megfogalmazza az ideológia elvárásait: „...azt akarjuk, hogy kiállítócsarnokainkat olyan látogatók tömege árássza el, akik a tegnap harcainak megismerésére szomjaznak azért, hogy elképzelhessék a ma és a holnap harcainak sikerét. Nem más korok nagy mestereinek ritka remekműveit keressük képtáraink számára, hanem a *történelmi dokumentumokat* [Kiemelés: B. M.], közülük is a legkevésbé félreérthetőket, a legkésszólóbbakat és a leghatásosabbakat.”⁴⁰⁴ Az írott dokumentumok múzeumi szerepének kiteljesedéséhez, valamint a mindennapi élet tárgyainak dokumentumként való kezeléséhez jelentősen hozzájárult az ezen országokban hegemon szerephez jutott marxista ideológia. A múzeumok feladatul kapták a történelmi és a természeti folyamatok

bemutatását: „Nem a vájt fülű értelmiségiek esztétikai élvezete lebeg a szemünk előtt, amikor felállítunk egy múzeumot – írja T. Schmitt –, ellenkezőleg, célunk a *történelmi folyamatok bemutatása* [Kiemelés: B. M.] a széles tömegek számára érthető eszközök segítségével.”⁴⁰⁵ A folyamatok bemutatásához pedig – mint oly sokan hangsúlyozzák a muzeológusok közül – elengedhetetlenek az írott dokumentumok.⁴⁰⁶

A nyugati országok történeti kiállításain is – ha sokszor nem is annyira következetesen, mint például Magyarországon – megjelennek az írott dokumentumok, mert fontosak a kiállítás témája szempontjából. A londoni Imperial War Múzeum 2000-ben megnyitott –már említett- Holocaust című kiállítása azonban már teljesen egyenértékű dokumentumként kezeli az írott, a tárgyi a fotó-, a filmdokumentumokat.⁴⁰⁷

Összegezve: a tárgyfetisizmus a múzeumi létmódban a múzeumok megalakulása óta bekövetkezett legjelentősebb változás. E nézet szerint a múzeumok kizárólag hétköznapi értelemben vett tárgyakat gyűjtenek, megőriznek, feldolgoznak és mutatnak be. Ez a feltételezés a jelenkori muzeológiai gyakorlat egyik – jóllehet jelentős – mozzanatát kritika nélkül általánosítja, és olyan ontológiai következtetést von le, amely 'általában a múzeumokra' vonatkozik. A tárgyfetisizmus a XX. század második felében jelenik meg a múzeumokról való gondolkodásban és nyilván bizonyos mértékig a gyakorlatban is. Kialakulásában jelentős szerepe volt az analógiás gondolkodásnak. Analógiás megközelítés alapján alakult ki az a vélekedés, mely szerint a könyvtárak könyveket, a levéltárak iratokat, a múzeumok pedig tárgyakat gyűjtenek. Az analógiás gondolkodás ez esetben nagyon sok meglévő, lényeges különbségtől eltekintett, gondoljunk például ezen intézmények funkcióiban meglévő különbségekre. De

analógiás gondolkodással lehet a már korábban kialakult muzeológiai szakágak (régészet, néprajz, művészettörténet, természettudományos muzeológia) és a történeti/társadalomtörténeti muzeológia összevetésekor azt állítani, az előzőeknek is csak tárgyak az alapvető forrásanyaguk. Ezért a történeti muzeológia is csak akkor lesz tudomány, ha következtetéseit magukból a tárgyakból mint forrásokból vonja le. Empirista az a szemlélet, mely szerint a régészet, a néprajz, a művészettörténet forrásai csak tárgyak. Valójában e tudományágak mindent felhasználnak forrásként, beleértve a vonatkozó szakirodalmat, ami információt nyújt a vizsgált terület megismeréséhez, megértéséhez. Idézzük ismét Lukácsot, akinek szavai rávilágítanak a muzeológia viszonylagos fejletlenségére is: „...minél kevésbé tudja megragadni valamely fejlődési fok embere a valódi létet, annál nagyobb szerepet játszanak szükségképpen azok a képzetkomplexusok, amelyeket élettapasztalataiból közvetlenül alakít ki, és amelyeket a számára objektíve még felfoghatatlan létre analógiás eszközökkel kivetít.”⁴⁰⁸

Napjainkban már érezhető a tárgyfetisizmus visszaszorulása mind a gyakorlatban (gondoljunk az írott dokumentumoknak, a hang-, a film- és a fotódokumentumoknak a másodlagos, a tárgyakat magyarázó szerepből való kitörésére, arra, hogy ezek a gyűjtemények a tárgyi gyűjteményekkel egyenrangúak lettek sok múzeumban⁴⁰⁹), mind az elméleti gondolkodásban.⁴¹⁰ A tárgyfetisizmusnak nyomát sem találjuk, ha a gyűjtés létmódja, a múzeumi létmód történetét vizsgáljuk, sem a gyűjtésről, a múzeumokról való gondolkodásban, sem a gyakorlatban. Azért fontos, hogy világosan lássunk e kérdésben, mert akik tárgyakról beszélnek, /nem a múzeumi tárgy terminusról van szó, hisz ebbe beletartozhatnak az írott emlékek, a fotódokumentumok is/ a

múzeumok legfontosabb specifikumát vélik a „tárgyakban” megtalálni, s ennek számos következménye van a napi muzeológiai gyakorlatra. Valójában, amint azt e disszertációban megkíséreltem bebizonyítani, a múzeumok legfontosabb specifikuma, a muzeális dokumentumok, vagyis az emberiség életének (múltjának, jelenének) kiemelkedő és tipikus bizonyítékai, melyeket eredeti környezetükből kiszakítva, többnyire múzeumi gyűjteményekben felhalmozva, összegyűjtve egy e feladatra specializálódott szakembergárda, a muzeológusok gyűjtenek, kezelnek, megőriznek, feldolgoznak, bemutatnak. Ha a Föld különböző részén dolgozó múzeumi szakemberek nincsenek tisztában a szakterület történetével, kialakult sajátosságaival, téves gondolkodásuk teljesen félreviheti a gyakorlatot. Csak hétköznapi értelemben vett tárgyakat gyűjtenek, nem gyűjtik vagy nem elég tudatosan gyűjtik az írott, fotó-, film-, video-dokumentumokat. Pedig az ilyen jellegű anyagok ugyanúgy a pusztulásnak vannak kitéve, mint a tárgyak. És amit ma nem gyűjtenek be, annak begyűjtése holnap már kétséges.

VI. A gyűjtés létmódja néhány elméleti kérdéséről

Bár manapság gyakoriak az olyan nézetek, amelyek a gyűjtést nem tartják a múzeumok alapfeladatának,⁴¹¹ vannak, akik terhes „gyűjteménypoggyász”-ról beszélnek,⁴¹² mindezek ellenére a gyűjtés évszázadokon keresztül az emberiség valóságához való specifikus viszonya volt és marad.⁴¹³ Van, aki a gyűjtést ösztönös tevékenységnek tartja. Edward P. Alexander írja: „A gyűjtés ösztönös a legtöbb ember, valamint a különböző vadállat, madár, rovar számára. A kutyák elássák a csontokat, a hangyák gabonaszemeket gyűjtenek, a méhek mézet, néhány madár pedig

fényes tárgyakat gyűjt a fészkébe.”⁴¹⁴ Alexanderhez hasonlóan Cannon-Brooks is együtt említi a gyűjtést az állatok bizonyos tevékenységével: „A gyűjtés nagyon alapvető tevékenység, amennyiben az élelemgyűjtés az összes állatra jellemző. De – nem számítva néhány madárfajt – a tárgyak rendszeres gyűjtése, amely szellemi funkció – szemben a testivel – csak bizonyos emberi kultúrákra és társadalmakra korlátozódik.”⁴¹⁵ Mind Alexander, mind Cannon-Brooks összemossa a természeti és a társadalmi létet, ezáltal nem ismerik fel az emberek által végzett gyűjtés sajátosságát. Eileen Hooper-Greenhill sem veszi észre a természeti és társadalmi lét összemosását, de megjegyzi: „Egy bizonyos alapszinttől eltekintve, ritkán veszik észre, hogy a múzeumok gyűjtési és rendszerezési gyakorlata történetileg és földrajzilag determinált.”⁴¹⁶ Lukács György írja: „Ha a gondolkodás a természetre olyan kategoriális vonatkozásokat vetít ki, amelyek csak a társadalmi lét területén alakulhatnak ki egyáltalán mint a lét meghatározásai, akkor ontológiai értelemben meghamisítja a létet, mítoszt teremt (amelynek szellemi „hazája” ugyancsak kizárólag a társadalmi lét lehet)...”⁴¹⁷ Az Alexanderhez és Cannon-Brooks-hoz hasonló megállapítások háttérében az ismeretelméleti megközelítést találjuk, amelyre jellemző a fogalmakról való gondolkodás, a valóságról való gondolkodás helyett.⁴¹⁸ És valóban, ha a gyűjtés fogalmáról kezdünk el gondolkodni, valamilyen módon idesorolhatjuk a különféle állatok által végzett gyűjtést is, csak éppen a vizsgált területről, az emberiség életében történetileg kialakult specifikus viszonyról, mely szerint az emberek gyűjtik, megőrzik, feldolgozzák és bemutatják az emberiség életének dokumentumait (ma a valóság muzeológiai megközelítésének nevezzük ezt), nem tudunk meg semmi lényegeset.

Az emberek már igen régóta gyűjtik, őrzik a szervesetlen, a szerves természet és a társadalmi lét dokumentumait, de *a gyűjtés nem az emberekkel veleszületett – tehát ösztönös – tevékenység*. Ha a gyűjtést az emberekkel veleszületett, az emberi lényegtől elválaszthatatlan tevékenységnek fogjuk fel, akkor fel sem vethetjük a gyűjtés genezisének kérdését. Ez azonban nem választható el a gyűjtés lényegének megismerésétől, amely csak létszerűen, keletkezésével és az egyes korokban betöltött funkcióival együtt ismerhető meg. Ugyanakkor, nem valószínű, hogy a gyűjtés geneziséét valahol „a prehisztórikus idők korai gyűjtési jelenségei” – nél kellene keresnünk, amint azt Zbynek Z. Stránský véli.⁴¹⁹

*Annak a gyűjtésnek a genezise, amelyről itt szó van, ott keresendő, amikor bekövetkezik az a funkcióváltás, amikor az emberiség életének dokumentumai már nem azt a funkciót töltik be, amire eredetileg szánták őket, illetve minden szándék nélkül léteztek (gondoljunk a természeti lét egyedeire), hanem elszakadva az eredeti funkciótól, amit a természeti és a társadalmi létben betöltenek – új funkciót kezdenek betölteni.*⁴²⁰ Eredetileg az asztali edényeket étkezésre használják, a szőnyegek a szobákat, a festmények, szobrok a lakásokat, tereket díszítik, a könyveket olvassák stb. Majd bekövetkezik ez a funkcióváltozás. Valószínűleg hamarabb és könnyebben következik ez be a könyvek és a műalkotások esetében, mint a lét egyéb dokumentumai esetében, mivel ezek eredeti funkciója (az emberek olvassák őket, nézik, gyönyörködnek bennük) közelebb áll ahhoz, hogy valaminek emlékeként funkcionáljanak. A mezőgazdaságban alkalmazott munkaeszközök esetében például az eredeti funkció és az emlékként való funkcionálás igen távol áll egymástól. A tudomány és a művészet dokumentumai (könyvek, műalkotások) körén kívül

valószínű, hogy a híres emberek relikviái esetében következik be legelőbb ez a funkcióváltás. Már az ókorban különös becsben álltak a neves emberekhez fűződő ereklyék. Julius Caesar kardját Mars templomában, Ecavinus törét, mellyel Nérót akarta megölni, Fortuna templomában, Polycrates gyűrűjét a Concordia templomban őrizték.⁴²¹ A valóság (múlt és jelen) egyéb dokumentumainak emlékként való funkcionálása jóval későbbi fejlődés eredménye.

Nem jellemző a gyűjtést tárgyaló szakirodalomra, hogy különbséget tenne a között, hogy valamit a mindennapi élet szerves részeként használnak és a között, hogy összegyűjtik és más módon, valaminek emlékeként tekintenek rá a különböző korok emberei. „Rómában mindent elborított a szobor – írja Korek József A gyűjtemények az ókorban című fejezetben –, a császári palotákat éppen úgy, mint a középületeket, a templomok csarnokait, a fórumokat, a fürdőket, a magánpaloták atriumát és kertjeit. Ha nem volt eredeti görög alkotás, jó volt a teljesen hű másolat is, amelynek akkora értéke volt, hogy Juba király egy másolati műhelyt rendezett be udvarában Cherchelben (Algéria), ahol különös tökélyre vitték a Demetherius szobrok másolatát.

A szoborerdőre jól rávilágít Zacharis püspök 546-ból való írása, amely 2 bronz kolosszust, 22 kolosszális méretű lovasszobrot, 34 elefántcsont istenszobrot, 3785 bronzszobrot említ, jórészt császárportrékról. Ebben még nincsenek benne a magánpalotákban álló szobrok ..., a templomok, fürdők, színházak, porticusok szobrai.”⁴²² Ugyanebben a fejezetben olvashatjuk, hogy Julius Caesar Brutus anyjának 6 millió sestertiusért vésetett egy gyűrűt.⁴²³ Nem véletlen a szerzőnél az ilyen tárgyalásmód, hiszen arról ír A középkori gyűjtemények című fejezetben, hogy II. Endre leánya, Erzsébet – aki négyéves korában lett Hermann thüringiai

herceg jegyese – kelengyeként ezüst bölsőt, ezüst fürdőkádat, cizellált arany és ezüst vázákat, elefántsontdíszeket és ékköves ékszerek tömegét kapta.⁴²⁴ Könnyen belátható, hogy itt a szerzöt az vezette, hogy a fentebb leírt szobrokat, értékes gyűrűt, Erzsébet kelengyéjét egy mai múzeumban becses darabokként kezelnék. *De akkor ezek egészen más funkciót töltöttek be az akkori emberek életében.* Arra használták őket, amire készültek. A szobrokkal külső-belső tereket díszítettek, a gyűrűt hordták, a hozomány darabjait is funkciójuk szerint használták. Eilean Hooper-Greenhill –J. Alsop nyomán- észreveszi a különbséget. Arról ír, hogy a reneszánsz előtt a szobrokat istentiszteletre, lakások, templomok, kápolnák díszítésére használták. A másodkézből származó, „használt” szobor olcsóbb volt, mint az új.⁴²⁵ Nagy változásnak kellett bekövetkeznie a megközelítésben, mielőtt az emberek arra számíthattak, hogy többet kell fizetniük, mivel az adott darab régi: „...az első firenzei gyűjtők egyike 1431-ben arról írt Görögországból, hogy a görögök túl önkényesen használják Praxitelész nevét, azért, hogy felemeljék a szobrok árát...”⁴²⁶ Hooper-Greenhill ott téved, hogy ez a másfajta szemlélet – vagyis nem arra használják, amire eredetileg készült, hanem emlékként funkcionál - nem a XV. században jelentkezett először a történelemben.⁴²⁷ Korek József Vitroviusz leírása alapján arról számol be, hogy az augustusi időktől divat volt, hogy az előkelők házaikba galériát építettek az épület északra néző részén, melyben képeket és szobrokat őriztek. A műveket „öreg művek”-nek jelzik, de a mesterek nem voltak megnevezve. Felix Pollius sorrentoi villájában Pheidias, Polyclethos és Myron alkotásait, Nonius házában pedig Praxiteles márványszobrát és Pheidias elefántsont szobrát említi Vitroviusz.⁴²⁸ Az a momentum, hogy külön galériát

építettek, jelzi, hogy egyes képek és szobrok már elkülönültek a mindennapi használattól.

A dokumentum kategória (létforma, létezésmeghatározás) megjelenését figyelhetjük meg, amikor az ókorban egyes gyűjtők jobban kedvelték a művekhez készített vázlatokat, mint a kész műveket, mivel –Plinius szavaival- „ezek az alig jelzett vonások a Mester gondolatai”.⁴²⁹ A nevezetes emberekhez köthető tárgyakat is emlékként, valaminek bizonyítékeként kezelték. Korek József beszámol arról, hogy egy N. Vindex nevű gyűjtő irigylésre méltó helyzetben volt, mivel egy lysipposi Hercules szobrot birtokolt, amely egykor Nagy Sándor, majd Sulla tulajdonában volt. A Caligula császár által rendezett aukción Germanicus, Antonius, Agrippa és Augustus használati tárgyaiért igen élénk érdeklődés mutatkozott.⁴³⁰

Eileen Hooper-Greenhill a Palazzo Uzzano-ban is észreveszi azt a különbséget, hogy valamit arra használnak, amire készült vagy emlékként, valaminek bizonyítékeként funkcionál. A Palazzo Uzzano-ban (Firenze), amely a XV. század elején épült, egy 1425-ben felvett leltár szerint egyebek mellett egy szekrényben lévő festett terrakotta Madonna, négy Madonnát ábrázoló festmény, valamint két másik, szenteket ábrázoló festmény tartozott az ingóságokhoz. Ezeket Alsop mint a meditációt elősegítő eszközöket írja le.⁴³¹ Hooper-Greenhill megjegyzi, hogy akkoriban sok gazdag család rendelkezett ezüst evőeszközkészlettel, mely alkalmas volt a tőke felhalmozására, valamint arra, hogy nevezetes alkalmakkor bemutassák.⁴³²

A Medici- palotát⁴³³ (XV. század második fele) elemezve, Eileen Hooper-Greenhill különbséget tesz „az anyagi dolgok két kategóriája” között: „A terek és a dolgok tagozódása az anyagi

dolgok két kategóriáját foglalja magába: az egyik azoknak a dolgoknak a kategóriája, amelyeket speciálisan egy külön tér számára készítettek [Kiemelés: B. M]: faliszőnyegek, falfestmény, csempe, szék; a másik, azoknak a dolgoknak a kategóriája, amelyekhez más kontextusból jutottak hozzá, és hoztak az új térbe [Kiemelés: B. M]: ilyenek a gemmák, az érme és a szobrok. A Medici-palota mint épület az első kategóriából tartalmazott számosat, és valószínűleg inkább kevesebbet a másodikból.”⁴³⁴ A szőnyegeket, csempéket, szobrokat és festményeket, melyeket a korabeli -jórészt Firenzében dolgozó- mesteremberek készítettek, Hooper-Greenhill a tervezés integráns részének tekinti.⁴³⁵ A gemmákat, drágaköveket, a vésett drágakő edényeket, a házban és az udvaron, a kertben lévő ókori szobrokat, valamint a ritkaságokat, úgymint az unicornis szarvat, a vörösréz óraművet, a strucctojást, a tükör-üveggömböt más kontextusból hozták a palotába. Míg az óra valószínűleg az adott technológia legújabb fejlődését reprezentálta, a strucctojást, a tükör-üveggömböt csaknem bizonyos, hogy mágikus sajátosságaikért értékelték. Hooper-Greenhill világosan látja, hogy a dekoratív darabokra mint háztartási bútorokra tekintettek, jóllehet a legjobb mesteremberek készítették azokat, és a gazdagság, a rang különös üzenetét hordozták. Minden valószínűség szerint a dekoráció részeként tekintettek rájuk. A ma felbecsülhetetlen kincseknek tekintett Masaccio, Uccello, Pollaiuolo, Fra Angelico és Benozzo Gozzoli által festett képek a Medici-palotában akkor faldíszként szolgáltak, részei voltak egy egységes egésznek. Az unicornis szarv azonban, mely ma értéktelen furcsaság, a palota megfizethetetlen értéke volt.⁴³⁶ Lényeges, hogy Hooper-Greenhill különbséget tesz a Medici-palotában található – a mai muzeológusok által minden bizonnyal begyűjtésre vagy megőrzésre érdemesnek talált – dolgok között.

Úgy vélem azonban, hogy a gyűjtés története szempontjából nem az a leglényegesebb szempont, hogy vajon oda készült-e valami vagy más környezetből hozták oda, lényegesebb, hogy *arra használnak-e valamit, amire eredetileg készült, vagy valami egyébként, esetleg emlékként funkcionál*. Nem biztos, hogy a drágakőből készült, faragott, vésett edényeket nem használták a Medici- palotában. Nem biztos, hogy a házban és az udvaron, valamint a kertben elhelyezett klasszikus ókori szobrokra mint egy letűnt kor emlékeire tekintettek. Lehetséges, hogy ugyanúgy a ház díszeként szolgáltak, mint a korabeli festők által készített freskók és festmények.

Azt, hogy a különböző korokban mit gyűjtöttek az emberek, az határozta meg, hogy az emberiség a világ megismerésének milyen fókán állt, valamint, hogy mit tartottak értékesnek az ismert (nem feltétlenül megismert) dolgok közül gyűjtésre, őrzésre érdemesnek. A legkorábbi angol gyűjtőket reprezentáló Walter (később Sir Walter) Cope (meghalt 1614-ben) londoni gyűjteményében az akkor ismert világ jó része reprezentálva volt: „egy virginiai szentjánosbogár, egy „indián” kenu, egy fogakból készült afrikai amulett, Arábiából származó köpenyek és kabátok, egy egyiptomi múmia, Kínából származó öltözk, porcelán és egyéb darabok és egy jávai viselet. Számos fegyver és felszerelés, egy nyeregyűjtemény, zeneszerszámok, szent relikviák és pogány bálványok” voltak a gyűjteményben.⁴³⁷

Vizsgáljuk meg, hogyan változott a természeti és társadalmi lét dokumentumainak megközelítése maguknál a gyűjtőknél. Természetesen csak a megközelítésekben bekövetkezett jelentős változások felvázolására vállalkozhat e munka. A gyűjtés történetében hosszú ideig jellemző volt, hogy mindennapi

*gondolkodással közelítettek e dokumentumokhoz.*⁴³⁸ Természetesen más ez a mindennapi gondolkodás például a középkorban, megint más az újkorban és más napjainkban. De az antropomorfizáló, valamint az analógiás gondolkodás mindegyiknek fontos jellemzője.

A Leeds-i Ralph Thoresby (1658-1725) gyűjteményében emberi és állati ritkaságok, egyiptomi és római temetkezésekből előkerült tárgyak, vesekövekkel és emberi bőrrel együtt osztályozva voltak láthatók. Az állatok közül a nagyságuk és ritkaságuk miatti rendkívüli állatok voltak túlsúlyban.⁴³⁹ A gyűjteményekben lévő mamutsontokra hosszú ideig mint az óriások csontjaira,⁴⁴⁰ a struccotjásra és az unicornis szarvra mint mágikus erővel rendelkező dologra tekintettek.⁴⁴¹

A XVI. században nagymennyiségű természeti anyag került Európába távoli földrészekről. Az itáliai naturalisták esetében gyakori volt, hogy a távoli földrészekről származó állatoknak valójában csak kicsi és jelentéktelen részei (fogak, szarvak, agyarak, körmök, tollak, bőr vagy csontdarabok) alapján dolgoztak. Nem lévén az egyes részekhez tartozó egész állatról elképzelésük, az állatok viselkedésével kapcsolatos ókori hagyományokhoz fordultak. Felelevenítették Plinius értekezését és azt az általa fenntartott hagyományt, mely szerint az állatokra csodálatos viselkedés és értelem jellemző, amely nagyon hasonlít az emberi viselkedésre, értelemre. Ugyanakkor felelevenítették az állatok szimbólumként való használatát is.⁴⁴² Giuseppe Olmi megemlíti egy metszetet /1599/ Ferranto Imperato 'múzeumáról', amely jelzi, hogy „inkább az élő állatra és annak jelképes jelentőségére utalnak, mint a halott, felboncolt állatra.”⁴⁴³ S ez esetben nyilvánvaló, a felboncolt állatra való utalás a kor színvonalán álló tudományos megközelítést jelentette volna, míg az élő állatra, annak

szimbolikus jelentőségére való utalás a gyűjteményi anyagnak a mindennapi gondolkodással való megközelítését jelenti. Ferdinando Cospì bolognai 'múzeumában' /XVII. század/ az állatok és növények leírására ókori és korabeli költők által használt terminusokat használtak. Szimbólumokkal és medálokkal utaltak rájuk. Továbbra is ragaszkodtak az állatok viselkedésére és csodálatos tulajdonságaira vonatkozó hiedelmekhez, melyeket a korabeli kutatás már megcáfolt. Igyekeztek a lehető legnagyobb rejtélyt, csodálkozást fenntartani.⁴⁴⁴

A XVII. századi itáliai gyűjtemények jellegére vonatkozó adatokat Emanuele Tesauro *Cannochiale aristotelico* /Arisztotelészi messzelátó/ című művében lehet találni. Ezt a munkát egész Itáliában elfogadták. A turini szerző véleménye, bírálata valószínűleg tükrözi a korabeli gyűjtők véleményét. Az új tudomány irányában inkább konzervatív attitűd jellemezte, sajnálta például, hogy a távcsövet feltalálták, ez megszüntette a titokzatosság, rejtélyesség érzését.⁴⁴⁵ Az egyik fejezetben, melyet a természet elmésségének szentelt, azt állította, hogy „minden természeti jelenség és a természet termékei oly sok 'rejtélyes hieroglifát' és 'szimbolikus alakzatot' alkot...”.⁴⁴⁶ Tesauro azt hitte, hogy a természet által létrehozott dolgokban egy fogalomra való utalás található és a konkrét fogalom képe. Ez az elgondolás a múzeumok szempontjából igen fontos volt, mivel, ha a természet metaforák alkalmazásával beszél, akkor az összes lehetséges metafora egyesítése az enciklopédikus múzeumban a világ nagy metaforájává válik. Tesauro volt egyike azon szerzőknek, akit a múzeumi katalógusok összeállítói felhasználtak munkájuk során.⁴⁴⁷ Tesauro gondolkodására és valószínűleg a XVII. századi itáliai gyűjtők, így a milánói Manfredo Settala, a veronai Ludovico Moscardo és a bolognai Ferdinando Cospì gondolkodására is

jellemző volt a mindennapi gondolkodás sajátossága, az antropomorfizálás (a természet beszél).

A gyűjtés története során maguknál a gyűjtőknél a mindennapi gondolkodással való megközelítésen belül megjelenik a valamiféle megismerés szempontjából, hasznossági szempontból való közelítés a természeti és társadalmi lét gyűjteményekben felhalmozott dokumentumai felé. Számos adat bizonyítja, hogy a klasszikus szobrokat és festményeket a művészek munkaeszközként használták, és a gyűjtők is ebben látták a műalkotások legfontosabb szerepét. A reneszánszban: „A művészek műhelyeiben, mint Mantegna [1431-1506] mesterénél, Francesco Squarcioneál Padovában *a görög és római szobrok voltaképpen munkaeszközül, termelési modellül szolgálnak.*”[Kiemelés:B. M].⁴⁴⁸ Cosimo de Medici (1389-1464) közeli barátja, Niccolo Niccoli házában: „szobrok, képek, régi korok embereinek képmásai és érmek voltak láthatók...”⁴⁴⁹ Bizonyíték van arra vonatkozóan, hogy a művészek Niccoli házában tanulmányozták a szobrokat. „Ghiberti említi, hogy egyéb antik szobrok mellett Niccolinak volt egy kalcedonja, mely ’tökéletesebb’ volt, mint bármi, amit korábban tanulmányozott...”⁴⁵⁰ A klasszikus műtárgyak tanulmányozásakor megfigyelt technikákat, témákat a művészek később saját műveikbe építették be.⁴⁵¹

A már korábban említett Federigo Borromeo fontos szerepet játszott a gyűjtés történetében. 1609-ben az ő tervei alapján nyílik meg a Biblioteca Amrosiana, melynek az volt a feladata, hogy a kléruson belül erősítse az egységet, társadalmi szinten pedig hegemoniát eredményezzen. 1618-ban a Biblioteca Ambrosianához csatolják a Szépművészeti Akadémiát, melynek a tridenti zsinat

esztétikai elveit propagáló festészetet és szobrászatot kellett megalkotnia.⁴⁵² Borromeo Musaeumában, Milánóban nyomtatott könyvében írja: „A képekkel kezdve, itt van mindjárt kiemelt helyen az első, a *Királyok imádása*. Ez Tiziano ama nevezetes műve, melyet különleges gonddal készített, hogy elnyerje tetszését az idősebb d’ Este kardinálisnak, aki ajándékol szánta I. Ferenc francia királynak ... Mérete meglehetősen nagy, s a rajta ábrázolt dolgok sokasága miatt *valóságos iskola a festők számára* [Kiemelés: B. M], kik belőle, mint Amaltheia szarujából, számtalan tanulságot meríthetnek, s tanulmányozhatják rajta művészetük törvényeit ... Az állatalakok között, melyeket Tiziano a képen elszórva helyezett el, van egy csodálatos fehér ló, amely fejét lehajtva, éppen az egyik lábát csiklandó legyet hessegeti el. A természet bámulatos utánzása...”⁴⁵³ „Mily becses volna ma kezünkben tartani Apellész vagy Zeuxis valamely képének másolatát – folytatja Borromeo –, s *menyire szolgálná a művészet haladását!*” [Kiemelés: B. M]⁴⁵⁴ A fenti idézetek tanúsítják, hogy Borromeo a gyűjteményekben lévő festményekre mint a művészek munkaeszközeire tekintett. Ebben látta legfontosabb szerepüket.

A természeti lét dokumentumait tartalmazó gyűjteményeket orvosok, gyógyszerészek használták fel munkájuk során. Itáliában a XVI. század második felében Francesco Calceolari veronai, Ulysse Aldrovandi bolognai, Michele Mercati római és Ferrante Imperato nápolyi gyűjteménye a leghíresebbek között szerepelt.⁴⁵⁵ Mindnyájan orvostudományt és botanikát tanultak az egyetemen. Calceolari-nak Bolognaban, Imperato-nak Nápolyban volt híres gyógyszerháza. Mercati mellett, hogy orvos volt a pápai udvarnál, a Vatikán növénykertjének felügyeletét is ellátta. Aldrovandi a bolognai egyetemen a természetfilozófia professzora volt, és ugyanitt a növénykert igazgatója.⁴⁵⁶ Bár a XVI. századi naturalisták

általában respektálták az ókori szerzőket, észrevették a természeti világ ókori leírásaiban meglévő hiányosságokat, és nekiláttak a létező tudás felülvizsgálatának azzal a céllal, hogy kijavítsák a hibákat. De ugyanakkor figyelembe vették az újvilág fajait is. „Ez nemcsak egy elvont osztályozás volt – írja Olmi -: *a növények, állatok és ásványok felhasználása a gyógyászatban* [Kiemelés:B.M.], az egész meghatározás kérdésének nyilvánvaló praktikus célt adott.”⁴⁵⁷ Aldrovandi mindig figyelmeztette az „orvosokat és orvostanhallgatókat”, hogy „teljes erejükkel” tanulmányozzák a „növényeket, állatokat és a földben felfedezett dolgokat”⁴⁵⁸ A gyűjtemények és növénykertek lehetővé tették a természeti tárgyak közvetlen megfigyelését. A természeti tárgyak gyűjtése egyfajta didaktikus és szakmai forrás létrehozását jelentette.⁴⁵⁹ A Calceolari múzeumról doktor Giovanni Battista Olivi által 1584-ben írt katalógus⁴⁶⁰ a múzeum praktikus céljait emelte ki. Fontos munka volt az orvosok, gyógyszerészek és botanikusok számára. E katalógus szerint a múzeum és Calceolari gyógyszerháza szerves kapcsolatban állt egymással. Ennek tudható be, hogy a múzeum valóságos laboratóriumként és jól felszerelt raktárként működött.⁴⁶¹

Hasznossági szempontú megközelítést találunk az angol Elias Ashmole (1617-1692) esetében is. Ashmole, a pénzügyőrség ellenőre, a Windsor Herald, egy a királlyal konzultáló asztrológus volt, számos történeti és alkímiai könyvet írt, de alapító tagja volt a Royal Society-nek is. Főleg könyveket, kéziratokat, érmeket és medálokat gyűjtött, de ritkaságai is voltak, például prehisztórikus kovaeszközei.⁴⁶² A tulajdonába került Tradescant gyűjteményt az oxfordi egyetemnek ajándékozta, ahol korábban tanult, valamint elkészítette a Bodleian Könyvtár gyűjteményében lévő római pénzek katalógusát, amiért doktori címmel jutalmazták meg.⁴⁶³ A

nevét viselő múzeum /Ashmolean/ számára – melynek alapító adományát tette – egy 1686-ban készült előírás preambulumban így ír: „*Mivel a természet ismerete nagyon szükséges az emberi élet, egészség és kényelem számára* [Kiemelés: B. M], és mivel a tudást nem lehet oly jól és hasznosan elnyerni, kivéve, ha ismerjük és figyelembe vesszük a természet történetét, és ehhez [a célhoz] szükséges a különlegesek megvizsgálása, főleg azoké, melyek rendkívüliek anyagukat tekintve vagy *hasznosak az orvostanban vagy felhasználhatóak a kézműiparban vagy a kereskedelemben* [Kiemelés: B. M]: Én, Elias Ashmole, mivel ragaszkodom az effajta tanuláshoz, amelyben én magam a legnagyobb örömet letem, és még most is lelem; mely okból is felhalmoztam együtt sokféle természeti dolgot és testet, az oxfordi egyetemnek adományoztam őket, ahol magam diák voltam, és megtiszteltetés számomra, hogy annak tagja lehetek.”⁴⁶⁴

Szintén hasznossági szempontú közelítés a gyűjtemények felé, amikor ideológiai céllal használják őket. A Medici- palota udvarán lévő márványrondellák díszítése a Cosimo gyűjteményében levő antik kámeák alapján készült.⁴⁶⁵ Drágakövekről vett klasszikus jeleneteket nagyítottak fel, melyeket a Mediciek címerével együtt ábrázoltak. A palota hátsó homlokzatát pedig római császárok mellszobraival díszítették. Ezek a klasszikus időkre való utalások a Mediciek és az általuk választott illusztris ősök közti kapcsolatot voltak hivatva hangsúlyozni.⁴⁶⁶

A gyűjteményeknek az oktatással való egybekapcsolása is hasznossági szempontú megközelítésnek tekinthető. Az egyetemeken – különösen a reneszánsztól kezdve – szinte nevelési szükséglet volt a gyűjteményképzés. Elsősorban a természettudományi anyagot, valamint a letűnt korok emlékeit, különösen az antikvitás régészeti leleteit, pénzeit gyűjtötték.⁴⁶⁷

Ernst Gombrich szerint: „... be lehet bizonyítani, hogy a gyűjtés szempontjai iránti igény és a felmerülő nevelő [lehet, hogy *oktató* az eredeti szöveg szerint- B. M.] szándék együttesen hozta létre a modern múzeumot.”⁴⁶⁸ A National Gallery-ben kiállított Margaritonét 1857-ben azzal ajánlották megvételre, hogy a kép mutatja „minő barbár szintre süllyedt a művészet még Itáliában is, megújulása előtt”. A műben nem kincset vagy élvezetet nyújtó alkotást láttak, inkább valamiféle oktatási segédeszközt, mely hozzájárul Vasari kánonjának jobb megértéséhez.⁴⁶⁹ Magyarországon a régészeti anyagyűjtést Rómer Flóris kezdte a XIX. században, később Hampel József -főként oktató céllal- kiegészítette.⁴⁷⁰

A gyűjtés történetében a gyűjteményeknek az analógiás gondolkodással való, valamint bizonyos fajta megismerési, hasznossági szempontú megközelítése mellett megjelenik a tudományos szempontú megközelítés is. "Abból, hogy a tárgyakat (konkrét-közvetlen számunkra valóságukban) felismerjük – mondja Lukács -, kialakul a magábanvaló lét megismerése.”⁴⁷¹

A gyűjtők szemléletét hosszú ideig befolyásolta a ptolemaioszi világszemlélet. A XV. század végén Plinius skolasztikus tanítványai, a naturalisták, a teremtet világ osztályozásának középkori hagyományát követve, mintákat gyűjtenek „kabinetjeikbe” a természet három birodalmából, és meghatározzák a különböző példányok közötti összefüggéseket.⁴⁷² A Robert Fludd által 1617-ben elképzelt „ptolemaioszi univerzum” mögött ’A természet egészének tükörképe és a művészet másának’ elgondolása húzódott meg.⁴⁷³ A szublunáris világ az ég felé törő tüzet és levegőt, illetve a glóbusz felé igyekvő földet és vizet tartalmazta. A természet három birodalma ezen elemek égisze

alatt létezett: az *állati*, melybe az emberek, az állatok, a rovarok és a halak; a *növényi*, melybe a növények és a gyökerek; valamint az *ásványi birodalom*, melybe a fémek, az érces és az ásványok tartoztak.⁴⁷⁴

A tudományos megközelítés valószínűleg legelemibb módja volt, amikor az azonos anyagból készült tárgyakat egy helyre csoportosították. Az anyagok egységének elve Plinius *Historia Naturalis* című művéből ered. Plinius hangsúlyozta a műalkotás és annak anyaga közti kapcsolatot.⁴⁷⁵ A gyűjtés történetében igen jelentékeny helyet elfoglaló ambrasi gyűjtemény, II. Ferdinánd főherceg (Tiroli Ferdinánd) gyűjteményének elrendezése anyag szerinti volt, vagyis az azonos anyagból készült dolgokat egy szekrénybe csoportosították. Így az első szekrény az aranyból készült munkákat, a második az ezüstből készületeket és megint egy másik a bronzból készületeket tartalmazta. Hasonló volt a *Kunstammer* további elrendezése is.⁴⁷⁶

A természet világából származó példányok osztályozása a gyűjtemények tudományos szempontú megközelítésének kezdeti foka. A gyűjtés történetére hosszú ideig jellemző elképzelés a művészet és a természet konfrontációjáról, arról, hogy a művészet tökéletesíti a természetet, tulajdonképpen a mindennapi gondolkodás antropomorfizáló tendenciájának köszönheti megszületését.⁴⁷⁷ Az orvosi és gyógyszerészeti gyakorlat által formált elrendezés sok itáliai gyűjteményben, valamint a specializálódás irányában való elmozdulás, erősen hozzájárult ahhoz, hogy a fenti elképzelés jelentősen módosult.⁴⁷⁸ A bolognai Ulysse Aldrovandi (XVI. század második fele) 'múzeumában' két szekrény 4554 kis fiókja 'apró vízikagylókat és csigákat és osztrigaféléket' tartalmazott. A természet világának mintái voltak itt elhelyezve. Hasonló jellegű elrendezést alkalmaztak Mercati-nak

(1719) a Vatikánban lévő Ásványgyűjteményében is. A gyűjteményben számozott szekrények voltak, mindegyiken a szekrény tartalmára utaló felirattal.⁴⁷⁹ Aldrovandi katalogizálni akarta a természet világát, fontosabb volt számára az, hogy minden egzotikus, nem megszerezhető állat és növény legalább képben megjelenítve, de meglegyen a gyűjteményében, mint az a szempont, hogy ténylegesen birtokolja ezeket. Aldrovandira nem volt jellemző az a korábbi korok gyűjtői esetében általános elképzelés, mely szerint az ember a művészettel tökéletesíti vagy átalakítja a természetet. Számára a művészet egyszerűen eszköz volt a tudományos adatok összegyűjtéséhez.⁴⁸⁰

A XVII. század végén a műgyűjtésben Angliáé és Franciaorszáé a vezető szerep. Egy angol vásárolja meg a Gonzagák kincseit 1627-ben. Angolok és franciák a római gyűjtemények legfontosabb vevői. A műgyűjtésben megjelenik a „műértő,” a műalkotás esztétikai értékének szakértője. A gyűjteménynek most már ki kell elégítenie a szervesség és az egységesség kritériumait. Értékét nem a mennyiség és a ritkaság, hanem az esztétikai minőség jelenti. Legelőször Angliában következik be a tudományok elkülönülése, s az addig autonómiát nélkülöző intellektuális tevékenységek – mint a művészetkritika is tudománnyá válhatnak.⁴⁸¹

A tárgyi gyűjtemények tudományos szempontú megközelítésében hosszú ideig jellemző a tipológiai módszerek kizárólagossága. A londoni Természettörténeti Múzeumot úgy építették, hogy lehetővé váljon *a tárgyak tipológia elrendezése*.⁴⁸² A modern technikai civilizáció kialakulásának kezdetén az urbanizációs folyamatok felgyorsulásakor a régi művészeti és természeti ritkasággyűjtemények szinte robbanásszerűen átalakultak. Új rendező elvek alakultak ki, „...a régészet, a néprajz

természettudományos ihletésű *tipológiai sorokat* [Kiemelés: B. M.] tár a látogató elé a múlt ránk maradt emlékeiből.”⁴⁸³

Magyarországon a XIX. század végén, a szaktudományok kialakulásával a múzeumok megkezdik tudománymegalapozó tevékenységüket a régészet, a numizmatika, a néprajz, a művészettörténet területén, melynek szinte kizárólagos bázisai lesznek. A leíró, *tipológiai módszerek* mellett eljutnak az első szintézisig, megjelennek az anyagközlő katalógusok.⁴⁸⁴

A gyűjtemények tudományos szempontú megközelítésében az anyag szerinti elrendezés, a tipológiai sorok felállítása mellett megjelenik a fejlődéstörténeti szempont is. A művészetbe rendezőelvet „*Plinius és Vasari fejlődésvázlata*” [Kiemelés: B.M.] [vitt], amit a rájuk következő századok szinte változatlanul átvettek.”⁴⁸⁵ Tulajdonképpen Plinius és Vasari fejlődésvázlata fejlődéstörténeti szempontú megközelítésnek felel meg. E szempont szerinti megközelítés megfigyelhető a legkülönbözőbb gyűjteményekben. Kiss László a megyékben erősödő történeti gyűjtemények fejlesztésével kapcsolatban arról ír, hogy egyes esetekben nem kizárt a „*tematikai, fejlődéstörténeti teljesség*” [Kiemelés: B. M.] a helyi ipar vonatkozásában.⁴⁸⁶ Ugyanő „*hiányzó fejlődéstörténeti láncszem*”-ről [Kiemelés: B. M.] ír a folyamatok feltárására hivatott ipari és mezőgazdasági szakgyűjteményekkel kapcsolatban.⁴⁸⁷

A gyűjtés létmódja, a múzeumi létmód történetének hosszú szakaszára jellemző, hogy az egyes - kezdetben szinte kizárólag múzeumokban művelt - tudományágak (régészet, numizmatika, néprajz) képviselői úgy tekintenek a tárgyi emlékekre –teljesen természetesen-, mint az adott tudományág forrásbázisára. A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1846. évi ülésükön sürgetik a hazai műemlékek fenntartását, majd az 1847. évi soproni

nagygyűlésükön az Archaeológiai Szakbizottság határozatban kéri, hogy „ő, – akár a középkorból Magyarországon felfedezett régiségek és műemlékek az *archeológia*, illetve *történelem* számára megőriztessék [Kiemelés: B. M.], és semmi szín alatt az országból ki ne vitessenek.”⁴⁸⁸

*Az utóbbi évtizedekben az egyes szaktudományok szempontjai alapján való megközelítést felváltja egy új, egy egyetemesebb szempont: milyen szerepet játszottak az egyes dokumentumok (tárgyi, írott, fotó-, hang-, filmdokumentumok) az emberek életében.*⁴⁸⁹ Természetesen e megközelítésben –mely sajátosan muzeológiai megközelítés- már benne vannak az egyes szaktudományok eredményei is. Amikor Giovanni Pinna kárhoztatja azt a gyakorlatot, hogy „a tudományos kutatás vagy az ásatások problémáit minden változtatás nélkül átviszik a kiállításra anélkül, hogy bármiféle muzeológiai értelmezésüket adnák”,⁴⁹⁰ ezt az új szempontot kéri számon. Hangsúlyozza az átalakulás szükségességét a tárgyak múzeumából az eszmék múzeumává.⁴⁹¹ Amikor arról ír, hogy „magát a valóságot jóval nehezebb bemutatni, mint egy elvont sémát”,⁴⁹² vagy a régészeti kiállítással kapcsolatban azt hangsúlyozza, hogy „nem szabad a történettudományi rekonstrukció folyamatát másolnia, nem követheti az olyan jellegzetes kutatási fázisokat, amilyenek a nekropoliszokban végzett ásatásokéi, hanem az anyag tudományos elemzése, az adott civilizációnak és történetének rekonstrukciója a feladat. ... [valamint] nélkülözhetetlen a kiállítandó anyag muzeológiai szempontú feldolgozása és értékelése”⁴⁹³ – tulajdonképpen ezt a múzeumi létmódban megjelenő új szempontot kéri számon, az emberek élete a muzeális dokumentumokkal elbeszélve. Ez a szempont csak a múzeumokban művelt

tudományágak (régészeti muzeológia, néprajzi muzeológia, természettudományos muzeológia, történeti/ társadalomtörténeti muzeológia⁴⁹⁴) integrációjával válhat elterjedté.

Zbynek Z. Stránskynak sikerült a múzeumi létmód egyik igen fontos sajátosságát felismernie, mégpedig *a dokumentáció és közlés egységének elvét*. Mint írja: „A múzeumok története minden kétséget kizáróan bizonyítja, hogy nem csupán azért jöttek létre, hogy ismereteket közvetítsenek, hanem azért is, hogy az embernek a valósághoz való megismerő és értékelő kapcsolatát *gyűjtemények* formájában is visszatükröztessék.

A múzeumi tárgyat nem lehet csupán információrögzítő vagy szemléletes közlési eszközként felfogni. A műtárgy a valóság bizonyítéka és kulturális értékek képviselője. A múzeum és különösen a természetrajzi múzeum⁴⁹⁵ a gyűjteményeiből származtatja le kultúraformáló küldetését, amelynek jelentősége szélesebb körre terjed ki, mint az egyszerű információé vagy nevelésé. Közvetlen kapcsolat van eközött és a valóság birtokbavételevétele között, és ennek révén közvetlen kapcsolatban áll az ember egész humanizálódási folyamatával. Azt mondhatjuk, hogy a múzeumi gyűjtemények a „társadalmi emlékezet” funkcióját töltik be.

Annak érdekében, hogy a gyűjtemények ezt a sajátos szerepüket betölthessék, nem elegendő felhalmozni és megőrizni őket, hanem - mint ezt az „emlékezet” funkció megkívánja – megismertetésükről is gondoskodnunk kell. A közlési igény a múzeumi munkában nemcsak az új ismeretek terjesztése iránti kíváncsiságból ered, hanem a valóság sajátos megközelítéséből is.

*A múzeumot ... a dokumentáció és közlés dialektikus egységként kell felfogni.”*⁴⁹⁶ A dokumentáció és közlés kategóriapárjából napjainkban a közlés kifejlődésének vagyunk

tanúi. Míg a gyűjtés történetét hosszú ideig a dokumentálás – begyűjteni, megmenteni mindent, amit lehet – jellemezte, manapság a közlés szempontjai kerültek előtérbe. Számos adat bizonyítja, hogy az a tény, milyen témát akarnak a múzeumok kiállításaikon megjeleníteni, egész tevékenységükre kihat. *Napjainkban a gyűjtés a kiállítás által meghatározott.* Román Mária arról számol be, hogy a történeti muzeológia esetében a létrehozandó állandó történeti kiállítás több esetben megszabta a gyűjteményfejlesztés egész koncepcióját, az adott múzeum működésének körülményeit.⁴⁹⁷ Balassa Iván már 1964-ben arról írt, hogy a kiállítás előkészítő szakaszában „a gyűjtő és feldolgozó munkát ennek szolgálatába kell állítani.”⁴⁹⁸ Arra figyelmeztet, hogy a muzeológus nemcsak saját tudása gyarapítása céljából gyűjti a tárgyakat, „hanem azért, hogy az azokból adódó tanulságokat a kiállításon keresztül minél többen, minél világosabban és minél könnyebben megismerhessék.”⁴⁹⁹ Ez a tévhit, hogy a múzeumi kiállítások befogadása kiállításrendezési kérdés –tehát, ha jól megrendezik a kiállítást, mindenki megérti –, elég elterjedt a muzeológusok körében.⁵⁰⁰ Jelenleg arra próbálom felhívni a figyelmet, hogy a Stránsky által felismert dokumentáció és közlés egysége, mely a muzeológia fontos jellemzője, hogyan jelenik meg a szakirodalomban.

Horn Emil –már idézett tanulmányában- arról ír, hogy a kiállításra vonatkozó muzeológusi szemlélet kihat a gyűjtő munkára is. A konzervatív-arisztokratikus muzeológia kiállítási koncepciójával adekvát gyűjtőtevékenységről beszél, mely a nagy emberek, például Ferenc József vagy Vanderbilt ágát és mosdólavórját megőrzi, de a milliók által használt csúnya, nem esztétikus bútorok, ruhaneműk közül, melyek használóik

életmódjáról, szokásairól tanúskodnak, egy darabot sem tart megmentésre érdemesnek.⁵⁰¹

A dokumentáció és közlés egysége mint a múzeumi létmód jellemző kategóriapárjának fel nem ismerése rejlik az olyan megjegyzés mögött, mely szerint: a „művészettörténész-muzeológusnak egyúttal vizuális ismeretterjesztő szakembernek is kell lennie...”⁵⁰² Amit a muzeológus csinál – gyűjt, feldolgoz és kiállítást készít- az szakterülete, a muzeológia lényegéből fakad. A kiállítás- készítés nem ismeretterjesztés, ha hosszú ideig így is tekintettek e tevékenységre.⁵⁰³ A múzeumi kiállítás műfajának kifejlődésével a muzeológia ma már új értéket /tudományos vagy /esetleg is/ művészeti értéket hoz létre, nem ismeretterjesztést végez.

E fejezet lezárásaként szólni kell a gyűjtés egyetemes jellegéről.⁵⁰⁴ A gyűjtésnek mint a társadalmi létben belüli komplexumnak ma már történetileg kialakult egyetemes jellege van mind a valóság /szervetlen, szerves természet, társadalmi lét/ legkülönbözőbb területe, mind a gyűjtők körét illetően. A gyűjtés létmódja dokumentálja a társadalom természettel folytatott anyagcseréjét és az emberek egymás közti, tisztán társadalmon belüli érintkezését.

A gyűjtés spontánul újul meg a mindennapi életben. Az emberek érdeklődési köre egyre tágul. Bármilyen új megjelenik a társadalmi létben, bármilyen újat felfedeznek a természeti létben, valaki, valakik begyűjtik. S bár a gyűjtés reprodukcióját különös embercsoport is hordozza /muzeológusok/, ennek ellenére, az adott társadalom minden egyes tagja befolyásolhatja magatartásával a gyűjtés sorsát mindegy, hogy akarja vagy tudja-e ezt. Jól illusztrálja ezt a tényt például a Seuso-kincsek sorsa.

Összegezve: félrevezető, ha a gyűjtést ösztönös tevékenységnek felfogva eltekintünk az emberi társadalomra jellemző specifikus valóság- megközelítéstől, és az állatok bizonyos gyűjtési jelenségeivel együtt tárgyaljuk. A gyűjtésnek van genezise. Ez a genezis ott érhető tetten, amikor a különböző létmódokból származó dokumentumokat nem arra használják, amire eredetileg készültek, illetve minden szándék nélkül léteznek /gondoljunk a természeti lét egyedeire/, hanem elszakadva ettől az eredeti funkciótól, új funkciót kezdenek betölteni, kezdetben csak a mindennapi gondolkodás számára, majd a szaktudományos megközelítés, legvégül pedig a muzeológiai megközelítés számára -valaminek bizonyítékaként, emlékeként kezdenek funkcionálni.

A gyűjtés története során pontosan meg kell különböztetni azt, hogy a mai muzeológusok által begyűjtésre, megőrzésre érdemesnek tartott darabokat eredeti funkciójuknak megfelelően használják az adott korban és helyen, esetleg emlékként, valaminek bizonyítékaként kezelik az akkori emberek.

A gyűjtők a gyűjteményekben felhalmozott anyagokat hosszú ideig mindennapi gondolkodással közelítették meg, nagyon jellemző az antropomorfizáló, az analógiás gondolkodás, a mítoszok gyártása. Később – még a mindennapi gondolkodáson belül - megjelennek a valamiféle megismerési, hasznossági szempontú megközelítések /az ókori műalkotások mint a művészek munkaeszközei, az állat- és növénygyűjtemények mint az orvosok és gyógyszerészek eszközei, gyűjtemények mint oktatási segédeszközök/. A következő nagy változás a gyűjteményeknek tudományos szempontú megközelítése /anyag szerinti csoportosítás, tipológia, fejlődéstörténet/. Jelenünk múzeumi létmódjában a gyűjtésre a komplex szemlélet jellemző. Az egyes szaktudományok szempontjai mellett megjelent egy új szempont, a

muzeológiai szempont, melyre mind a gyűjtésben, mind a bemutatásban az emberiség élete muzeális dokumentumaira való koncentráció a fő jellemző.

Utószó

A disszertáció végére érve reményemet fejezem ki, hogy munkám szerény hozzájárulás ahhoz a vitához, mely napjainkban zajlik a muzeológia alapkérdéseiről a nemzetközi fórumokon. A tárgyalatokon kívül számos egyéb kérdés is napirenden szerepel, melyek megvitatásához szintén szeretnék kapcsolódni. A hosszú évek kutatásai során összegyűjtött anyag megírásra előkészített állapotban van. Bizom benne, hogy módom lesz a múzeum kategória funkcióváltozásairól, a múzeumi kiállítás műfajáról, valamint a muzeológia mint tudományág kialakulásáról nézeteimet kifejezni. Abban is reménykedem, hogy talán Magyarországon is újra megindul a – nyolcvanas években megszakadt – elméleti vita a muzeológia alapkérdéseiről, talán újra megjelenhet az elméleti kérdéseknek helyt adó – a nyolcvanas évek végén megszűnt - Múzeumi Közlemények is.

Bezzeg Mária

Jegyzetek

Az egyes tanulmányok oldalszámai a bibliográfiában találhatóak meg. A XX. századi magyar szerzők esetében a mai helyesírásnak megfelelőek az idézetek.

Az oldalszám utáni k. a következő oldalt, a kk. a következő két oldalt jelenti.

1. Ld.: Nagy László Gábor: Az újkortörténeti muzeológia kialakulása Magyarországon 1945-1956. Bölcsészdoktori disszertáció, 1984. Kézirat; Gaynor Kavanagh: History Curatorship, Leicester, London: Leicester University Press, Leicester Museum Studies, /ed./: Susan Pearce, 1990.
2. Magyarországon Hetés Tibor vetette fel a társadalomtörténeti muzeológia elnevezést: Korreferátum. In: Múzeumi Közlemények, 1983/1. 27. A Művelődési Minisztérium Múzeumi Osztálya megbízásából készült országos felmérés tapasztalatait a történeti muzeológia akkori helyzetéről Szikossy Ferenc vezető szakfelügyelő összegezte. Ezen összeállítást /A történeti muzeológia fejlődése, helyzete és továbbfejlesztésének lehetséges irányai, Múzeumi Közlemények, 1983/1/ -felkérésre- több szakember véleményezte. A jegyzetekben korreferátumként megjelölt hivatkozások e hozzászólásokat fedik. Vö. még: Nagy-Britanniában a múzeumokban csak az utóbbi időben vált dominánssá a társadalomtörténet, 'social history'. Ld.: Gaynor Kavanagh: History Curatorship, Leicester, London: Leicester University Press, Leicester Museum Studies, /ed./: Susan Pearce, 1990. 153.
3. Román Mária: A történeti muzeológia helyzete és feladatai a legújabb kori történelmi ismeretek terjesztésében. In: Múzeumi Közlemények, 1983/1. 6. Ez a vitaanyag a történeti muzeológia helyzetéről készült országos felmérés és a hozzászólások figyelembevételével készült. Ld.: 2. jegyzet.
4. Bezzeg Mária: A muzeológiai elméleti kutatások szükségességéről, Múzeumi Füzetek 4. /szerk./ Hetés Tibor, Hadtörténeti Múzeum, 1989. 6.
5. Giovanni Pinna: Napjaink múzeuma In: Lanfranco Binni – Giovanni Pinna: A múzeum. Egy kulturális gépezet története és működése a XVI. századtól napjainkig. Fordította: Pintér Judit, Budapest: Gondolat, 1986. 95.; Horn Emil: Az új- és legújabb kori történeti kiállítások néhány elvi és gyakorlati kérdése – különös tekintettel a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum állandó kiállítására. In: A korszerű múzeumi kiállítások tartalmi, didaktikai és esztétikai problémái. Nemzetközi Muzeológiai Szeminárium, Veszprém, 1977. VII. 15-26. /Szerk./: Szemere Ádám. Budapest: Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ, 1978. 111.

6. Bezzeg Mária: I. m. 7.
7. Hetés Tibor: Az új – és legújabb kori történeti muzeológia néhány kérdéséről és tudáspolitikai célkitűzéseiről. In: Tanulmányok az új- és legújabb kori történeti muzeológia kérdéseiről, A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Füzetei, 2. Budapest: Népművelési Propaganda Iroda, 1972. 28.
8. Kovács Tibor: Korreferátum. In: Múzeumi Közlemények, 1983/1, 47.
9. Kovács Tibor: I. h.
10. I. h. 48.
11. Bezzeg Mária: I. m. 12.
12. Idézi: Ulla Keding Olofsson: Introduction. In: Ulla Keding Olofsson /general ed./: Museums and Children, UNESCO, Monographs on education, 1979. 10.
13. Korek József: Múzeum és történelemtanítás. In: Történelemtanítás és múzeum /Az 1975. évi debreceni országos konferencia rövidített anyaga/. Budapest: Országos Pedagógiai Intézet, 1976. 29.
14. Radnóti Sándor: A múzeum pólusai. In: Magyar Tudomány, 1995/8. 907.
15. Az 1978 májusában megnyitott Beth Hatéfutsoth, a Zsidó Diaszpóra Nahum Goldman Múzeuma /Tel Aviv, Izrael/ néhány szent tárgy kivételével nem rendelkezik muzeális emlékekkel/ dokumentumokkal. A zsidó diaszpóra 2500 éves történelmét teljes egészében rekonstrukciókkal mutatják be. A Musée de la civilisation /Quebec, Kanada/ 1992-ben rendezett A szerelem története és a kémcsovek /Histoires d'amour et d'éprouvettes/ című kiállításán egyetlen muzeális emlék/ dokumentum nem volt látható. A kiállításon emberi, társadalmi és tudományos szempontból tárgyalták a szerelem és következményei problematikát. Ld. még: Manfred Tripps: Too much to read, too little to see – Exhibition techniques and the 2-D syndrome: A contribution to current discussions about „museology and museums”. In: ICOFOM [International Committee for Museology] Study Series No. 23. Symposium OBJECT – DOCUMENT? A szerző fellép az ún. 2 D szindróma , vagyis a didaktika és a design német múzeumi kiállításokban megfigyelhető elterjedése ellen, és kiáll a múzeumok leglényegesebb jellemzője az „autentikus tárgyak” mellett.
16. Hugues de Varine: Rethinking the Museum Concept. In: Vinos Sofka /ed./: Museology and Identity, ICOFOM Study Series, No. 10. 1986. Idézi: Peter van Mensch: Museology and Museums. In: ICOM News, Vol. 41, No. 3. 1988. 6. "Of course, conserving some objects may be needed, but not as a means of achieving the museum goals, not to perform a specific function, useful in itself. ...the cultural and natural heritage from the past must be considered as the raw, or semi-refined, material left at the free disposal of our contemporaries and of their successors, to help them build their own project." Fordításaimat Szeleanu Magdaléna vetette egybe az eredeti szövegekkel.

17. Lukács György: A társadalmi lét ontológiájáról I-III. Fordította: Eörsi István /I., II./, Révai Gábor /III./. Budapest: Akadémia Kiadó – Magvető Kiadó, 1985. III. 253.
18. A szakirodalomban széles körben használt 'a múzeum' ismeretelméletileg általánosított forma /Lukács/, nem sok köze van a mindenkori valósághoz; a 'múzeumforma' /Lanfranco Binni/ a formai oldalra teszi a hangsúlyt; a 'múzeumi gondolat' /például Korek József/ sem fedi azt, amiről kutatásaim szólnak; a 'múzeumügy' az irányítás terminusa. A 'gyűjtés létmódja', a 'múzeumi létmód' terminus /Lukács nyomán/ a társadalmi léten belül jól elkülönülő szférát jelöli - nem egyes részeket, hanem az egészet célozva meg- a legkonkrétabban fejezi ki, miről is van szó. A gyűjtés létmódja alatt mindent értek, ami a gyűjtéssel, annak történetével, jelenével kapcsolatos. A múzeumi létmód alatt pedig mindent, ami a múzeumokkal, a muzeológiával, történetükkel, jelenükkel van kapcsolatban.
19. Bezzeg Mária: I. m. 14.
20. I. m. 15. Ld. még: „Általános tudománytörténeti tapasztalat, hogy ha valamely tudományág művelése intenzívvé válik, ott előbb-utóbb az elméleti és módszertani tisztázás igénye is jelentkezik.” Diószegi István: Egyetemes történet és interdiszciplinaritás. In: Történelmi Szemle, 1985/3, 474.
21. V.ö.: „A múzeumügynek sürgős szüksége van saját elméletére.” Zbynek Z. Stransky: A muzeológusképzés. Muzeológiai füzetek 1. Budapest: Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ, 1978. 23. „A muzeológia nyelve még tudományelőtti stádiumban van.” I. m. 27.
22. German Bazin: The Museum Age, Brussels: Desoer S. A. Publisers, 1967, 12. "The first museological collections in Greece were the treasures of the temples, formed by the slow accumulation of votive offerings of the worshippers who paid tribute to the local deity."
23. Laura Laurencich-Minelli: Museography and Ethnographical Collections in Bologna during the Sixteenth and Seventeenth Century. In: Oliver Impey, Arthur MacGregor /eds./: The Origins of Museums. New York: Oxford University Press, 1985. 23.
24. I. h. 17. "During the sixteenth century, Bologna was a museological centre of prime importance."
25. Edward P. Alexander: Museums in Motion, An Introduction to the History and Functions of Museums. Nashville: American Association for State and Local History, 1979. 7. "...the Shoso-in ... at Todaije Monastery at Nara near Kyoto is probably the oldest museum in the world."
26. German Bazin: I. m. 16. "The word was never applied to a collection of works of art – the Italian Renaissance was to give it that meaning." Ld. még: 353. jegyzet.
27. "The Concept of an Engraving Collection in the Year 1565". In: Art Bulletin, 40. 151-156. Idézi: Eileen Hooper-Greenhill:

- Museums and the Shaping of Knowledge. London –New York: Routledge, 1992. Harmadik kiadás, 1995. 109.
28. Eilean Hooper-Greenhill: I. h.
  29. I. m. 24. "One of the reasons for the emergence of the Medici Palace was the desire on the part of the Medici family, the most successful of the merchant families, to create a technology of space that would emphasize their newly acquired dominant status in Florence."
  30. Gyáni Gábor: Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése. Budapest: Napvilág Kiadó, 2000. 16.
  31. Zbynek Z. Stransky: A múzeumi kiállítások muzeológiai irányelvei. In: A korszerű múzeumi kiállítások tartalmi, didaktikai és esztétikai problémái, 67.
  32. Comenius: Didactica, Kap. XX. 1657. Idézi: Zbynek Z. Stransky: I. h.
  33. Ld.: 145. jegyzet.
  34. Kenneth Hudson: The Great European Museum. In: Nordisk Museologi, 1993/2. 55. "The real reason for a museum's existence is to make life more interesting and more rewarding for its customers. One could say exactly the same about a school or a church, neither of which exists for its own sake."
  35. Tomislav Sola: What is museology? In: Papers in Museology 1, Report from two symposia at the Department of museology, Umea University, What is Museology /1988/, Local and Global –two aspects of communication /1989/, Acta Universitatis Umensis, Umea Studies in the Humanities 108, Umea: Umea University, 1992. 14. "...what can we expect when we so often find that museum curators are called "museologists", even in museum magazines. In the theatre, which has a longer history, nobody calls an actor or stage director a "theatrologist". ... the traditional museologist is no more than a "museumologist"."
  36. Éri István, Végh Béla /szerk./: Dictionarium Museologicum. Budapest: ICOM, 1986.
  37. Megjegyzem, pár évtizeddel ezelőtt Magyarországon is „múzeumőr” /curator/ volt a múzeumi szakszemélyzet megnevezése.
  38. Lukács György: A társadalmi lét ontológiájáról III. 133.
  39. Lukács György: I. m. II. 201.
  40. Hans-Georg Gadamer: A szép aktualitása. A művészet mint játék, szimbólum és ünnep /1974/. In: Hans-Georg Gadamer: A szép aktualitása. Válogatta és kontrollfordította: Bacsó Béla. Fordította: Bonyhai Gábor. Budapest: T. Twins Kiadó, 1994, 23.
  41. A mindennapi gondolkodás elemzéséhez ld.: Lukács György: Az esztétikum sajátossága I. II. Fordította: Eörsi István. Budapest: Akadémia Kiadó, 1965. A mindennapi gondolkodás általános jellegzetessége című fejezetet, I. kötet.
  42. Lukács György: A társadalmi lét ontológiájáról III. 30. k.

43. Paul Trépanier, Luc Noppen: The museum object: from testimony to dialogue. In: Forces, Numero 98 Été, Québec, 18. "A museum is characterized essentially by the conservation and enhancement of objects. Research, education and animation in the broad sense can all take place in a museum, but also in other places."
44. James L Swauger: [hozzászólás] In: Museological Working Papers, No. 1. Museology - science or just practical museum work? /ed./ Vinos Sofka, Stockholm: ICOM International Committee for Museology in collaboration with Statens historiska museum. 1980. 45. "If the purposes of museums are to collect, to preserve, to study, and to explain their stock-in-trade, the objects, the physical data, entrusted to their care, or principles of natural or human existence by means of those objects, it is apparent that only one of the four purposes is unique to museums: to collect. Preservation of objects, for instance, is not the exclusive province of museums and the museum employees. In Allegheny County in the state of Pennsylvania, the state is responsible for 1,254 bridges. Of these a large number have had to be closed, replaced, or removed recently because of age and resultant deterioration but many others are being preserved ("conserved" in museum parlance) by rigorous rehabilitation. The engineers performing this conservation are hardly museum employees, but they are preserving objects."
45. Lukács György: A társadalmi lét ontológiájáról II. 286.
46. Eilean Hooper-Greenhill: Museums and the Shaping of Knowledge, ld.: 27. jegyzet.
47. I. m. 7. k. Megjegyzem, Lanfranco Binni és Giovanni Pinna könyve /ld.: 5. jegyzet/ Olaszországban már 1980-ban –tehát jóval Hooper-Greenhill könyve előtt- megjelent. E munka történeti kialakulásukban, a mindenkori társadalmi, gazdasági viszonyok közé ágyazottan vizsgálja a múzeumokat. Az is igaz azonban, hogy ami nem angolul jelenik meg a tudományos életben, az olyan, mintha nem is létezne.
48. Eilean Hooper-Greenhill: I. m. 8. "The search for 'origins' and a 'tradition' means a search for similarities rather than differences, and the specific set of political, cultural, economic, and ideological relations that characterises different historical manifestations is rendered invisible, and is therefore effectively lost."
49. I. h.
50. Edward P. Alexander: ld.: 25. jegyzet.
51. German Bazin: ld.: 22. jegyzet.
52. Eilean Hooper-Greenhill: I. m. 20.
53. Oliver Impey, Arthur MacGregor /eds./, ld.: 23. jegyzet.
54. Eilean Hooper-Greenhill: I. m. 21. "seek to establish the unity of a linear progressive history of an essentialist 'museum'."
55. I. m. 22. "Searching for the unity in relation to an essential identity conceals the rich diversity of things and disguises possible opportunities for the present."

56. I. m. 10. "Foucault rejects the notion of a continuous, smooth, progressive, totalising, developmental history. He works instead with 'effective history', a view of the past that emphasises discontinuity, rupture, displacement, and dispersion. ... The targets of Foucault's work are not 'institutions', 'theories', or 'ideologies', but 'practices', with the aim of grasping the conditions which make these acceptable at a given moment..."
57. Gaynor Kavanagh: Museums in Britain and the First World War. In: Nordisk Museologi, 1993/2.
58. I. h. 39. "Real lives are about so much more than a series of 'begats' and 'begottens'. They are about choices made or not made, political change, feelings and circumstances. The genealogies of museums ... are equally problematic. They tend to be written from the inside, by museum people who have a vested interest in claiming a lineage and unblemished continuity. We have all read the texts, they tend to start with the Greek Muses take us through the Renaissance collections, genuflect at the Uffici Galleries in Florence, the Ashmolean Museum in Oxford and the British Museum and then rush on through a lengthy list of museums being founded, nodding here and there as they go at legislation passed or agreements made, and breathlessly reach the present day and the tidy bit of text which says THE END."
59. I. h. 40. "Such an approach discloses that museums are not neutral places, nor are they without politics. Issues of class, gender, power, control and race are deeply imbedded in the history of museums." A múzeumok nem semleges helyek témához ld.: György Péter: Egy kiállítás kritikája. In: György Péter: Digitális éden, Budapest: Magvető, 1998. A kötetre Radnóti Sándor hívta fel a figyelmem.
60. Eilean Hooper-Greenhill: I. m. 20.
61. I. m. 191. "There is no essential museum. The museum is not a pre-constituted entity that is produced in the same way at all time. No 'direct ancestors' ..., or 'fundamental role' ... can be identified. Identities, targets, functions, and subject positions are variable and discontinuous. Not only is there no essential identity for museums ..., but such identities as *are* constituted are subject to constant change as the play of dominations shifts and new relations of advantage and disadvantage emerge."
62. I. m. 86. "...there is no essential 'collector', but there are many differentially positioned collecting subjects ..."
63. I. m. 193.
64. Amikor 1991. szeptemberében Vevey-ben /Svájc/ az ICOFOM konferencián magánbeszélgetésben kifejtettem: nincs olyan, hogy 'a múzeum', a horvát kolléga azonnal sorolta: 'a múzeum gyűjt, megőriz, feldolgoz és bemutat'.
65. V.ö.: Roland Barthes: Mitologies, 1973, 100. kk. Egyik fejezetében elemzett egy, a hetvenes években Párizsban látott fotókiállítást. Elemezte azt a módot, ahogy a fényképeket kiállították, a tartalmi választást, a felosztást, az alcímeket, a stílust, ahogy a kiállítás

- szövegeit megírták. Bemutatta, hogyan lehet mítoszt teremteni a kiállításokkal. A tárgyak és a szövegek létrehozta egy diskurzust, mely az időtlen, történelmietlen, harmonikus 'emberi állapot'-ot ünnepelte. „Mi haszna van ennek az esszencializmusnak?” –kérdezi Barthes. "What is the use of this essentialism?" Idézi: Eilean Hooper-Greenhill: A new communication model for museums. In: Eilean Hooper-Greenhill /ed./: The Educational Role of the Museum, London, New York: Routledge, 1994. 17. k. A kötetre Kóczyánné Szentpéteri Erzsébet hívta fel a figyelmem.
66. Eilean Hooper-Greenhill: Museums and the Shaping of Knowledge, 21, "a linear progressive history of an essentialist 'museum'."
  67. Gaynor Kavanagh: Museums in Britain and the First World War. I. h. 39. "unblemished continuity".
  68. Ld.: 61. jegyzet.
  69. Peter van Mensch: Museology and Museums. In: ICOFOM News, Vol. 41. No. 3. 1988. 9.
  70. Lukács György: A társadalmi lét ontológiájáról III. 150.
  71. Eilean Hooper-Greenhill: I. m. 196. "...manuscripts are broken up and rebound, reassembled, retranslated ..., sculpture is repositioned in different spaces..."
  72. Lukács György: I. m. III. 294. k.
  73. Ld.: "... a kategória mint a meghatározott lét formája semmi egyéb, mint egy létezően-folyamatjellegű általánosság mozzanata a konkrétságukban egyúttal egyszeri-egyedi tárgyiasságok folytonos, ugyancsak folyamatszerűen előrehaladó kölcsönös kapcsolatában." Lukács György: A társadalmi lét ontológiájáról, III. 317.
  74. Hans-Georg Gadamer: I. h.
  75. Lukács György: I. m. II. 229. k.
  76. Paul Trépanier, Luc Noppen: The museum object: from testimony to dialogue. I. h. 17. "The object that is conserved, studied, exhibited and interpreted to differing degrees is central to the definition of the museum."
  77. I. h. 18. "A museum is characterized essentially by the conservation and enhancement of objects."
  78. Stephen E. Weil: The Proper Business of the Museum: Ideas or Things? In: Rethinking the Museum and other meditations, Washington and London: Smithsonian Institution Press, 1990. 52.
  79. Vörös Károly: Néhány szó a történeti muzeológiáról. In: Századok, 1965/4-5, 885.
  80. I. h. 889.
  81. Anita B Shah: Object in space and time. In: ICOFOM Study Series, No. 23, 163. "The museologist strives to bridge the gap between the object and the museum visitors."
  82. Román Mária: A történeti muzeológia helyzete és feladatai a legújabb kori történelmi ismeretek terjesztésében. I. h. 5.
  83. I. h.

84. György Péter: Noé bárkája, Babel tornya, édenkert. In: Digitális éden. Tudomásom szerint ez az első munka Magyarországon, mely hivatkozik a gazdag angol nyelvű -múzeumokkal és a muzeológiával kapcsolatos- szakirodalomra.
85. Gaynor Kavanagh: History Curatorship, Leicester, London: Leicester University Press, Leicester Museum Studies, /ed./: Susan Pearce, 1990. 107.
86. I. m. 108. "Objects are derived both from the natural world or are created through artificial processes. They add subtleties and vividness to non-verbal communication, allowing messages to be connected and amplified."
87. Peter van Mensch: Museology and its use for museums. In: Papers in Museology 1, 83.
88. I. h.
89. Peter van Mensch: Towards a methodology of museology. In: ICOFOM Study Series, No 23. 60. "By distinguishing institution/institute and functions it is suggested to extent the number of basic parameters to four: heritage (collection, object), functions (activities, responsibilities), institution (institute) and society (community, public, visitors). We can visualize these basic parameters and their interrelationship as a globe with four spheres. The innermost sphere stands for the object, seen as the methodological reduction of our cultural and natural heritage, i. e. that part of our material environment which our ancestors considered worthy of preservation for future generations. As Stephen Weil has pointed out, concepts and relationships and not things alone lie equally at the heart of museum work. The term 'object' as used in the context of this paper should be understood as the sumtotal of physical characteristics, function and meaning, and contextual relationships..."
90. Stephen E. Weil: Rethinking the Museum, An Emerging New Paradigm. I. h. 58. k. "Specifically suggested was that every museum must "exercise care by collecting within its capacity to house and preserve the objects, artifacts and specimens in its stewardship." "
91. Roland Arpin: Museums at the crossroads. In: Michel Coté /ed./: Museological Trends in Quebec, Quebec: Société des musées québécois, Musée de la civilisation, Parks Service, Environment Canada, 1992. 81. "...to give voice to objects or „material witnesses". We speak about artefacts: this word is derived from the Latin *artis factum*, meaning "a phenomenon of human origin"."
92. Zbynek Z. Stransky: A múzeumi kiállítások muzeológiai irányelvei. In: A korszerű múzeumi kiállítások tartalmi, didaktikai és esztétikai problémái, 65.
93. Josef Benes: A múzeumi kiállítások elméleti problémái. In: A korszerű múzeumi kiállítások tartalmi, didaktikai és esztétikai problémái, 33.

94. Román Mária: A történeti muzeológia helyzete és feladatai a legújabb kori történelmi ismeretek terjesztésében. I. h. 6.
95. Hetés Tibor: A Hadtörténeti Múzeum, kézirat.
96. Korek József: Gyűjtemények, múzeumok, muzeológia. Budapest: Tankönyvkiadó, 1976. 140.
97. I. h.
98. Robert Hodge, Wilfred D'Souza: The museum as a communicator: a semiotic analysis of the Western Australian Gallery, Perth. In: Eileen Hooper-Greenhill /ed./: The Educational Role of the Museum, 41. kk.
99. Per-Uno Agren: Museology – a new branch of humanities in Sweden? In: Papers in Museology 1, 113. "In all three areas – documentation, preservation, meditation - I would like to once again emphasize the fundamental: museums and environmental care have their primary points of departure in the tangible and the visual, and their common goal is visually- mediated understanding of the material environmental heritage's historical significance and relation to the present."
100. American Association of Museums, Museum Accreditation: Professional Standards /Washington, 1973/ 8. k. Idézi: Edward P. Alexander: Museums in Motion, An Introduction to the History and Functions of Museums, 5. "...a museum as "an organized and permanent non-profit institution, essentially educational or aesthetic in purpose, with professional staff, which owns and utilizes tangible objects, cares for them, and exhibit them to the public on some regular schedule." "
101. Paula Findlen: The Museum: its Classical Etymology and Renaissance Genealogy. In: Journal of the History of Collections I no. 1. /1989/ 63. "The use of the term *musaeum* was not confined only to the tangible; museum was foremost a mental category and collecting a cognitive activity that could be appropriated for social and cultural ends."
102. Ld.: Bezzeg Mária: On the Museal Document. Fordította: Mezei György. In: ICOFOM Study Series, No 21, Symposium, Museological research, Quebec, Canada, 23 September 1992, /ed./ Peter van Mensch.
103. Zbynek Z. Stransky: OBJECT - DOCUMENT or do we know what we are actually collecting? In: ICOFOM Study Series No 23, 47.
104. Maria de Lourdes Horta: "The link from things to objects to subjects to documents to museums, and what they're all about..." In: ICOFOM Study Series No 23, 104. "...sound, light, thunder, atmosphere, water, fire, love, hate and death, clothes, jewels, the Sun, stars and ideograms can be referred to as 'things' that we know as *existing*. Can all these things be 'museum objects'?"
105. I. h. "...things are not always *material*... 'everything that exists, in an inanimate form, real or apparent, or any 'object', one's personal

- belongings, or still, a matter, an affair, an action, a subject, a question, an idea'..."
106. I. h. 105. "... an object is anything thought of, and opposite to the thinking being..." "In this sense, even a grain of sand, the rings of Saturn, the Buddha legend, the Amazon forest, the Atom's explosion, the DNA molecules, the smell of green papaya or a Chinese ideogram can be 'museum objects', as far as I find the means to *expose* them to human knowledge and experience."
  107. Lukács György: A társadalmi lét ontológiájáról III. 121.
  108. I. m. 120. k.
  109. Per-Uno Agren: Museology – a new branch of humanities in Sweden? I. h. 109. "We have touched on the history of cultural preservation legislation and can observe how the concept "historical remembrance" has been a totally covering immobile, permanent "archaic monuments" as well as mobile, individual cultural objects."
  110. Éri Gyöngyi: A képzőművészeti kiállítások problémái Magyarországon. In: A korszerű múzeumi kiállítások tartalmi, didaktikai és esztétikai problémái, 178.
  111. Román Mária: A történeti muzeológia helyzete és feladatai a legújabb kori történelmi ismeretek terjesztésében. I. h. 7.
  112. Stephen E. Weil: The Proper Business of the Museum: Ideas or Thing? I. h. 43. kk.
  113. I. h. 45. "...a room, building or locale where a collection of objects is put on exhibition."
  114. I. h. Ld.: 100. jegyzet.
  115. I. h. "Not only does the NTM [National Toothpick Museum] seem just fine – assuming it employs a curator, a conservator or at least an educator, it even seems accreditable."
  116. I. h. "Museums collect, they preserve and study what they collect and they share both the collections and the knowledge derived there from for the instruction and self-enlightenment of an audience."
  117. Hetés Tibor: Az új- és legújabb kori történeti muzeológiájának néhány problémájáról. In: A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Közleményei, 1970/1. 15.
  118. Földesi Tamás: A „megismerhetőség” modern problémái. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1971. 53. Idézi: Hetés Tibor: Az új- és legújabb kori történeti muzeológia néhány kérdéséről és tudománypolitikai célkitűzéseiről. In: Tanulmányok az új- és legújabb kori történeti muzeológia kérdéseiről, A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Füzetek, 2. Budapest: Népművelési Propaganda Iroda, 1972. 10. k.
  119. Hetés Tibor: I. h. 11.
  120. Glatz Ferenc: Újkori muzeológia mint történeti forrástan és kultúrtörténet. In: Századok, 1978/1. 137. k.
  121. I. h. 139.
  122. I. h.
  123. I. h. 140.

124. Gaynor Kavanagh: History Curatorship, 107. "But how do objects 'mean' and how does the curator begin to understand the material world?"
125. Per-Uno Agren: Museology – a New Branch of Humanities in Sweden? I. h. 113 "I have attempted to present, in general terms, some of the tasks which await us within the research field of museology, the material cultural and natural heritage, from comprehensive theoretical questions ...to practical questions of applied museology. ... At the centre of it all stands the material cultural heritage and the society, institutions and people who manage it."
126. I. h. 111.
127. I. h.
128. I. h. "...museology is especially interested in the relationship between that which is visible world and history. The environment with its components of nature and culture is the material, concrete, physical."
129. James Deetz: In small things forgotten. Garden City New York, 1977. Idézi Peter van Mensch: Museology and its use for museums. In: Papers in Museology I. 85. k. "...that sector of our physical environment that we modify through culturally determined behaviour'. This interpretation of material culture does not limit itself to tangible, movable artifacts, but includes buildings, complete landscapes, our body with all aspects of human behaviour (dancing, parades, crafts), music and even language."
130. Peter van Mensch: I. h. 85. "...the theory and practice concerning preservation and use of material evidence of mankind and its environment".
131. A fordítás Az ICOM /International Council of Museums/ szakmai etikai kódexe /Fordította és szerkesztette: Deme Péter./, Budapest: ICOM Magyar Nemzeti Bizottsága, 1998. kiadvány fordítása alapján készült, de az 'anyagi bizonyítékait' e kiadványban 'tárgyi emlékek'-nek az 'oktatást' 'közművelődésnek' fordították. ICOM Statutes Article 2 – Definitions 1. "A *museum* is a non-profit making, permanent institution in the service of society and of its development, and open to the public which acquires, conserves, researches, communicates and exhibits, for purposes of study, education and enjoyment, material evidence of people and their environment." International Council of Museums: Statutes, ICOM Code of Professional Ethics, Párizs: ICOM, 1990.
132. Gaynor Kavanagh: I. m. 140.
133. Peter van Mensch: Museology and its use for museums. I. h. 83. "They are partly based on, or at least connected with methodological thinking in the field of material cultural studies."
134. Korek József: I. m. 129. k.
135. Per-Uno Agren: Museology – a new branch of humanities in Sweden? I. h. 111. "In the immaterial cultural tradition, museology seeks to secure the interpretation of the material cultural heritage.

In order to understand its meaning and significance museology must study, among other things, world views and social values which at different times have determined social values.”

136. Glatz Ferenc: Újkori muzeológia mint történeti forrástan és kultúrtörténet. I. h. 147.
137. Szikossy Ferenc: A történeti muzeológia fejlődése, helyzete és továbbfejlesztésének lehetséges irányai. I. h. 19.
138. ICOFOM Newsletter 17.
139. Ld.: Bezzeg Mária: On the fundamental problem of museology. Fordította: Mezei György. In: ICOFOM Study Series No 23.
140. Lukács György: A társadalmi lét ontológiájáról III. 352.
141. I. m. 367. k.
142. Eilean Hooper-Greenhill: Museums and the Shaping of Knowledge, 3. "How are material things constructed as objects within the museum?"
143. I. m. 191.
144. Zbynek Z. Stransky: A múzeumi kiállítások muzeológiai irányelvei. I. h. 69.
145. Duncan F. Cameron: A viewpoint: the museum as a communications system and implications for museum education. In: Curator, 1968. 11. Idézi: Eilean Hooper-Greenhill: A new communication model for museums. I. h. 22.
146. Eilean Hooper-Greenhill: Museums and the Shaping of Knowledge, 196. k. "Now the integrity of the 'real thing' is crucial."
147. H[ugues] de Varine-Bohan: The modern museum: requirements and problems of a new approach. In: Museum 28 (3), 1976, 134. Idézi: Robert Hodge és Wilfred D'Souza: The museum as a communicator: a semiotic analysis of the Western Australian Gallery, Perth. In: The Educational Role of the Museum. 41. "The obtrusive image, the all powerful influence of words, bureaucracy, etc., must be counterbalanced. It is objects, real things, which will provide this antidote: the growing success, in every country, of nature reserves, the well-known popularity of zoos and botanical gardens and even the universal taste for tourism ... show that such things meet a genuine need. ... the man in the street is inundated with second-hand information which has been processed, arranged and commercialized: he wants not to be given but to be left free to choose for himself the first-hand information that he wants for its knowledge content."
148. Ld.: 32. jegyzet.
149. Idézi: Korek József: I.m. 80.
150. A rendeletet módosították, kiegészítették az 1975. évi 6. számú törvényerejű rendelettel, valamint az 1981. évi 19. számú törvényerejű rendelettel.
151. A múzeumi törvény és végrehajtási utasítása. A muzeális közgyűjtemények ügyrendi szabályzata. Budapest: Központi Múzeumi Igazgatóság, 1984. 3.

152. Zbynek Z. Stránský 1969-ben alkotta meg a 'musealium' terminust a múzeumi tárgy megnevezésére. Lásd: Peter van Mensch: Towards a methodology of museology. In: ICOFOM Study Series No 23. 63.
153. „5§ (1) E törvény hatálya kiterjed: a/ a kulturális örökség fogalmkörébe tartozó javakra, ideértve a régészeti jelentőségű földterületeket és a műemlékek ingó tartozékait, valamint az ezekkel kapcsolatos minden tevékenységre, személyre és szervezetre...”
154. "document – paper, form, book, etc giving information about sth, evidence or proof of sth." Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English, negyedik kiadás, Főszerkesztő: A P Cowie, Oxford: Oxford University Press, 1989.
155. Magyar Értelmező Kéziszótár, szerkesztette: Juhász József, Szőke István, O.Nagy Gábor, Kovalovszky Miklós, harmadik, változatlan kiadás, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1978.
156. Zbynek Z. Stránský: OBJECT – DOCUMENT or do we know what we are actually collecting? I. h. 47. "What is, in this context, the meaning of the word document? The term has been derived from the latin: "documentum" which was derived from the verb "d o c e o", and therefore it was originally conceived of as an instrument of instruction. ..."Documentum esse" meant "to serve as a proof", "documentum dare" meant "to produce a proof".
157. Giovanni Pinna: Napjaink múzeuma. I. h. 96. k.
158. I. h. 97.
159. I. h. 115.
160. Zbynek Z. Stránský: A múzeumi kiállítások muzeológiai irányelvei. I. h. 67.
161. I. h. 68.
162. Zbynek Z. Stránský: OBJECT - DOCUMENT? Or do we know what we are actually collecting? I. h. 47.
163. I. h. 50. "...object does not contain any specific museological information." Utalok a szintén az ICOFOM pekingi konferenciájára készült A muzeológia alapproblémájáról című előadásomra, amelyben mind a hétköznapi értelemben vett 'tárgy' fogalmat, mind a filozófiai értelemben vett 'tárgy' fogalmat elvettem, mint amelyek nem lényegi meghatározások a muzeológia számára. On the fundamental problem of museology. In: ICOFOM Study Series No 23. 26.
164. Zbynek Z. Stránský: OBJECT – DOCUMENT? Or do we know what we are actually collecting? I. h.
165. I. h. "...to speak of gathering things and working with them."
166. Eilean Hooper-Greenhill: Museums and the Shaping of Knowledge, 33. "The portraits on the carved antique gems were read as the historical documents of succesful past societies that could become the models for the newly powerful mercantile Florence."

167. I. m. 80. "In the last ten years there have been attempts to re-evaluate the historical documents relating to the cabinets, although the most interesting work has been carried out outside England. Researchers in Italy, Germany, and the United States have been more willing to suspend the mind-set of the twentieth century and to try to question the original documents to discover what they have to reveal..."
168. Giuseppe Olmi: Science – Honour – Metaphor: Italian Cabinets of the Sixteenth and Seventeenth Centuries. In: Oliver Impey, Arthur MacGregor /eds./: The Origins of Museums, 11. k. "...some celebrated private museums in the north of Italy ... did contain natural objects, ethnographical documents, scientific instruments and books, together with antiques and works of art."
169. Gaynor Kavanagh: History Curatorship, 109. "...the museum should aim to encapsulate the physical and oral evidence of being and behaving."
170. Hetés Tibor: Az új és legújabb kor történeti muzeológiájának néhány problémájáról. I. h. 17. k.
171. Vörös Károly: Korreferátum. In: Múzeumi Közlemények 1983/1. 69.
172. Kovács Tibor: Korreferátum. I. h. 47.
173. I. h. 49.
174. Selmeczi László: A hazai múzeumok. In: Lanfranco Binni – Giovanni Pinna: I. m. 241.
175. Balassa Iván: A magyar múzeumok történetének kutatása. In: Múzeumi Közlemények, 1963/2. 5. Idézi: Bodnár Mária /szerk./: A műgyűjtemények hasznairól. Szemelvények a magyar múzeumügy XIX. századi irodalmából I. Muzeológiai Füzetek 2. Budapest: Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ, 1979. 3.
176. Gecsényi Lajos: Korreferátum. In: Múzeumi Közlemények 1983/1. 21.
177. Praznovszky Mihály: Korreferátum. In: Múzeumi Közlemények 1983/1. 53.
178. Lukács György: A társadalmi lét ontológiájáról III. 193.
179. Bezzeg Mária: On the Museal Document. I. h.
180. Az ICOFOM 1985. évi Zágráb-ban megrendezett szimpóziumának témája, "Originals and substitutes" nem az alapkérdést veti fel, ez ugyanis a muzeális dokumentum kategóriájának kérdése.
181. V.ö.: Peter van Mensch: Museology and its use for museums. I. h. 85. „Néhány évvel ezelőtt a három „alapfunkciót” a muzeológia elméletének kiindulópontjaként különböztettem meg.” "A few years ago I took the distinction of the three basic "functions" as starting point for a theory of museology."
182. Az itt következő elemzéskor támaszkodom Marx-nak a munka kategóriára vonatkozó elemzésére. Bevezetés a politikai gazdaságtan bírálatához. In: Karl Marx és Fridrich Engels Művei 13. kötet. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1965. 169. k.
183. Korek József: I. m. 16. k.

184. Lanfranco Binni: A múzeum történetéről. I. h. 16.
185. Giuseppe Olmi: Italian Cabinets of the Sixteenth and Seventeenth centuries. I. h. 6.
186. Lukács György: A társadalmi lét ontológiájáról III. 370.
187. Zbynek Z. Stransky: A múzeumi kiállítások muzeológiai irányelvei. I. h. 68.
188. Stefan Zweig: A tegnap világa. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1981. Fordította: Tandori Dezső. 317.
189. I. m. 316. k.
190. Lukács György: I. m. III. 244.
191. I. m. 275.
192. Kiss László: Korreferátum. In: Múzeumi Közlemények, 1983/1. 40.
193. Glatz Ferenc: Újkori muzeológia mint történeti forrástan és kultúrtörténet. I. h. 145. k.
194. Praznovszky Mihály: Korreferátum. I. h. 55.
195. Vö.: Elisabeth Scheicher: The Collection of Archduke Ferdinand II at Schloss Ambras: its Purpose, Composition and Evolution. In: The Origins of Museums, 31.
196. Giovanni Pinna: Napjaink múzeuma. I. h. 89. k.
197. Ld.: Bezzeg Mária: Museal Document and Specificity /Two major, central categories of the genre of museum exhibition/. Fordította: Mezei György. In: ICOFOM Study Series, No 20. Symposium: The Language of Exhibitions, Vevey/Switzerland, October 1991. 7.
198. Balassa Iván: A múzeumi kiállítás tudományos előkészítése. Múzeumi módszertani útmutató füzetek, 3. szám. Budapest, 1964. 23.
199. I. m. 24. „A fénykép minden jelentősége mellett nem felejtkezhetünk meg arról, hogy szerepe nem lehet több, mint a tárgyak értelmezése. A kiállításra való előkészület idején olyan módon kell fényképgyűjteményünket kiegészíteni, hogy annak segítségével a tárgyak illusztrációját sokoldalúan el tudjuk végezni.”
200. Sztá-lin! Rá-ko-si! Propaganda és valóság az ötvenes években Magyarországon. Rendezte: Horn Emil. A rendezésben közreműködött: Baják László, Balajthy Katalin, Nagy László Gábor, Pallós Lajos. Legújabbkori Történeti Múzeum. 1990. április 20. – 1991. január 6.
201. Ld.: The Holocaust Exhibition at the Imperial War Museum. London: The Trustees of Imperial War Museum, 2000. A kiállítást rendezte: Suzanne Bardgett /projekt igazgató/, James Taylor, Dr. G Steve Paulsson, Kathy Jones, Alison Murchie, Sandra Nagel, Lucy Davies.
202. Horn Emil: Az új és legújabb kori történeti kiállítások néhány elvi és gyakorlati kérdése – különös tekintettel a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum állandó kiállítására. In: A korszerű múzeumi kiállítások tartalmi, didaktikai és esztétikai problémái, 105.

203. Ld.: A tárgyfetisizmus című fejezetet. A tárgy mint forrás témakörben ld.: Vörös Károly, Hetés Tibor, Glatz Ferenc tanulmányait, az 1983. évi vitaanyagot a történeti muzeológiáról; Ivo Maroevic: The museum item – source and carrier of information. In: Informatologia Yugoslavica, 1983, 15 /3-4/
204. Hetés Tibor: Az új- és legújabb kor történeti muzeológiájának néhány problémájáról. In: A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Közleményei, 1970/1. 18.
205. Alsop, J.: The Rare Art Traditions: The History of Art Collecting and its Linked Phenomena. London: Thames and Hudson. 1982. 338. Idézi: Eilean Hooper-Greenhill: Museums and the Shaping of Knowledge, 58. "the testimonies of great men".
206. Eilean Hooper-Greenhill: I. m. 53.
207. Lásd: 100. jegyzet.
208. Erre utal Edward P. Alexander is: I. m. 5.
209. Ld.: 116. jegyzet.
210. Ld.: 131. jegyzet.
211. Peter van Mensch, P. Pouw, F. Schouten: Methodology of museology and professional training, in: V. Sofka /ed./: Methodology of museology and professional training, ICOFOM Study Series No 1. 81-94. Idézi: Peter van Mensch: Museology and its use for museums. I. h. 85. "...the theory and practice concerning preservation and use of material evidence of mankind and its environment."
212. Peter van Mensch: Towards a methodology of museology. I. h. 61. "There is a special relation of people to their physical environment. In this connection the term museological context has been introduced, being the particular conceptual and material context in which objects acquire a special meaning, based on cultural rather than economic value."
213. I. h. "These activities [preservation, communication – B. M.] create and use a selected part of our material environment which we usually refer to as 'heritage' with the object as unit of action."
214. Peter van Mensch: Museology and museums. I. h. 7. "A museum object can be defined as an object in a museum collection. But in fact it is an element from mankind's material culture or from nature, selected for its qualities ('museality') and accordingly isolated from its original context."
215. A muzeális emlékek védelméről szóló 1963. évi 9. számú törvényerejű rendeletnek a módosítása és kiegészítése tárgyában kiadott 1975. évi 6. számú törvényerejű rendelettel és az 1981. évi 19. számú törvényerejű rendelettel egységes szerkezetbe foglalt szövege. In: A múzeumi törvény és végrehajtási utasítása. A muzeális közgyűjtemények ügyrendi szabályzata.
216. I. m.: 3. Az 1 § 2. pontja az 1. pontban leírtakat pontosítja: „Nem tartozik e törvényerejű rendelet hatálya alá az a tárgyi, írásos és egyéb emlék, amelyet a levéltárakról, a műemlékvédelemről, valamint – a történeti /régészeti/ jelentőségű terület kivételével – a

természetvédelemről szóló jogszabályok alapján kell védelemben részesíteni.”

217. Lukács György: A társadalmi lét ontológiájáról III. 121.
218. Federigo Borromeo: Il museo /első kiadás: 1625/, Milano, 1909. 50. Idézi: Lanfranco Binni: A múzeum történetéről. I. h. 33.
219. Pulszky Ferenc: A muzeumokról. In: Budapesti Szemle, 1875. 241-257. Idézi: Bodnár Mária /szerk./: A műgyűjtemények hasznairól, 14. k.
220. Glatz Ferenc: Újkori muzeológia mint történeti forrástan és kultúrtörténet. I. h. 137.
221. Roland Arpin: Museums at the crossroads. I. h. 81. ”its function is amplified to reflect the greatness of humanity, which it was created to serve.”
222. Giovanni Pinna: Napjaink múzeuma. I. h. 115.
223. Zbynek Z. Stránsky: A múzeumi kiállítás mint a pedagógiai – muzeológiai törekvés oktatási és nevelési célja. In: Múzeum és Közönség 7. Budapest: Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ, 1981. 11.
224. Stephen E. Weil: The Proper Business of the Museum: Ideas or Things? I. h. 47.
225. Stefan Zweig: I. m. 318.
226. I. m. 155.
227. I. m. 319. k.
228. Tomislav Solá: The concept and nature of museology. In: MUSEUM, Vol. XXXIX, No 1. 1987. 47. ”...there is only a formal difference between the perfect hologram and the object enclosed in a glass case set at a safe distance.”
229. Ld.: 86. jegyzet.
230. Lukács György: A társadalmi lét ontológiájáról III. 8. k., 13. k., 21., 28.
231. I. m. 345.
232. Per-Uno Agren: Museology – a new branch of humanities in Sweden? I. h. 111. ”...a view of nature is culturally determined (natural phenomena deemed worthy of protection are chosen by employing cultural criteria)...”
233. Elisabeth Scheicher: The Collection of Archduke Ferdinand II at Schloss Ambras: its Purpose, Composition and Evolution. I. h. 32.
234. Zbynek Z. Stránsky: A múzeumi kiállítások muzeológiai irányelvei. I. h. 68.
235. Lanfranco Binni: A múzeum történetéről. I. h. 29. A baziliszkusz a pusztá nézésével is ölü, mesebeli mérgekgígyó.
236. Korek József: I. m. 26.
237. Lukács György: A társadalmi lét ontológiájáról III. 256.
238. I. m. 257.
239. Eilean Hooper-Greenhill: Museums and the Shaping of Knowledge, 22.
240. Elisabeth Scheicher: The Collection of Archduke Ferdinand II at Schloss Ambras: its Purpose, Composition and Evolution. I. h. 34.

241. Lanfranco Binni: A múzeum történetéről. I. h. 38.
242. Figyelő, 13. Szemelvények a külföldi múzeumi és restaurátor szakirodalomból. Muzeológia, /szerk./: Sárközy Gabriella, Budapest: Központi Múzeumi Igazgatóság, 1984. 169.
243. Lukács György: I. m. 204. k.
244. A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1949. évi 13. számú törvényerejű rendelete. Idézi: Korek József: I. m. 80.
245. A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1963. évi 9. számú törvényerejű rendelete a muzeális emlékek védelméről. In: A múzeumokra vonatkozó jogszabályok és szabályzatok kézikönyve. Budapest: Népművelési Propaganda Iroda, 1971. 15.
246. Balassa Iván: I. m. 1.
247. Vörös Károly: Gondolatok a legújabb kori történeti muzeológiáról. In: A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Füzetei 2. 179.
248. Hetés Tibor: Az új- és legújabb kori történeti muzeológia néhány kérdéséről és tudománypolitikai célkitűzéseiről. I. h. 27.
249. A múzeumi törvény és végrehajtási utasítása, 3.
250. Korek József: I. m. 113. k.
251. Hauser Arnold: A művészet szociológiája /részlet/, 1974. In: Lanfranco Binni – Giovanni Pinna: I. m. 210. k.
252. Bengt Hubendick: [hozzászólás] In: Museological Working Papers No 1. 22.
253. James L Swauger: [hozzászólás] In: Museological Working Papers No 1. 46. „...the most representative, finest, fullest, and educationally useful collection...”
254. I. h.
255. Stefan Zweig: I. m. 317. k.
256. I. m. 318.
257. Idézi: Korek József: I. m. 62. k.
258. Idézi: Korek József: I. m. 69.
259. I. m. 70.
260. Idézi: Korek József: I. m. 81.
261. A múzeumokra vonatkozó jogszabályok és szabályzatok kézikönyve, 15.
262. Ld.: 216. jegyzet.
263. A múzeumokra vonatkozó jogszabályok és szabályzatok kézikönyve. 16. „Közügyűteményeknek kell tekinteni e törvényerejű rendelet alkalmazásában a/ az országos múzeumokat, és a miniszterek, illetőleg az országos hatáskörű szervek vezetői... közvetlen felügyelete alatt álló egyéb múzeumokat, b/ a tanácsok és más állami szervek, tudományos és egyéb intézmények, továbbá a társadalmi szervezetek, valamint a szövetkezetek által fenntartott múzeumokat és muzeális gyűjteményeket.”
264. A múzeumi törvény és végrehajtási utasítása. A muzeális közgyűjtemények ügyrendi szabályzata, 5.
265. Korek József: I. m. 113.
266. Hetés Tibor: Korreferátum. I. h. 26.
267. Peter van Mensch: Towards a methodology of museology. I. h. 63.

268. Zbynek Z. Stransky: A múzeumi kiállítás mint a pedagógiai muzeológiai törekvés oktatási és nevelési célja. I. h. 11.
269. Zbynek Z. Stransky: A muzeológusképzés. Muzeológiai füzetek 1. Budapest: Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ, 1978. 25.
270. I. h.
271. Zbynek Z. Stransky: OBJECT – DOCUMENT or do we know what we are actually collecting? I. h. 50. "The specific character of what we use in museums can only be found in the shift of meaning, i. e., in the value transformation of reality „an sich” into reality „for us”, into cultural reality."
272. Tomislav Sola: What is museology? In: Papers in Museology 1. 17.
273. Ld.: 36. jegyzet.
274. Hollandiában a 'muzeális' szót /museaal/ azon tárgyra értik, melyeknek fontosabb a státusuk a többi tárgynál. A holland gyűjteményekben végrehajtott szelekciós folyamat után a muzeális szóval felsőbb kategóriába soroltak bizonyos tárgyakat. A muzeális tárgyak magasabb kulturális értéket képviselnek, mint az egyéb tárgyak. Ez esetben tehát bizonyos értéket jelöl a 'muzeális' szó, ugyanúgy, mint a magyar használatban. Ugyanakkor múzeumi értelemben is használják: kiállításra csak akkor kölcsönöznek tárgyakat, ha biztosítva vannak a 'muzeális körülmények'. Joost Willink közlése.
275. V.ö.: „E mű egyik döntő alap gondolata az, hogy a visszatükröződés minden fajtája –mi mindennekelőtt a mindennapi életét, a tudományét és a művészetét elemezzük – ugyanazt az objektív valóságot ábrázolja.” Lukács György: Az esztétikum sajátossága. I. 18.
276. V.ö.: Lukács György: A társadalmi lét ontológiájáról III. 204.
277. Például az egykori Legújabb kori Történeti Múzeum a Kádár-korban is gyűjtötte a Nagy Imréhez kapcsolódó relikviákat, pedig nem is gondolhattak rá, hogy ezeket kiállításokon bemutatathatják. Ld.: Bezzeg Mária: On the Relationship of Ideology and a Museum's Mood of Being. Fordította: Mezei György. In: ICOFOM Study Series No 22. Symposium: Museums, space and power, Athens-Thessaloniki 17-23 May 1993. ICOM, Hellenic National Committee.
278. Az eredeti létösszefüggésbe való szimbólikus visszahelyezés a művészeti múzeumok által kezelt műalkotások esetében a keletkezésük idejének művészeti világában, a stílusirányzatban való elhelyezést jelenti.
279. Radnóti Sándor: A Kolostorok. In: Hamisítás. Budapest: Magvető, 1995. 318.
280. Lukács György: A különösség mint esztétikai kategória. Fordította: Erdélyi Ágnes. Budapest: Magvető Kiadó, 1985. 214. k.
281. Stephen E. Weil például a közössel szemben a különbségek hangsúlyozását tartja fontosnak a múzeumok esetében. Ld.: 224. jegyzet.

282. Lukács György: A társadalmi lét ontológiájáról III. 296.
283. Lukács György: A különösség mint esztétikai kategória, 77. Lukács itt Hegelnek A szellem fenomenológiája című művében kifejtett elméletére hivatkozik.
284. Elisabeth Scheicher: The Collection of Archduke Ferdinand II at Schloss Ambras: its Purpose, Composition and Evolution. I. h. 34.
285. Ld.: 226. jegyzet.
286. Eilean Hooper-Greenhill: Museums and the Shaping of Knowledge, 33.
287. I. m. 63.
288. Korek József: I. m. 33.
289. Ld.: Bezzeg Mária: On the Relationship of Ideology and a Museum's Mood of Being. I. h.
290. Stefan Zweig: I. m. 319.
291. A magyar 1997. évi CXL. törvény a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről bevezette a „korlátozottan forgalomképes” fogalmat. A II. rész V. fejezet 4. pontja szerint: „A muzeális intézmények leltárában szereplő kulturális javak korlátozottan forgalomképesek; elidegenítésükhöz a miniszter engedélyre szükséges.”
292. Bram Kempers: The museum and the market: public and private museums. In: Rob van Zoest/d'Arts /ed/: Generators of Culture. The Museum as a Stage. Amsterdam: AHA Books – Art History Architecture, 1989. 14.
293. I. h. 15. "...works which owe their increase in value to museums are sold off to make it possible to build up new collections."
294. Peter van Mensch: Museology and its use for museums. I. h. 91.
295. Eilean Hooper – Greenhill: I. m. 1. k.
296. Ld.: 243. jegyzet.
297. Paula Findlen: The Museum: its Classical Etymology and Renaissance Genealogy. In: Journal of the History of Collections I No 1. 1989. 66. „Megvitatva Matthias Lobel-lel néhány ritka szárított növényét, 'melyet a Természet Pandecheion-ja 15 kötetébe beragasztva eltettem az utókor hasznára'...” "Discussing with Matthias Lobel some of his rare dessicated plants, 'which I conserve pasted in fifteen volumes in my Pandecheion of nature for the utility of posterity'..."
298. Barcelona, Spanyolország, 2001. július 6. In: ICOM News, Volume 54. 2001. No 3. Special Issue. „Resolution no. 2 – "the primary responsibility of museums is the preservation of heritage and the fostering of public understanding of heritage..."
299. „Resolution no. 4 – "the world's cultural and natural heritage..." I.h.
300. Figyelő. 13. 169.
301. Figyelő. 17. Szemelvények a külföldi múzeumi és restaurátor szakirodalomból. Muzeológia. Budapest, Központi Múzeumi Igazgatóság, 1988. Szerk.: T. Bíró Katalin, Sárközy Gabriella.

302. Idézi: Stephen E. Weil: I. m. Preface XVII. "humankind's natural and social legacy".
303. Per-Uno Agren: Museology – a new branch of humanities in Sweden? I. h. 108.
304. I. h. 109. "*The environment created by man is a heritage* passed down from previous generations and which it is a national concern to protect and preserve. The responsibility for this heritage is to be shared by all."
305. I. h. „the essence of a common European and Swedish cultural tradition”.
306. Tomislav Sola: What is museology? I. h. 13. „Only in the last few years museum people have been able to accept the notion, or even the discussion, about museology. There is a clear reason for this: we have made it – almost. There is never a clear turning point – we are speaking about processes – but I think that major progress was made in 1982 thanks to ICOFOM's symposium in Paris. One need only compare definitions existing before the meeting and those emerging some months after. (Like any proud father I must boast of the proposal made at the same occasion on renaming museology „heritology”).”
307. I. h. 14. „It became evident that the difficulties definitions met with, be the term 'museums' or 'museology', were only to overcome by broadening them. ... if traditional museology is not universally applicable, meaning that it only functions regionally (a feeling of mine which could be confirmed by, say, my African colleagues), then it is wrong in essence.”
308. Ld.: 243. jegyzet.
309. Tomislav Sola: What is museology? I. h. 15.
310. V. ő.: Lukács György: A társadalmi lét ontológiájáról II. 227.
311. Tomislav Sola: What is museology? I. h. 17. "A new museology ..., provided we can no longer approve of the traditional one ..., is somewhat more than multi-disciplinary in its character. It is syncretic or even synergetic. ... The only obvious common denominator to all possible "users" of the new theory is the phenomenon of heritage. Not only cultural, not only natural, but *total*. The shift from institution to phenomenon is the major change in rethinking the concept of museology.”
312. I. h. 18. „The new science must provide us with a usable strategy for the totality of the care, protection and communication of heritage. It thus appeared to me logical, or at least useful as a provocative call for further reconsideration of the very basis of museology, to call this science „X” *heritology* ... If a museum object is any piece of information processed in museums or kindred institutions, or heritage – related activities, used in the transfer of experience, and, If a museum is any creative effort of cybernetic action on the basis of the complex experience of heritage, both of which premises I assume correct, Then

museology (heritology) is a cybernetic philosophy of heritage (heritage cybernetic).”

313. Tomislav Sola: The concept and nature of museology. I. h. 49. „...the proposed term 'heritology' the study of heritage. ... Such a theory would have the properties of a specific kind of 'heritological' cybernetics. Perhaps it would succeed in co-ordinating and uniting, in one philosophy, libraries, museums, exhibition centres, restoration departments, institutions for the protection of monument, archives, film institutes, other information centres and the media in work which is 'heritologically' orientated. The logic of bringing together the disciplines of archives management, librarianship, museology (i. e. museography) and, to some extent communications and information studies is apparent. The presence of the museum in such an array is justified by the informative nature of the museum piece and the museum's powers of communication.”
314. Bezzeg Mária: On Fundamental Properties of Museum's Mood of Being – Functions of Museums in Contemporary Societies. Fordította: Mezei György. In: Museum Education towards 2000, ICOM, CECA Education, No 14. Az 1991-es CECA konferencián Jeruzsálemben Tomislav Sola beszélgetésünk során jelezte, hogy már nem használja a 'heritology' terminust.
315. Peter van Mensch: Museology and Museums. I. h. 5.
316. Peter van Mensch: Museology and its use for museums. I. h. 86.
317. Zbynek Z. Stransky: OBJECT – DOCUMENT or do we know what we are actually collecting? I. h. 50.
318. Edwina Taborsky: The Sociostructural Role of the Museum. In: The International Journal of Museum Management and Curatorship, Guildford: Butterworths, Vol. 1. no. 4, 1982. Idézi: Peter van Mensch: Museology and Museums. In: ICOM News, Vol. 41. no. 3. 1988. 7.
319. Ld.: 15. jegyzet.
320. Ld.: 16. jegyzet.
321. Kenneth Hudson: Museum inside and outside the Establishment – the Great British Divide. In: Papers in Museology I. I. h. 121. k.
322. Ld.: 292., 293. jegyzet.
323. Lukács György: A különösség mint esztétikai kategória, 130.
324. Edward P. Alexander írja például: I. m. 162. „A történeti múzeumok különböző tárgyakat mutatnak be, kevés utalással a nagy történelmi mozgalmakra, és csak mostanában, főleg szabadtéri múzeumokban hangsúlyozzák a társadalomtörténet és az átlagember mindennapi életét.” ”History museums have shown disparate objects with small reference to great historical movements and only recently, chiefly in their outdoor form, have emphasized social history and the everyday life of the common man.”
325. Ld.: Bezzeg Mária: Museal Document and Specificity /Two major, central categories of the genre of museum exhibition. I. h.

326. Ld.: „A múzeumi „tárgy-fetiszizálást” (kizárólagosságot) a népművelési munkában [a kiállításrendezést érti a szerző a népművelési munka alatt a hetvenes évek szóhasználatának megfelelően – B. M.] éppúgy el kell vetnünk, mint azt a szemléletet, amely nem ragaszkodik a történeti muzeológia forrásbázisának (a „tárgyi világnak”, a „három dimenziós” történeti emlékeknek) elsődlegességéhez.” Hetés Tibor: Az új- és legújabb kori történeti muzeológia néhány kérdéséről és tudománypolitikai célkitűzéseiről. I. h. 14. Ld. még: „Mindenféle tárgy-nélküli múzeumok jelentek meg ... olyan múzeumi üzenet, mely nem alkalmazza a múzeumi intézmény vitathatatlan fétisét, a múzeumi tárgyat.” „All sorts of museums without objects appeared ..., the museum message without using the incontestable fetish of the museum institution: the museum object.” Tomislav Sola: What is Museology? I. h. 15.
327. Bezzeg Mária: On the fundamental problem of museology. Fordította: Mezei György. In: ICOFOM Study Series No 23., 24.
328. Kenneth Hudson: Museum inside and outside the Establishment – the Great British Divide. In: Papers in museology 1. 118. „The task of a museum ... was to collect, conserve, preserve and interpret objects.”
329. Peter van Mensch: Towards a methodology of museology. I. h. 60. „The traditional museum is ... the institute in which all functions are implemented [preservation, research and communication – B.M.], but only in relation to tangible, movable objects, usually excluding books and other written and printed documents.”
330. Tomislav Sola: The Concept and Nature of Museology. I. h. 46. „...the museum is solemn, serious and reserved; this is indicated by its very entrance hall and demonstrated by its atmosphere and above all by the objects that it collects, process and presents.”
331. Éri Gyöngyi: A képzőművészeti kiállítások problémái Magyarországon. I. h. 182.
332. I. h. 181.
333. Edward P. Alexander: I. m. 162.
334. Zbynek Z. Stránsky: A muzeológusképzés, 25.
335. Ld.: 246. jegyzet.
336. Vörös Károly: Néhány szó a történeti muzeológiáról. In: Századok, 1965/4-5. 885.
337. I. h. 889.
338. Vörös Károly: Jegyzetek a „25 éves a szabad Magyarország” című kiállítás megtekintése után. In: A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Közleményei, 1970/1. 85. k.
339. Vörös Károly: Néhány szó a történeti muzeológiáról. I. h. 87.
340. Glatz Ferenc: Újkori muzeológia mint történeti forrástan és kultúrtörténet. I. h. 139.
341. Román Mária: A történeti muzeológia helyzete és feladatai a legújabb kori történelmi ismeretek terjesztésében. I. h. 5.

342. Hetés Tibor: Az új- és legújabb kori történeti muzeológia néhány kérdéséről és tudománypolitikai célkitűzéseiről. I. h. 13.
343. Hetés Tibor: Korreferátum. I. h. 27.
344. Hetés Tibor: Az új- és a legújabb kori történeti muzeológia néhány kérdéséről és tudománypolitikai célkitűzéseiről. I. h. 13.
345. Vörös Károly: Gondolatok a legújabb kori történeti muzeológiáról. I. h. 176.
346. Horn Emil: Az új- és legújabb kori történeti kiállítások néhány elvi és gyakorlati kérdése – különös tekintettel a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum állandó kiállítására. I. h. 95.
347. Jozef Benes: A múzeumi kiállítások elméleti problémái. I. h. 31.
348. Zbynek Z. Stransky: A múzeumi kiállítások muzeológiai irányelvei. I. h. 64. kk. Ld.: A gyűjtés létmódjának néhány elméleti kérdéséről című fejezetben.
349. Selmeczi László: A hazai múzeumok. I. h. 252.
350. Kiss László: Korreferátum. I. h. 42.
351. Ld.: 177. jegyzet.
352. James L. Swauger: [hozzászólás] I. h. 45. "...it is only the environment and the objects that are unique to museums."
353. Ld.: Lanfranco Binni: A múzeum történetéről. I. h. 66. „A „Muszeion” tehát az i. sz. I. században „a múzeumhoz tartozó értelmiségiek” tudományos és irodalmi tevékenységének intézménye, nem ötvöstárgyak, festmények, szobrok kiállító- és gyűjtőhelye. E tárgyakat társadalmi státuszuk még a görög vallási hagyomány körébe utalja; tehát „fogadalmi ajándékokról” van szó, s a „szerapeionban” állítják ki őket.”
354. Edward P. Alexander: I. m. 6. "The Mouseion of Alexandria had some objects, including statues of thinkers, astronomical and surgical instruments, elephant trunks and animal hides, and a botanical and zoological park /sic!/, but it was chiefly a university or philosophical academy – a kind of institute of advanced study with many prominent scholars in residence and supported by the state."
355. Korek József: I. m. 32.
356. Edward P. Alexander: I. m. 99. "Botanical gardens, arboretums, zoos, and aquariums fit into the definition of a museum adopted by the American Association of Museums. They are organized, permanent, and nonprofit in form, essentially educational or aesthetic in purpose, have a professional staff, and own, utilize, and conserve tangible objects that they exhibit to the public on some regular schedule. The only difference between them and an ordinary museum is that their objects are alive. The botanical garden is a collection of labeled plants, the primary purpose of which is the advancement and diffusion of botanical knowledge. The garden studies taxonomy, the system of classification and nomenclature of plants, and experimental botany that deals with their anatomy, cytology, and metabolism. An arboretum is virtually the same as a botanical garden except that it specializes in woody

plants. Similarly, a zoological garden ...or aquarium contains a collection of labeled animals to be protected and studied while incidentally providing enlightenment and enjoyment for the public. Animal physiology and psychology are the chief subjects for zoo research.”

357. Lukács György: A társadalmi lét ontológiájáról III. 18.
358. Ld.: „A források őrzőhelye a források külső, formai jegyei által meghatározott.” Glatz Ferenc: Újkori muzeológia mint történeti forrástan és kultúrtörténet. I. h. 139.
359. Vörös Károly: Néhány szó a történeti muzeológiáról. I. h. 887.
360. Bár a néhány nagy múzeumon belül elkülönült könyvtár, így a Magyar Nemzeti Múzeumból a Széchenyi Könyvtár vagy a British Museum-ból a British Museum Library kivált, ez a tény nem cáfolja a fenti tételt. Ld.: még 402. jegyzet.
361. Lukács György: A társadalmi lét ontológiájáról III. 330. k.
362. Idézi: Arthur MacGregor: The Cabinet of Curiosities in Seventeenth-Century Britain. In: The Origins of Museums, 150. "the Biggest that Can be Gotten... Any thing that Is strang".
363. R[obert] Hubert: n. d. [1664] A Catalogue of part of those Rarities Collected in thirty years time with great deal of Pains and Industry, by ... R. H. alias Forges, 25. kk. Idézi: Arthur MacGregor: The Cabinet of Curiosities in Seventeenth-Century Britain. I. h. 153. "...on Mondays and Thursdays /sic!/ things of the sea; Tuesdays and Fridays things of the land; Wednesdays and Saturdays things of sea land and air".
364. John Woodward: Brief Instructions for Making Observations in All Parts of the World, as Also for Collecting, Preserving and Sending Over Natural Things, London, 1696. 10. Idézi: Arthur MacGregor: The Cabinet of Curiosities in Seventeenth-Century Britain. I. h. 155. k. "In the Choice of these Things, neglect not any, tho' the most ordinary and trivial: the Commonest pebble or Flint, Cockle or Oyster-shell, Grass, Moss, Fern, or Thistle, will be as useful, and as proper to be gathered and sent, as any the rarest production of the Country."
365. John Evelyn: The Diary /ed. E. S. de Beer/ Oxford, 1955. vol. 3. 594. Idézi: Arthur MacGregor: The Cabinet of Curiosities in Seventeenth-Century Britain. I. h. 156. "Paradise and Cabinet of rarities, and that of the best collection, especially Medails, books, Plants [and] natural things".
366. Royal Instructions for the Antiquaries of the Realm, Svédország, 1630. Idézi: Per-Uno Agren: Museology – a new branch of humanities in Sweden? I. h. 107. "...seek and collect sundry ancient monuments and things with which to illustrate our Fatherland."
367. Federigo Borromeo: Il museo. Miláno, 1909. 144-147. Lanfranco Binni: A múzeum történetéről. I. h. 33.
368. Idézi: Arthur MacGregor: The Cabinet of Curiosities in Seventeenth-Century Britain. I. h. 154. k. "that things and events

- involved in obscurity are often illustrated by ancient coins, rings, seals and other remains of a former age...”
369. Idézi: Per-Uno Agren: *Museology – a new branch of humanities in Sweden?* I. h. 107. "Thoughts on the Manner for Finding and Evaluating the Ancient Remains of the Fatherland."
  370. Idézi: Korek József: I. m. 52.
  371. Korek József: I. h.
  372. Eilean Hooper-Greenhill: *Museums and the Shaping of Knowledge*, 90.
  373. Tiroli Ferdinándként is ismert. Ld.: Korek József: I. m. 23.
  374. I. m. 22.
  375. Robert Fludd: *Utriusque cosmi historia*. Oppenheim, 1617. Idézi: Elisabeth Scheicher: *The Collection of Archduke Ferdinand II at Schloss Ambras: its Purpose, Composition and Evolution*. I. h. 32.
  376. Elisabeth Scheicher: I. h. 33.
  377. I. h. 34. "...automatons, scientific instruments such as compasses and astrolabes, and clocks and watches..."
  378. I. h.
  379. Pulszky Ferenc: *A műgyűjtemények hasznairól*. Athenaeum, 1938. 185-189. In: *A műgyűjtemények hasznairól*, 1979. 10.
  380. Pulszky Ferenc: *A muzeumokról*. Budapesti Szemle, 1875. 241-257. In: *A műgyűjtemények hasznairól*, 1979. 21.
  381. Nemzeti Museumunk. In: *Vasárnapi Ujság*, 1856. 64. k. In: *A műgyűjtemények hasznairól*, 1979. 39.
  382. Pulszky Ferenc: *A műgyűjtemények hasznairól*. In: *A műgyűjtemények hasznairól*, 1979. 11. k.
  383. Per-Uno Agren: *Museology – a new branch of humanities in Sweden?* I. h. 107. "ancient relics and historic buildings", "Ordinance on Ancient Monuments".
  384. Dux Adolf: *A Magyar Nemzeti Múzeum. Utmutató ennek működésgyűjteményeiben*, 1857. In: *A műgyűjtemények hasznairól*, 1979. 13.
  385. Kubinyi Ágoston: *A Magyar Nemzeti Múzeum*, 1848, ill. 1861. In: *A műgyűjtemények hasznairól*, 1979. 38.
  386. Pulszky Ferenc: *A muzeumokról*. In: *A műgyűjtemények hasznairól*, 1979. 21.
  387. Eilean Hooper-Greenhill: *Museums and the Shaping of Knowledge*, 33.
  388. Elisabeth Scheicher: *The Collection of Archduke Ferdinand II at Schloss Ambras: its Purpose, Composition and Evolution*. I. m. 37.
  389. Laura Laurencich-Minelli: *Museography and Ethnographical Collections in Bologna during the Sixteenth and Seventeenth Century*. I. h. 18. "...a pre-Columbian map, two parts of a pre-Columbian codex, two feather head-dresses from Florida, and nine stone idols from the New World..."
  390. I. h. 19.
  391. Arthur MacGregor: *The Cabinet of Curiosities in Seventeenth-Century Britain*. I. h. 148.

392. Paula Findlen: *The Museum: its Classical Etymology and Renaissance Genealogy*. I. h. 66. k.
393. Arthur MacGregor: *The Cabinet of Curiosities in Seventeenth-Century Britain*. I. h. 152.
394. I. h. 154. "...included human, zoological, botanical and mineral curiosities, as well as coins and medals, manuscripts and autographs."
395. Korek József: I. m. 28.
396. Eilean Hooper-Greenhill: *Museum and the Shaping of Knowledge*, 21.
397. József Nádor főherceg az 1807. évi országgyűlésre emlékiratot készíttetett Miller Jakab Ferdinánddal. A *Museum Hungaricum* – a Nemzeti Gyűjtemények – elintézése feltételei című munka latin és magyar nyelven készült el. Buda, 1807. Korek József: I. m. 51.
398. Miller Jakab Ferdinánd: A nemzeti gyűjtemények elintézése feltételei Magyar ország hazafiai számára, 1807. In: *A műgyűjtemények hasznairól*, 1979. 23. k.
399. Hetés Tibor: *Korreferátum*. I. h. 33.
400. Majláth Béla /szerk./: *A történelmi kiállítás kalauza*, Budapest: Budapest Főváros Törvényhatósága, 1886. Bevezetés, X. A kötetre Nagy László Gábor hívta fel a figyelmem.
401. Stefan Zweig: I. m. 345. k.
402. A Magyar Nemzeti Múzeumból 1949-ben vált ki a Széchenyi Könyvtár. A British Museum Library-ból, valamint egyéb országos könyvtárakból – beleértve a Science Museum Library-t – egy 1972. évi törvénnyel megalapították a British Library-t, ld.: *Manual of Curatorship, a Guide to Museumpractice*, /ed./ John M. A. Thompson, London: Butterworth, 1984. 44.
403. Ld.: Bezzeg Mária: *On the Relationship of Ideology and a Museum's Mood of Being*. I. h.
404. Leningrád, 1930. július 14. Újra megjelent: *Histoire et critique des arts*, 7-8. sz., Paris, 1978. In: Lanfranco Binni - Giovanni Pinna: I. m. 180.
405. Lanfranco Binni- Giovanni Pinna: I. m. 179. k.
406. „Mennyivel többet mond például egy polgári újságokból kaleidoszkópszerűen összeállított együttes a magyar Gömböskormány hisztérikus munkásmozgalom-ellenes hadjáratairól, mint mondjuk egy bilincs vagy egy börtöncella. Vagy van-e olyan tárgye gyűjtemény, amely a II. világháború kitörésének és az ezt közvetlenül megelőző éveknek drámai légkörét úgy fel tudná idézni, mint az ordító címekkel megjelent korabeli újságok és a fotók.” Horn Emil: *Az új- és legújabb kori történeti kiállítások néhány elvi és gyakorlati kérdése – különös tekintettel a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum állandó kiállítására*. I. h. 106.
407. Ld.: 201. jegyzet.
408. Ld.: 357. jegyzet.
409. A fotógyűjtemény önálló gyűjteménnyé válását, a másodrendű szerepből való kitörését jól példázzák az alábbi kötetek: Jalsovszky

Katalin, Tomsics Emőke, Hanák Péter előszavával: A tegnap Világa. Magyarországi városok a századfordulón írásban és képen, Officina Nova, 1992., Baji Etelka, Csorba László: Kastélyok és mágnások. Az arisztokrácia világa a századvégi Magyarországon. Válogatás a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára anyagából, Budapest: HG és Társa Kiadó, 1994., Jalsovszky Katalin, Stemlerné Balog Ilona /szerk./ Stemlerné Balog Ilona bevezetőjével: Fénnyel írott történelem, Helikon, 2000. Ld.még például: William S. Palay amerikai olajmágnás 1975-ben alapította meg New York-ban a Museum of Broadcasting-ot /Rádió és Televíziós Múzeuma/, melyben a legfontosabb amerikai vonatkozású hang- és képanyag található meg a rádiózás kezdeteitől fogva. A múltó idő múzeuma. In: Magyar Nemzet, 1985. március 4.

410. Vö.: „A film, a fénykép, a szóbeli bizonyíték, a dialektusok és a nyelvek tanulmányozása, a zene, az ének és az elbeszélések ugyanolyan fontosak a történeti múzeumok számára, mint a tárgyak.” ”Film, photography, and oral testimony, dialect and language studies, music, song and story, are as important to history museums as objects.” Gaynor Kavanagh: History Curatorship, 72. Az ICOFOM konferencia, 2000, München, Brno címe: „A muzeológia és a *nem tapintható* örökség” „Museology and the *Intangible* [Kiemelés: B. M.] Heritage”. ICOFOM Study Series, No 32.
411. Ld.: Declaration of Quebec, 1984. október 13. In: Museum, No. 148, Vol. 37. No. 4., 1985. 201.
412. Ld.: Kenneth Hudson: Museum inside and outside the Establishment – the Great British Divide. I. h. 121.
413. V.ö.: „A múzeumot mint az embereknek a valósághoz fűződő specifikus viszonyulásának objektíválódása által történelmileg és társadalmilag meghatározott formáját értem. Ez a viszonyulás gnosszeológiai és axiológiai jellegű és három fő szférában valósul meg: a szelekcióban, teaurálásban és kommunikációban.” Zbynek Z. Stransky: A múzeumi kiállítás mint a pedagógiai-muzeológiai törekvés oktatási és nevelési célja. I. h. 3.
414. Edward P. Alexander: I. m. 119. „Collecting is an instinctive drive for most human beings, as well as for various beasts, birds, and insects; dogs bury bones, ants store grain and bees honey, and some birds collect bright objects in their nests.”
415. P. Cannon-Brookes: The nature of museum collections. In: J. Thomson: /ed./ Manual of Curatorship. London: Butterworth, 1984. 115. Idézi: Eileen Hooper-Greenhill: Museums and the Shaping of Knowledge, 5. ”Collecting is a very basic activity, in that food-gathering is a characteristic of all animals, but, setting aside the activities of certain species of birds, the systematic collecting of objects which fulfil a cerebral, as against bodily, function is confined to a limited number of cultures and societies of man.”

416. Eilean Hooper-Greenhill: I. m. 5. "The selection and ordering processes of museums are rarely understood as historically and geographically specific, except at a very rudimentary level."
417. Lukács György: A társadalmi lét ontológiájáról III. 243.
418. Az ismeretelméleti, valamint az ontológiai megközelítés közti különbségekről ld.: Lukács György: A társadalmi lét ontológiájáról, III.
419. Zbynek Z. Stránský: A muzeológusképzés, 25.
420. Az itt következő rész A muzeális dokumentumról című tanulmányom gondolatmenetét követi. On the museal document. In: ICOFOM Study Series No 21.
421. Korek József: I. m. 16. k.
422. I. m. 14.
423. I. m. 15.
424. I. m. 20.
425. Eilean Hooper-Greenhill: Museums and the Shaping of Knowledge, 60.
426. I. h. "...one of the first Florentine collectors wrote from Greece in 1431 to complain of the Greeks using the name of Praxiteles rather too freely to inflate the price of statues..."
427. Számos mű beszámol róla, hogy már az ókorban is gyűjtötték a nevezetes emberek használati tárgyait.
428. Korek József: I. m. 15.
429. Idézi: German Bazin: I. m. 19. "these barely indicated strokes are the thoughts of the Master".
430. Korek József: I. m. 16.
431. Eilean Hooper-Greenhill: I. m. 56.
432. I. h.
433. A Mediciek: Cosimo /1389-1464/, a fia Piero /1419-1469/ és az unokája a Nagyszerű Lorenzo /1448-1492/. Eilean Hooper-Greenhill: I. m. 48.
434. Eilean Hooper-Greenhill: I. m. 70. "The articulation of spaces and things includes two categories of material things: one category is of those things which have been specially made for a particular space, a wall-hanging, a wall-painting, a tile, a chair; the other category is of those things which have been acquired from other context, and which have been brought into the new spaces, including gems, coins, and statues. The Medici Palace, as a building, contained a great many of the former category and probably rather less of the second."
435. I. h.
436. I. m. 70. k.
437. Arthur MacGregor: The Cabinet of Curiosities in Seventeenth-Century Britain. I. h. 148. "Virginian fire-flies and an 'Indian' canoe, an African amulet made of teeth, cloaks and coats from Arabia, an Egyptian mummy, clothing, porcelain and other items from China, and a Javanese costume. There were numerous

- weapons and implements and a collection of saddles, musical instruments, holy relics and heathen idols.”
438. Ld.: 41. jegyzet.
439. Arthur MacGregor: The Cabinet of Curiosities in Seventeenth-Century Britain. I. h. 154.
440. Ld.: 233. jegyzet.
441. Ld.: 436. jegyzet.
442. Giuseppe Olmi: Italian Cabinets of the Sixteenth and Seventeenth Centuries. I. h. 9. k.
443. I. h. 10. ”...the reference is to the living animal and its symbolic significance rather than to the dead, anatomized one.”
444. I. h. 14.
445. I. h. 12. k.
446. I. h. 13. ”...all natural phenomena and products of nature constitute so many ‘mysterious hieroglyphics’, ‘symbolic figures’...”
447. I. h.
448. Ld.: 184. jegyzet.
449. Niccolo Niccoli temetésén mondta Poggio Bracciolini, Alsop: I. m. 328. Idézi: Eilean Hooper-Greenhill: Museums and the Shaping of Knowledge, 61. ”could be seen statues and pictures, likenesses of men of old, and coins ...”
450. Idézi: Eilean Hooper-Greenhill: I. m. 62. ”Ghiberti says that among his other antiques, Niccoli had a chalcedoney that was ‘more perfect’ than anything he had ever examined.”
451. Eilean Hooper-Greenhill: I. h.
452. Lanfranco Binni: A múzeum történetéről. I. h. 32.
453. Federigo Borromeo: Il museo. Milano, 1909. 44-47. Idézi: Lanfranco Binni: A múzeum történetéről. I. h. 33.
454. Federigo Borromeo: I. m. 50. Idézi: Lanfranco Binni: A múzeum történetéről. I. h. 33.
455. Giuseppe Olmi: Italian Cabinets of the Sixteenth and Seventeenth centuries. I. h. 5.
456. I. h. 6.
457. I. h. ”This was not only an abstract exercise in classification: the use of plants, animals and minerals in medical therapy gave the whole task of identification a manifestly practical purpose.”
458. I. h. ”doctors and students of medicine”, ”with all their powers”, ”plants, animals and things discovered in the ground”.
459. I. h.
460. Giovanni Battista Olivi, 1584 /másik kiadás/: Verona, 1593/. Idézi: Giuseppe Olmi: Italian Cabinets of the Sixteenth and Seventeenth Centuries. I. h. 6.
461. Giuseppe Olmi: I. h. Ld. még: Korek József: I. m. 52. A Magyar orvosok és Természetvizsgálók [Kiemelés: B. M.] 1846. évi ülése sürgeti a hazai műemlékek fenntartását...”
462. Arthur MacGregor: The Cabinet of Curiosities in Seventeenth – Centuries Britain. I. h. 152.
463. I. h.

464. I. h. "Because the knowledge of Nature is very necessarie to human life, health, and the conveniences thereof, and because that knowledge cannot be soe well and usefully attain'd, except the history of Nature be knowne and considered; and to this [end], is requisite the inspection of Particulars, especially those as are extraordinary in their Fabrick, or useful in Medicine, or applied to Manufacture or Trade: I Elias Ashmole, out of my affection to this sort of Learning, wherein my self have taken and still doe take the greatest delight; for which cause alsoe, I have amass'd together great variety of natural Concretes and Bodies, and bestowed them on the University of Oxford, wherein my selfe have been a Student, and of which I have the honor to be a Member."
465. Eilean Hooper-Greenhill: *Museums and the Shaping of Knowledge*, 64. A szerző „a klasszikus képek propaganda célú felhasználásáról” beszél. "...the propagandist use of classical images..."
466. I. h.
467. Korek József: I. m. 204.
468. Ernst Gombrich: *A múzeum múltja, jelene és jövője*. In: *Café Babel*, 1994/4. 37.
469. I. h. 38.
470. Korek József: I. m. 205.
471. Lukács György: *A társadalmi lét ontológiájáról* III. 52.
472. Lanfranco Binni: *A múzeum történetéről*. I. h. 19.
473. J. Godwyn: *Robert Fludd: Hermetic Philosopher and Surveyor of Two Worlds*. London: Thames and Hudson, 1979, 22. Idézi: Eilean Hooper-Greenhill: I. m. 110. "The Mirror of the Whole of Nature and the Image of Art". Ld. még: 375. jegyzet
474. Eilean Hooper-Greenhill: I. m. 110.
475. Elisabeth Scheicher: *The Collection of Archduke Ferdinand II at Schloss Ambras: its purpose, Composition and Evolution*. I. h. 31.
476. I. h.
477. Ld.: 41. jegyzet.
478. Giuseppe Olmi: *Italian Cabinets of the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. I. h. 7.
479. I. h. "core sotterraene, et conchilij et Ostreacei", "Metallotheca".
480. I. h.
481. Lanfranco Binni: *A múzeum történetéről*. I. h. 43.
482. Eilean Hooper-Greenhill: *Museums and the Shaping of Knowledge*, 201.
483. Hoffman Tamás: *Korreferátum*. In: *Múzeumi Közlemények*, 1983/1, 36. A régészetben alkalmazott tipológiai feldolgozásra ld. például: Kovrig Ilona: *A császárkori fibulák fő formái Pannóniában /1937/*, Radnóti Aladár: *A pannóniai bronzedények /1938/*, valamint Bónis Éva: *A császárkori edényművéség termékei Pannóniában /a terra sigillátákon kívül/*, I. A korai császárkori anyag /1942/. Valamennyi munkát A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Érem- és Régiségtani Intézete adta ki.

Ezúton köszönöm meg Tóth Endre segítségét, aki felhívta figyelmem e munkákra. A természettudományban máig alkalmazott tipológiai feldolgozásra ld. például: Kecskeméti Tibor: A bakonyi nummulites perforatus csoport morfogenetikája. In: Földtani Közlöny, Budapest, 1963. 355-362.

484. Korek József: I. m. 61.
485. Ernst Gombrich: A múzeum múltja, jelene és jövője. I. h. 42.
486. Kiss László: Korreferátum. Múzeumi Közlemények 1983/1, 40.
487. I. h. 41.
488. Idézi: Korek József: I. m. 52.
489. Vö.: „A modern korban a tárgyak már nem egy klasszifikációs táblázatban kerülnek bemutatásra, melyben morfológiájuk mind az identitásukat, mind kapcsolataikat meghatározták. A klasszikus korban a dolog látható tulajdonságai folytán vált tárggyá. Az anyagi dolgok most az emberekhez való viszonyukban jelennek meg. ... Az anyagi dolgok most a szerves, történeti kapcsolatok, a történetek és emberek által jelennek meg.” ” ‘Objects’ in the modern age are no longer presented on the table of classification, where their morphology defined both their identity and their interrelationships. During the classical age, a thing became an object through its visible features. Now material things present themselves in their relation to human beings .... Material things are now constituted as objects through organic, historic links, through stories, and through people.” Eilean Hooper-Greenhill: I. m. 204.
490. Giovanni Pinna: Napjaink múzeuma. I. h. 89.
491. I. h. 97.
492. I. h. 98.
493. I. h. 92. k.
494. A magyar muzeológiában elterjedt kifejezésekkel, melyek az integráció előrehaladtát jelzik a múzeumi létmódban- nem igen találkozunk a külföldi szakirodalomban. Amikor Kovács Tibor arra hívja fel a figyelmet, hogy a történeti állandó kiállítások készítésében nemcsak történészek, hanem néprajzosok, művészettörténészek, irodalomtörténészek is részt vettek, tulajdonképpen erre - a magyar muzeológiában lezajlott - integrációra utal. Korreferátum. I. h. 49.
495. Számomra érthetetlen, miért emeli ki a szerző a természetrajzi múzeumot.
496. Zbynek Z. Stransky: A múzeumi kiállítások muzeológiai irányelvei. I. h. 65. k.
497. Román Mária: A történeti muzeológia helyzete és feladatai a legújabb kori történelmi ismeretek terjesztésében. I. h. 11.
498. Balassa Iván: I. m. 12.
499. I. h.
500. E tévhit ellen lép fel nyomatékosan Hetés Tibor: „Tévedés ..., ha azt hisszük, hogy a történeti népművelés színvonala kiállításmódszertani probléma.” Hetés Tibor: Az új- és legújabb

kori történeti muzeológia néhány kérdéséről és tudománypolitikai célkitűzéseiről. I. h. 42.

501. Horn Emil: Az új- és legújabb kori történeti kiállítások néhány elvi és gyakorlati kérdése – különös tekintettel a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum állandó kiállítására. I. h. 100.
502. Éri Gyöngyi: A képzőművészeti kiállítások problémái Magyarországon. I. h. 180
503. Ld.: A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1963. évi 9. sz. törvényerejű rendelete a muzeális emlékek védelméről, VIII. fejezet: A múzeumok népművelési tevékenysége, ezen belül a 83§: Múzeumi kiállítások rendezése. I. h. 133. k.; Az 1981. évi 19. sz. törvényerejű rendelet, VIII. fejezete: A múzeumok közművelődési és propaganda tevékenysége címmel tárgyalja a múzeumi kiállítások tervezését. I. h. 120.
504. Lukács Györgynek a jogra és a nyelvre mint a társadalmi lét „két egymással végletesen ellentétes komplexusá”-ra vonatkozó elemzése felhasználásával. A társadalmi lét ontológiájáról, II. 197-229.; Eilean Hooper-Grenhill is felveti az egyetemesség kérdését a múzeumokkal kapcsolatban, ld.: Museums and the Shaping of Knowledge, 80.

Bibliográfia

- Agren, Per-Uno: *Museology – A New Branch of Humanities in Sweden?* In: *Papers in Museology* 1. Report from two symposia at the Department of museology, Umea University, What is Museology? 1988; Local and Global, 1989. Acta Universitatis Umensis, Umea Studies in the Humanities 108, Umea University, 1992. 104-113.
- Alexander, Edward P: *Museums in Motion. An introduction to the History and Functions of Museums.* Nashville: American Association for State and Local History, 1979. Harmadik kiadás: 1982.
- A múlt idő múzeuma. In: *Magyar Nemzet*, 1985. március 4.
- A múzeumi törvény és végrehajtási utasítása. A muzeális közgyűjtemények ügyrendi szabályzata, Budapest: Központi Múzeumi Igazgatóság, 1984.
- A múzeumokra vonatkozó jogszabályok és szabályzatok kézikönyve, /szerk./ Kovács István, Budapest: Népművelési Propaganda Iroda, 1971.
- Arpin, Roland: *Museums at the Crossroads.* In: Michel Coté /ed./: *Museological Trends in Quebec*, 73-88.
- Az ICOM /International Council of Museums/ szakmai etikai Kódexe. Fordította és szerkesztette: Deme Péter Budapest: ICOM Magyar Nemzeti Bizottsága, 1998.
- Balassa Iván: *A magyar múzeumok történetének kutatása.* In: *Múzeumi Közlemények*, 1963/ 2. 5-10.
- Balassa Iván: *A múzeumi kiállítások tudományos előkészítése,* *Múzeumi Módszertani Füzetek*, 3. Budapest, 1964.
- Barthes, Roland: *Mythologies.* London: Paladin, St Albans, 1973.
- Bazin, Germain: *The Museum Age.* Brussels: Desoer, S. A. Publisers, 1967.
- Benes, Jozef: *A múzeumi kiállítások elméleti problémái.* In: *A korszerű múzeumi kiállítások tartalmi, didaktikai és esztétikai problémái.* Nemzetközi muzeológiai szeminárium, Veszprém, 1977. VII. 15-26. /Szerk./ Szemere Ádám. Budapest: Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ, 1978. 30-46.
- Bezzeg Mária: *A muzeológiai elméleti kutatások szükségességéről,* *Múzeumi Füzetek* 4. /Szerk./ Hetés Tibor. Budapest: Hadtörténeti Múzeum, 1989.
- Bezzeg Mária: *Museal Document and Specificity /Two major, central categories of museum exhibition/. Fordította: Mezei György.* In: ICOFOM /International Committee for Museology/ Study Series No. 20. Vol. 2. – Addenda, /szerk./ Martin R. Scharer: Symposium: The Language of

- Exhibitions, Vevey, Switzerland, October 1991. 5-12.
- Bezzeg Mária: On Fundamental Properties of the Museum's Mood of Being. In: ICOM CECA /International Committee for Education and Cultural Action/ Annual Conference, Jerusalem, Israel, 15-22 October 1991, /szerk./ Avshalom Zemer: The museum and the needs of people. Haifa: ICOM - International Council of Museums, Israel, 1992. 148-149.
- Bezzeg Mária: On Fundamental Properties of Museum's Mood of Being – Functions of Museums in Contemporary Societies. Fordította: Mezei György. In: ICOM CECA Education No. 14. Museum Education Towards 2000. 14-17.
- Bezzeg Mária: On the Museal Document. Fordította: Mezei György. In: ICOFOM Study Series No. 21. /Szerk./ Peter van Mensch: Symposium: Museological Research, Quebec, Canada, 23 September 1992. 50-68.
- Bezzeg Mária: Hozzászólás a múzeumi törvény koncepciójához. In: Dokumentumok a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület létrejöttéről és az 1991–1992. évi tevékenységéről, /szerk./ Éri István, Budapest: Pulszky Társaság, 1993. 85-87.
- Bezzeg Mária: On the Relationship of Ideology and a Museum's Mood of Being. Fordította: Mezei György. In: ICOFOM Study Series No. 22. Symposium: Museums, Space and Power, Athens-Thessaloniki, 17-23 May 1993. /Szerk./ Angeliki Rovatsou, Athen: ICOM – Hellenic National Committee, 42-46.
- Bezzeg Mária: On the Fundamental Problem of Museology. Fordította: Mezei György. In: ICOFOM Study Series No. 23. Symposium: Object – Document? Beijing, China, September 1994. /Szerk./ Martin R. Scharer, Vevey/Switzerland: Alimentarium Food Museum, 23-32.
- Bezzeg Mária: Museums and Communities Today. Fordította: Mezei György. In: ICOFOM Study Series No. 24. Symposium: Museums and Communities, Beijing, China, September 1994. /Szerk./ Martin R. Scharer, Vevey/Switzerland: Alimentarium Food Museum, 131-141.
- Bezzeg Mária: A Magyar Nemzeti Múzeumról – hozzászólás Gedai István: Gondolatok a Magyar Nemzeti Múzeumról című írásához. In: Múzeumi Hírlevél, 1995. április. 92. k.
- Bezzeg Mária: The Influence of Globalisation on Museology. Fordította: Szeleanu Magdalena. In: ICOFOM Study Series No. 29. /Szerk./ Linda Young: Museology and Globalisation, ICOM 19th General Assembly, Melbourne, Australia: University of Canberra, 1998, 13-18.; valamint International Journal of Heritage Studies /UK/, Vol. 5. No. 1. 1999. 16-20.
- Binni, Lanfranco – Pinna, Giovanni: A múzeum. Egy kulturális gépezet története és működése a XVI. századtól napjainkig,

- Budapest: Gondolat, 1986.
- Binni, Lanfranco: A múzeum történetéről. In: Lanfranco Binni-Giovanni Pinna: A múzeum. Egy kulturális gépezet története és működése a XVI. századtól napjainkig, 7-70.
- Bodnár Mária /szerk./: A műgyűjtemények hasznairól. Szemelvények a magyar múzeumügy XIX. századi irodalmából 1. Muzeológiai Füzetek 2. Budapest: Múzeumi Restaurátor- és Módszertani Központ, 1979.
- Borromeo, Federigo: Il museo. Milano, 1909. /Első megjelenés: 1625./
- Cameron, Duncan F.: A viewpoint: the museum as a communications system and implications for museum education. In: Curator, 1968/11. 33-40.
- Code of Professional Ethics. International Council of Museums /ICOM/ Statutes. Paris: ICOM, 1990.
- Coté, Michel /ed./: Museological Trends in Quebec, Quebec: Société des musées québécois, Musée de la civilisation, Parks Service, Environment Canada, 1992.
- Díószegi István: Egyetemes történet és interdiszciplinaritás. In: Történelmi Szemle, 1985/3, 470-481.
- Éri Gyöngyi: A képzőművészeti kiállítások problémái Magyarországon. In: A korszerű múzeumi kiállítások tartalmi, didaktikai és esztétikai problémái, 178-184.
- Éri István, Végh Béla /szerk./: Dictionarium Museologicum, Budapest: International Council of Museums, 1986.
- Figyelő. 13. Szemelvények a külföldi múzeumi és restaurátor szakirodalomból. Muzeológia. 1983. Budapest: Központi Múzeumi Igazgatóság. Szerk.: Sárközy Gabriella.
- Figyelő. 17. Szemelvények a külföldi múzeumi és restaurátor szakirodalomból. Muzeológia. Budapest: Központi Múzeumi Igazgatóság, 1988. Szerk.: T. Bíró Katalin, Sárközy Gabriella.
- Findlen, Paula: The Museum: its Classical Etymology and Renaissance Genealogy. In: Journal of the History of Collections 1, No. 1, 1989. 59-78.
- Gadamer, Hans-Georg: A szép aktualitása. Válogatta és kontrollfordította: Bacsó Béla. Fordította: Bonyhai Gábor. Budapest: T. Twins Kiadó, 1994.
- Gadamer, Hans-Georg: A szép aktualitása. A művészet mint játék, színház és ünnep. In: A szép aktualitása, 11-84.
- Gecsenyi Lajos: Korreferátum. In: Múzeumi Közlemények, 1983/1. 21-23.
- Glatz Ferenc: Újkori muzeológia mint történeti forrástan és kultúrtörténet. In: Századok, 1978/1. 134-153.
- Glatz Ferenc: Modern kori források és kiadásuk. In: Valóság, 1986/12. 46-54.

- Gombrich, Ernst: A múzeum múltja, jelene és jövője. In: Café Babel, 1994/4. 33-45.
- Gyáni Gábor: Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése, Budapest: Napvilág Kiadó, 2000.
- György Péter: Noé bárkája, Babel tornya, édenkert. Kolonializmus, relativizmus és szürrealizmus a Central Park tőszomszédságában. In: György Péter: Digitális éden, Budapest: Magvető, 1998. 15-103.
- György Péter: Egy kiállítás kritikája. In: György Péter: Digitális éden, 301-309.
- Hauser Arnold: A művészet szociológiája /részlet/, 1974. In: Lanfranco Binni – Giovanni Pinna: A múzeum. Egy kulturális gépezet története és működése a XVI. századtól napjainkig, 210-218.
- Hetés Tibor: Az új- és legújabb kor történeti muzeológiájának néhány problémájáról. In: A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Közleményei, 1970/1. 6-32.
- Hetés Tibor: Az új- és legújabb kori történeti muzeológia néhány kérdéséről és tudománypolitikai célkitűzéseiről. In: Tanulmányok az új- és legújabb kori történeti muzeológia kérdéseiről. A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Füzetek 2, Budapest: Népművelési Propaganda Iroda, 1972. 7-48.
- Hetés Tibor: A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum állandó munkásmozgalm-történeti kiállításának néhány problémája. In: A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Közleményei, 1972/1. 29-46.
- Hetés Tibor: Korreferátum. In: Múzeumi Közlemények, 1983/1. 24-34. A Művelődési Minisztérium Múzeumi osztálya megbízásából készült országos felmérés tapasztalatait a történeti muzeológia akkori helyzetéről Szikossy Ferenc vezető szakfelügyelő összegezte. Ezen összeállítást /A történeti muzeológia fejlődése, helyzete és továbbfejlesztésének lehetséges irányai, Múzeumi közlemények, 1983/1/ - felkérésre – több szakember véleményezte. A korreferátumként megjelölt hivatkozások, e hozzászólásokat fedik.
- Hetés Tibor: A Hadtörténeti Múzeum, kézirat.
- Hodge, Robert, D'Souza, Wilfred: The museum as a communicator: a semiotic analysis of the Western Australian Gallery, Perth. In: Hooper-Greenhill, Eileen /ed./: The Educational Role of the Museum, London, New York: Routledge, 1994. 37-46.
- Hoffmann Tamás: Korreferátum. In: Múzeumi Közlemények, 1983/1. 34-39.
- Hooper-Greenhill, Eileen: Museums and the Shaping of Knowledge. London and New York: Routledge, 1992.

- Harmadik kiadás: 1995.
- Hooper-Greenhill, Eilean /ed./: The Educational Role of the Museum, London, New York: Routledge, 1994.
- Hooper-Greenhill: A new communication model for museums. In: Hooper-Greenhill, Eilean /ed./: The Educational Role of the Museum, 17-26.
- Horn Emil: Az új- és legújabb kori történeti kiállítások néhány elvi és gyakorlati kérdése – különös tekintettel a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum állandó kiállítására. In: A korszerű múzeumi kiállítások tartalmi, didaktikai és esztétikai problémái, 95-112.
- Horta, Maria de Lourdes: „The link from things to objects to subjects to documents to museums, and what they’re all about...” In: ICOFOM Study Series No. 23. 103-111.
- Hubendick, Bengt: [hozzászólás]. In: Museological Working Papers No. 1. Museology – Science or just practical museum work? /ed./ Vinos Sofka, Stockholm: ICOM International Committee for Museology in collaboration with Statens historiska museum, 1980. 22-23.
- Hudson, Kenneth: Museum inside and outside the Establishment the great British divide. In: Papers in Museology 1. 114-123.
- Hudson, Kenneth: The Great European Museum. In: Nordisk Museologi, 1993/2. 51-60.
- ICOFOM /International Committee for Museology/ Newsletter 17. China I, October 1993.
- ICOM /International Council of Museums/ Statutes, Code of Professional Ethics, Paris: ICOM, 1990.
- ICOM NEWS. Newsletter of the International Council of Museums, Vol. 54. 2001. No. 3. Special Issue. Managing Change: museums facing economic and social challenges, 19th General Conference, Barcelona 2001.
- Impey, Oliver - MacGregor, Arthur /eds./: The Origins of Museums. The Cabinet of Curiosities in Sixteenth – and Seventeenth –Century Europe, Oxford: Clarendon Press, 1985.
- Kavanagh, Gaynor: History Curatorship, Leicester, London: Leicester University Press, Leicester Museum Studies, /ed./: Susan Pearce, 1990.
- Kavanagh, Gaynor: Museums in Britain and the First World War. In: Nordisk Museologi, 1993/2. 39-50.
- Kempers, Bram: The museum and the market: public and private museums. In: Rob van Zoerst /d’Arts /ed./: Generators of Culture. The Museum as a Stage. 7-17.
- Kiss László: Korreferátum. In: Múzeumi Közlemények, 1983/1. 39-42.
- Korek József: Gyűjtemények, múzeumok, muzeológia,

- Budapest: Tankönyvkiadó, 1976.
- Korek József: A kiállítás első kelléke a koncepció. In: A korszerű múzeumi kiállítások tartalmi, didaktikai és esztétikai problémái, 278-280.
- Korek József: A Magyar Nemzeti Múzeum mint a régészeti kiállítások iskolája. In: A korszerű múzeumi kiállítások tartalmi, didaktikai és esztétikai problémái, 281-283.
- Korek József: Múzeum és történelemtanítás. In: Történelemtanítás és múzeum /Az 1975. évi debreceni országos konferencia rövidített anyaga/. Budapest: Országos Pedagógiai Intézet, 1976.
- Kovács Tibor: Korreferátum. In: Múzeumi Közlemények, 1983/1. 44-52.
- Laurencich-Minelli, Laura: Museography and Ethnographical Collections in Bologna during the Sixteenth and Seventeenth Centuries. In: Oliver Impey – Arthur MacGregor /eds./: The Origins of Museums, 17-23.
- Lukács György: A különösség mint esztétikai kategória. Fordította: Erdélyi Ágnes. Budapest: Magvető Kiadó, 1985.
- Lukács György: Az esztétikum sajátossága I-II. Fordította: Eörsi István. Budapest: Magvető Kiadó, 1965.
- Lukács György: A társadalmi lét ontológiájáról I-III. Fordította: Eörsi István /I., II./ és Révai Gábor /III./ Budapest: Akadémiai Kiadó – Magvető Kiadó, 1985.
- MacGregor, Arthur: The Cabinet of Curiosities in Seventeenth-Century Britain. In: Oliver Impey – Arthur MacGregor /eds./: The Origins of Museums, 147-158.
- Majláth Béla /szerk./: A történelmi kiállítás kalauza, Budapest: Budapest Fővárosi Törvényhatósága, 1886.
- Manual of Curatorship, a guide to Museumpractice, /ed./ John M. A. Thompson, London: Butterworth, 1984.
- Marx, Karl: Bevezetés a politikai gazdaságtan bírálatához. In: Karl Marx és Fridrich Engels Művei 13. kötet. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1965. 149-176.
- Mensch, Peter van: Museology and its use for museums. In: Papers in Museology 1. 78-91.
- Mensch, Peter van: Museology and museums. In: ICOM News, Vol. 41. No. 3. 1988. 5-10.
- Mensch, Peter van: Museology as a scientific basis for the museum profession. In: Professionalising the Muses. The museum profession in motion, /ed./: Peter van Mensch, Amsterdam: AHA Books – Art History Architecture, 1989. 85-95.
- Mensch, Peter van: Methodological museology; or, towards a theory of museum practice. In: New Research in Museum Studies. An International Series 1, Objects of Knowledge, /ed./ Susan Pearce. London, Atlantic Highlands: The

- Athlone Press, 1990. 141-157.
- Mensch, Peter van: For now and ever. An introduction to collecting for museums, Amsterdam: Reinwardt Academy, 1994.
- Mensch, Peter van: Towards a methodology of museology. In: ICOFOM Study Series, no. 23. 59-69.
- Mensch, Peter van: Object – document? Summary and final remarks. In: ICOFOM Study Series No. 23. 195-203.
- Museology and the Intangible Heritage, /szerk./ Hildegard K. Vieregg, Ann Davis/ ICOFOM Study Series No. 32. Munich/Germany – Brno/Czech Republic, November 26-December 05 2000. München: Museums-Pädagogisches Zentrum.
- Nagy László Gábor: Az újkortörténeti muzeológia kialakulása Magyarországon, 1945-1956. Bölcsészdoktori disszertáció, kézirat, 1984.
- Olmi, Giuseppe: Science – Honour – Metaphor: Italian Cabinets of the Sixteenth and Seventeenth Centuries. In: Oliver Impey - Arthur MacGregor /eds./: The Origins of Museums, 5-16.
- Olofsson, Ulla Keding /general ed./: Museums and Children, UNESCO, Monographs on Education, 1979.
- Pinna, Giovanni: Napjaink múzeuma. In: Lanfranco Binni – Giovanni Pinna: A múzeum. Egy kulturális gépezet története és működése a XVI. századtól napjainkig, 71-148.
- Praznovszky Mihály: Korreferátum. In: Múzeumi Közlemények, 1983/1. 52-57.
- Radnóti Sándor: A múzeum pólusai. In: Magyar Tudomány, 1995/8. 904-907.
- Radnóti Sándor: Hamisítás, Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1995.
- Radnóti Sándor: A Kolostorok. In: Radnóti Sándor: Hamisítás, 308-319.
- Román Mária: A történeti muzeológia helyzete és feladatai a legújabb kori történelmi ismeretek terjesztésében. In: Múzeumi Közlemények, 1983/1. 4-12.
- Scheicher, Elisabeth: The Collection of Archduke Ferdinand II at Schloss Ambras: its Purpose, Composition and Evolution. In: Oliver Impey – Arthur MacGregor /eds./: The Origins of Museums, 29-38.
- Schmit, T.: A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének múzeumai, Leningrád, 1930. július 14. Újra megjelent: Histoire et critique des arts, 7-8. sz., Paris, 1978. In: Lanfranco Binni, Giovanni Pinna: A múzeum. Egy kulturális gépezet története és működése a XVI. századtól napjainkig. 176-188.
- Selmeczi László: A hazai múzeumok. In: Lanfranco Binni – Giovanni Pinna: A múzeum. Egy kulturális gépezet története

- és működése a XVI. századtól napjainkig, 239-262.
- Shah, Anita B: Object in space and time. In: ICOFOM Study Series No 23. 161-165.
- Sola, Tomislav: What is museology? In: Papers in Museology 1. 10-19.
- Sola, Tomislav: The Concept and Nature of Museology. In: MUSEUM, Vol. XXXIX, No. 1. 1987. 45-49.
- Stránsky, Zbynek Z. : A muzeológusképzés. Muzeológiai Füzetek 1. Budapest: Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ, 1978.
- Stránsky, Zbynek [Z.]: A múzeumi kiállítások muzeológiai irányelvei. In: A korszerű múzeumi kiállítások tartalmi, didaktikai és esztétikai problémái, 60-84.
- Stránsky, Zbynek Z.: A múzeumi kiállítás mint a pedagógiai -muzeológiai törekvés oktatási és nevelési célja. In: Múzeum és Közönség 7, Budapest: Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ, 1981. 3-14.
- Stránsky, Zbynek Z.: Object-document, or do we know what we are actually collecting? In: ICOFOM Study Series No. 23. 47-52.
- Swauger, James L: [hozzászólás]. In: Museological Working Papers, No. 1. Museology – science or just practical museum work? 1980. 45-46.
- Szikossy Ferenc: A történeti muzeológia fejlődése, helyzete és továbbfejlesztésének lehetséges irányai. In: Múzeumi Közlemények, 1983/1. 13-20.
- Taborsky, Edwin: The Sociostructural Role of the Museum. In: The International Journal of Museum Management and Curatorship, Guilford: Butterworths, Vol. 1. No. 4., 1982. 339-345.
- The Holocaust. The Holocaust Exhibition at the Imperial War Museum, London: The Trustees of the Imperial War Museum, 2000.
- Trépanier, Paul-Noppen, Luc: The museum object: from testimony to dialogue. In: Forces, Numero 98 Été, Quebec, 17. k.
- Tripps, Manfred: Too much to read, too little to see – Exhibition techniques and the 2-D syndrome: A contribution to current discussions about „museology and museums”. In: ICOFOM Study Series No. 23. 175-182.
- Trogmayer Ottó: Korreferátum. In: Múzeumi Közlemények, 1983/1. 64. k.
- Varine, de Hugues: Rethinking the Museum Concept. In: Vinos Sofka /ed./: Museology and Identity, ICOFOM Study Series No. 10. 1986. 323-333.
- Vörös Károly: Néhány szó a történeti muzeológiáról. In: Századok, 1965/4-5. 885-892.

- Vörös Károly: Jegyzetek a „25 éves a szabad Magyarország” című kiállítás megtekintése után. In: A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Közleményei, 1970/1. 77-94.
- Vörös Károly: Gondolatok a legújabb kori történeti muzeológiáról. In: A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Füzetei 2. 173-186.
- Vörös Károly: Korreferátum. In: Múzeumi Közlemények, 1983/1. 66-69.
- Weil, Stephen E.: Rethinking the Museum and other Meditations, Washington: Smithsonian Institution, 1990.
- Weil, Stephen E.: The Proper Business of the Museum: Ideas or Things? In: Rethinking the Museum and other meditations, 43-56.
- Weil, Stephen E.: Rethinking the Museum. An Emerging New Paradigm. In: Rethinking the Museum and other Meditations, 57-65.
- Zoest, Rob van /ed./: Generators of Culture. The museum as a stage. Amsterdam: AHA Books – Art History Architecture, 1989.
- Zweig, Stefan: A tegnap világa. Fodította: Tandori Dezső. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1981.